

El procés de Desconversió en els testimonis de Jehovà

Loida Ibars Samaniego
Tutor: Joan Estruch
Juliol 2004

ÍNDEX

1.- Introducció.....	p. 1
2.- Els testimonis de Jehovà.....	p. 6
2. 1.- La història.....	p. 6
2. 2.- Les creences.....	p. 18
2. 3.- L'organització.....	p. 26
2. 4.- La vida quotidiana.....	p. 33
2. 5.- La conversió.....	p. 35
2. 6.- Les relacions institucionals.....	p. 39
2. 7.- Síntesi.....	p. 41
3.- Conceptes teòrics.....	p. 42
3. 1.- Les "sectes".....	p. 42
3. 2.- El món donat per descomptat i els àmbits finits de significació.....	p. 48

3. 3.- La redefinició de la identitat i el llenguatge.....	p. 52
3. 4.- L'estigma.....	p. 53
3. 5.- La ressocialització.....	p. 58
3. 6.- El foraster.....	p. 60
3. 7.- El sistema de creences.....	p. 62
3. 8.- Abandonar el grup de referència.....	p. 63
4.- Conversió i desconversió: dos processos religiosos.....	p. 65
4. 1.- Conclusions.....	p. 79
5.- El procés de desconversió en els testimonis de Jehovà.....	p. 81
6.- Conclusions.....	p. 98
7.- Bibliografia.....	p. 105
7. 1.- Bibliografia Watch Tower.....	p. 106
7. 2.- Pàgines web.....	p. 108

1.- Introducció

El present treball és una aproximació al fenomen de la desconversió religiosa. Per desconversió religiosa entenem, en síntesi, el procés a través del qual un individu abandona un grup religiós no legitimat, estigmatitzat i tancat. Es tracta, doncs, de conèixer quins serien els motius, els condicionants, les causes, que poden desencadenar l'inici d'un procés d'aquest tipus. Alhora, pretenem aproximar-nos al procés en concret, veient quines són les seves fases i com aquestes són viscudes per l'individu. Per últim, voldríem analitzar quines són les conseqüències que es poden desprendre d'aquest procés tant en el propi individu com en les seves relacions amb els altres. D'altra banda, també es tindran en compte les possibles reaccions d'amics i familiars tant de l'interior com de l'exterior del grup.

Per donar forma a aquesta aproximació a la desconversió s'ha triat el grup religiós dels testimonis de Jehovà¹ com a objecte d'estudi. Els Testimonis són un dels molts grups religiosos que no disposen de reconeixement social i que, per tant, han de fer front a tot un seguit de sospites i acusacions provinents de prejudicis previs. Aquesta és una de les raons per les qual s'ha volgut treballar amb aquest grup. Es té la pretensió d'aclarir qui són els Testimonis i quines són les seves principals creences, per a tenir una base objectiva a partir de la qual poder analitzar aquest grup.

D'altra banda, el fet d'escollir aquesta organització religiosa no només prové d'aquesta pretensió, ja que llavors serien molts els grups que podrien ocupar aquest espai. Prové, tanmateix, d'una inquietud personal fruit d'una experiència molt propera als Testimonis. Concretament, d'haver nascut en una família Testimoni per part de mare i d'haver pertangut a aquest grup durant divuit anys de la meua vida. Això suposa que des de petita vaig ser educada conformA les

¹ En identificar-se com a servidors de la divinitat que aspiren a vindicar, escriuen testimonis de Jehovà amb t minúscula. En canvi, quan fem referència al grup com un conjunt sense mencionar el Déu al qual adoren, escriurem Testimonis amb T majúscula.

D'altra banda, l'adjectiu "cristià" en ocasions utilitzat pels mateixos Testimonis (testimonis cristians de Jehovà), és un afegit. S'ha optat per no emprar-lo ja que no es coneix el moment en el que es començà a utilitzar i tot sembla indicar que es tracta d'una estratègia legitimadora, ja que a vegades han estat "acusats" de no ser cristians.

doctrines, creences i pràctiques dels Testimonis. La meva socialització va ser ben diferent a la de qualsevol altra persona, ja que moltes de les meves rutines quotidianes no coincidien amb les de la majoria. Aquest fet no va ser un problema per a mi, ja que no era del tot conscient de l'existència d'altres realitats. Amb el temps, la percepció d'aquesta pluralitat de realitats va fer que hagués de fer front a tot un seguit de dubtes respecte de la meva posició dins l'espai social. Finalment, vaig abandonar el grup en assumir l'existència d'altres realitats tant vàlides com la que, durant tant de temps, havia estat per a mi la primordial i única.

En sortir, la primera reacció va ser la d'intentar esborrar aquella part de la meua vida de la memòria i actuar com si mai hagués succeït, però sempre ha estat present en mi d'alguna manera o altra. Aquest fet em va portar a preguntar-me si existien persones que haguessin passat per una experiència similar i, si així havia estat, quina havia estat la seva resposta. D'aquesta manera, vaig decidir-me a fer una investigació sobre el procés de desconversió per descriure'l i explicar-lo, i per a què tant les persones que l'hagin experimentat com les que es troben al seu voltant puguin tenir una guia per comprendre'l millor.

En un inici no es plantejava com una feina fàcil ja que els estudis sobre aquesta temàtica són escassos i realitzats als Estats Units de forma majoritària. Això implicava partir pràcticament de zero, només guiada per un parell d'articles² que feien referència al procés de desconversió tot i que no des de l'òptica que jo pretenia adoptar. D'aquesta manera, vaig començar una fase exploratòria a través d'internet amb la intenció de trobar experiències d'ex testimonis de Jehovà i referències bibliogràfiques sobre aquesta qüestió. Això em va portar a descobrir que dins de l'Estat Espanyol existeix un gran nombre d'ex Testimonis i que, fins i tot, existeix una ONG d'ajuda a les persones que abandonen aquest grup. Aquesta ONG disposa de pàgina web on es pot trobar, entre d'altres oferiments, un fòrum amb una important participació. Va ser aquest fòrum el que em va permetre entrar en contacte amb el cercle dels ex Testimonis. Cal dir que aquest fòrum no és l'únic dins l'Estat Espanyol, n'existeixen com a

² Jacobs, J. L. (1984) *The economy of love in religious commitment: the deconversion of women from non-traditional religious movements*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23 (2), p. 155- 171.

Singer, M. T. (1979) *Coming out of the cults* *Psychology Today*, 12, p. 72- 84.

mínim quatre més³, tot i que l'escollit, Ayafin-tj (*Ayuda a Afectados por la Intolerancia de los testigos de Jehová*), és el que compta amb una de les participacions més nombroses i un dels més actius.

Així, els primers contactes van ser per internet i em van permetre accedir a diverses persones, encara que a l'hora de quedar personalment la qüestió es complicava. Sóc conscient que el fet d'haver estat en l'interior del grup i d'haver passat per una experiència similar va facilitar-me l'accés a aquestes persones. Tampoc no es pot oblidar que estem parlant d'un procés molt íntim i que, per tant, pot ser que no tothom estigui disposat a compartir la seva experiència.

Finalment, vaig contactar amb un matrimoni d'ex Testimonis residents a Còrdova que em van obrir les portes de casa seva i de les seves vivències personals. Els dies 7 i 8 de novembre de l'any 2003 els vaig poder conèixer i iniciar les primeres converses al voltant de la desconversió. Són un matrimoni molt actiu pel que fa a donar a conèixer la seva sortida dels Testimonis, fins i tot la dona ha escrit un llibre relatant la seva experiència junt amb la d'altres ex testimonis, que m'ha esta molt útil per veure la diversitat existent en el procés de desconversió. També disposen d'una pàgina web pròpia amb fòrum i altres informacions.

El pas següent va ser assistir a l'encontre d'ex testimonis de Jehová convocat per Ayafin-tj a Madrid el dia 6 de desembre del 2003. Això em va permetre conèixer moltes de les persones que participaven activament en el fòrum d'aquesta pàgina web. En donar a conèixer el treball que tenia entre mans van quedar encantats i tots em van mostrar el seu suport. El fet de veure que el que explicava podia tenir una continuïtat i que la meva història personal era real, em va permetre apropar-me bastant més del que havia aconseguit fins aquell moment.

A partir d'aquesta trobada les meves relacions amb aquestes persones es van veure reforçades i s'em va oferir l'oportunitat d'assistir, junt amb el president d'Ayafin-tj, a un congrés a Donostia com a representants dels ex testimonis de Jehová a l'Estat Espanyol. Aquest viatge em va permetre conèixer experiències

³ usuarios.lycos.es/AYAFINTJ; www.geocities.com/dinge13 (*La torre de marfil*); www.escriosparalaconcordia.org; www.resplandecer.org.

de desconversió provinents d'altres grups religiosos estigmatitzats i, també, entrar en contacte amb una persona que està realitzat un treball similar al meu però des del camp de la psicologia.

La bona relació que mantenia amb el matrimoni de Còrdova va propiciar una nova visita de quatre dies (de l'1 al 4 de gener del 2004), encara més enriquidora que l'anterior. Vaig poder conèixer altres ex Testimonis i vam compartir experiències similars.

A partir d'aquest moment vaig continuar mantenint contacte amb totes les persones que he anat coneixent, tot i que vaig decidir que era el moment de seure i analitzar tota la informació que havia anat recopilant. Les dades que tinc m'han permès fer una primera aproximació al procés de desconversió.

Així, el treball es troba estructurat en tres parts diferenciades. La primera està referida a l'objecte d'estudi, els testimonis de Jehovà i es troba estructurada en dos blocs. El primer té a veure amb la història del grup a través dels diferents presidents que ha tingut el grup i de les seves accions més significatives. El segon fa referència a les creences dels Testimonis i a com aquestes els influeixen en la seva vida quotidiana i en el tracte amb els altres. Amb la informació que proporcionen aquests dos blocs, es tindran les eines bàsiques per poder comprendre posteriorment què implica el procés de desconversió en aquest grup. A més, ens permetrà fugir de determinats estereotips i prejudicis construïts al voltant dels Testimonis.

La segona part del treball contempla la base teòrica del mateix a través dels conceptes relacionats amb el procés de desconversió, però sense parlar-ne d'una forma directa. S'inicia amb una petita introducció del concepte de "secta" on s'expressa la postura adoptada al voltant dels grups religiosos no legítims, estigmatitzats i tancats. Tot seguit, es fa referència a conceptes que, des de la meua experiència, considero cabdals a l'hora de parlar del procés de desconversió com són la identitat, l'existència de diverses realitats, el llenguatge, etc.

Per últim, la tercera part queda centrada en el procés de desconversió i, concretament, com es desenvolupa aquest en el grup dels testimonis de Jehovà. Així, es presenta una introducció a la desconversió a través del procés de conversió. Aquesta opció prové de la manca de material bibliogràfic sobre la desconversió. Fer referència al procés de conversió i a les seves fases m'ha permès obrir possibles vies teòriques per explicar la desconversió.

A partir d'aquest moment, comença l'anàlisi de la sortida del grup religiós dels testimonis de Jehovà. És el moment de recuperar les principals característiques del seu univers simbòlic desenvolupades en l'inici del treball, ja que aquestes ens seran de gran utilitat a l'hora d'entendre determinades reaccions.

Com s'ha mencionat prèviament, la informació que conté aquest apartat prové de les entrevistes realitzades a ex membres d'aquest grup i de les experiències consultades. A partir d'aquestes, s'extreuen un seguit de variables per tal d'explicar el procés de desconversió. Concretament, s'han tingut en compte factors d'influència en l'entrada al grup, els possibles condicionats de la sortida i les conseqüències que comporta aquesta sortida, a l'hora de definir les variables.

D'aquesta manera, queden fixades unes bases de cara a una futura investigació sobre el procés de desconversió com es podrà contemplar en les conclusions del present treball.

2.- Els testimonis de Jehovà

El fet d'haver escollit aquest grup com objecte d'estudi fa indispensable una aproximació al mateix per tal de poder conèixer d'aprop la seva realitat històrica i doctrinal. És important conèixer la base sobre la qual després es treballarà perquè si no ens mancarà una comprensió plena de com afecta el procés de desconversió al grup dels Testimonis, com més endavant quedarà reflexat.

2. 1. - La història⁴

Els testimonis de Jehovà tenen el seu origen en els Estats Units d'Amèrica. El context històric, social i cultural que travessava aquest país durant el segle XIX, va propiciar el sorgiment de grups que intentaven donar resposta a les noves demandes socials fruit del canviant panorama autòcton i de l'influx migratori. Dins d'aquests grups es troben els adventistes que van saber aprofitar el moment per expandir les seves idees. D'aquesta manera, van sorgir diversos moviments que recolzaven les seves creences en la Bíblia i en idees mil·lenaristes. Esperaven la segona arribada de Jesucrist, aconteixement previ al mil·leni, i indicador de la senyal d'un canvi en la situació present. El destí de la humanitat es troba en les Escripures (profecies basades en Daniel, Ezequiel i Apocalipsi), per això és necessari el seu estudi, per conèixer quan es produirà el canvi.

En aquest context és on el grup religiós dels Testimonis comença a forjar-se a través de la figura de Charles Taze Russell. Russell va néixer el 1852 a Allegheny (Pittsburgh, Pensilvania), en el si d'una família presbiteriana dedicada al negoci tèxtil. El fet de no acabar d'assimilar la idea de l'infern com

⁴ Les dades que s'exposen tot seguit fan referència al moment actual. Per tant, existeix la possibilitat de què en un futur pugin ser sotmeses a canvis derivats d'investigacions més profundes.

un lloc de turment etern, el va portar a iniciar contactes amb un grup adventista cap el 1870. Durant cinc anys va mantenir la seva relació amb l'adventisme, tot i que discrepava respecte la data i la forma com es produiria el retorn terrenal de Crist. Mitjançant l'estudi de les Escriptures va arribar a la conclusió de què la tornada de Crist a la terra estava prevista l'any 1874 (aquesta data va ser modificada posteriorment a l'any 1914), i a més, seria d'una forma invisible i sense tortures per la resta de la humanitat. D'aquesta manera, Russell va desvincular-se dels grups adventistes i les seves profecies que assenyalaven l'any 1844 com la data que simbolitzava el retorn de Jesucrist⁵. La seva acció va ser imitada per una trentena de seguidors dels seus plantejaments.

L'any 1876 entra en contacte amb N. H. Barbour a través de la seva revista *The Herald of the Morning*. El fet de compartir creences⁶ els va portar a publicar plegats l'any 1877 *Three Worlds, and the Harvest Of This World*. L'associació es va completar amb la col·laboració de Russell per tornar a publicar de forma mensual la revista *The Herald of the Morning*, que havia estat suspesa per manca de finançament i de subscripcions. L'amistat entre ambdós va trencar-se fruit de discrepàncies sobre la doctrina del rescat de Crist, simbolitzada a través de la seva mort per tota la humanitat. Russell va ser recolzat per un gran nombre de membres del moviment. A partir d'aquest moment neix el grup dels Estudiants de la Bíblia, anomenats posteriorment testimonis de Jehová.

El juliol de 1879, Russell publicà la seva pròpia revista, *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence* (coneguda posteriorment amb el nom de *Watch Tower*, en castellà *La Torre del Vigia* i *La Atalaya* actualment). A més a més, escrivia en d'altres publicacions per sostenir les seves profecies i la necessitat de servir l'únic Déu vertader, Jehová, i de donar a conèixer la seva paraula, la Bíblia, al major nombre de públic possible.

⁵ Al voltant de l'any 1818 un granjer dels Estats Units anomenat Miller, pensava que era posible deduir de les Escriptures la data dels segon adveniment. Segons els seus càlculs, l'arribada de Crist tindria lloc entre el 21 de marc de 1843 i el 21 de marc de 1844 (Wilson, B. (1970) *Sociología de las Sectas Religiosas*, Madrid, Guadarrama, Biblioteca para el hombre actual, p. 97).

⁶ Com que l'arribada de Crist a la terra s'havia produït de manera invisible l'any 1874 i, que l'any 1914 era la data que marcava la fi d'aquest "sistema de coses".

Els viatges que Russell realitzava de forma regular per visitar "los grupitos que esperaban"⁷, aviat van suposar la creació de classes o "ecclesias" (que més tard serien anomenades congregacions), en diverses zones dels Estats Units.

L'any 1880 s'inicia la publicació dels tractats *Bible Student's Tracts* (coneguts posteriorment com *Old Theology Quarterly*), per a ser distribuïts entre el públic. Va emfatitzar-se la necessitat de predicar de la mateixa manera com havien fet els cristians del primer segle (Mat. 24: 14; 28: 19; Fets 1: 8)⁸, per instar els lectors de la revista *Watch Tower* a separar-se de "los sistemas eclesiásticos corruptos y mundanos"⁹, ja que no formaven part del món de Jesús, sinó de "Babilònia la Gran" (Joan 18: 36; Jerem. 51: 6; Rev. 17: 5).

El bon ritme en la publicació de revistes bíbliques va continuar i l'any 1886 es va presentar el primer volum d'una sèrie de sis llibres anomenada *Millennial Dawn*¹⁰, redactada per C. T. Russell.

El creixement en el nombre de seguidors i en les tirades editorials va suposar l'ubicació d'una oficina central a Pittsburgh, que després seria traslladada a Allegheny. Tanmateix, a finals dels anys vuitanta, es va veure la necessitat de construir un local més ampli que es convertiria en la seu del grup durant els dinou anys següents. Aquest edifici era conegut amb el nom de Casa Bíblica.

L'augment en el nombre de seguidors es va veure reflectit en la Conmemoració de la mort de Crist de l'any 1899, celebrada en 339 reunions diferents amb 2501 participants¹¹.

Amb l'objectiu de preservar la unió entre el creixent nombre d'interessats i amb la insistència de reunir-se, durant els darrers anys del segle XIX es van començar a organitzar assemblees en diversos emplaçaments i, moltes vegades, Russell acostumava a presentar discursos.

A començaments dels segle XX, Russell i els seus col·laboradors van començar a utilitzar els diaris adonant-se que era un mode eficaç d'arribar a un

⁷ *Los testigos de Jehová, proclamadores del Reino de Dios*, (1993) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower and Tract Society of New York, Inc. p. 47. Conegut entre els Testimonis amb el nom de *Proclamadores*.

⁸ Totes les referències bíbliques corresponen a la *Traducción del Nuevo Mundo de las Santas Escrituras*, editada per la Watch Tower Bible and Tract Society of New York, Inc., Brooklyn (Nueva York), l'any 1987.

⁹ *Proclamadores* (1993), p. 51.

¹⁰ L'any 1904 el seu nom va ser modificat per *Studies in the Scriptures* ja que es va considerar més adient tant pel seu contingut com per la seva finalitat. (García Jorba, J. M. (1993) *Testimonis de Jehová, Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 8, p. 51).

¹¹ *The Watch Tower*, 26 de març de 1899.

gran nombre de públic. L'any 1899 es distribuïen fulletons a la sortida de les esglésies amb l'objectiu d'aconseguir l'adhesió dels seus membres al grup que representava "la Veritat" (és el que es coneixia com Servei Voluntari). Aquesta iniciativa va generar fortes crítiques per part dels representants eclesiàstics.

Tota aquesta campanya de promoció del grup va suposar un nou canvi d'ubicació de les oficines centrals per manca d'espai. D'aquesta manera, l'any 1908, es va adquirir un edifici a Brooklyn (Nova York) que va rebre el nom de "Tabernacle de Brooklyn". Per tal d'allotjar el personal que hi treballava, també es va habilitar un edifici residencial proper batejat amb el nom de "Betel"¹².

L'any 1912 Russell i els seus col·laboradors van impulsar la seva activitat de difusió mitjançant el "Foto-Drama de la Creació", una combinació de pel·lícules cinematogràfiques i diapositives, sincronitzades amb música i discursos gravats. La cinta tenia una duració de unes vuit hores i era representada en quatre parts. A més a més, es va fer disponible el "Drama Eureka", una versió reduïda que consistia en els discursos i la música gravats.

Tant les projeccions com els sermons en els diaris i els viatges de Russell i d'altres membres¹³, van contribuir a un increment considerable del grup, no només als Estats Units, sinó també en altres continents com Europa a partir de 1900 (1900 Londres, 1902 Alemanya, 1904 Àustria, etc.)¹⁴. A aquest fet també va contribuir la proximitat de l'any 1914 i les expectatives dipositades en el mateix. Els estudis cronològics de Russell apuntaven aquest any com el final dels Temps dels Gentils. En finalitzar l'any no es va produir cap dels esdeveniments previstos (signes visibles de l'aparició de Jesucrist, ascens al cel de Russell i els seus col·laboradors), així que molts dels adeptes van decidir abandonar el grup desil·lusionats. En canvi, per Russell aquesta modificació de plans no va suposar un canvi en la seva actitud, ja que tot i estar greument malalt, va continuar amb la seva tasca de donar a conèixer les "bones noves de Déu". Amb aquest objectiu va iniciar una ruta de conferències que es va veure

¹² *The Watch Tower* de l'1 de març de 1909 explicava: "Llamaremos 'Betel' que significa 'Casa de Dios' al nuevo hogar".

¹³ L'any 1911 es va instaurar el programa "Obra de extensión de clases", consistent en la definició d'unes rutes establertes per a què determinats oradors portessin a terme conferències públiques. Aquests oradors eren coneguts amb el nom de peregrins (futurs superintendents) (García Jorba, J. M. (1993), p. 52).

¹⁴ *Proclamadores* (1993), p. 209.

obligat a suspendre a causa del seu greu estat de salut física. El 31 d'octubre de 1916 va morir en el tren a l'edat de 64 anys.

El seu successor al capdavant de la Societat Watch Tower va ser J. F. Rutherford, escollit en una reunió anual de la corporació el gener de 1917. El nou president es va trobar amb l'oposició de quatre dels set directors, encapçalats per Paul S. Johnson, que estaven en desacord amb les accions iniciades per Rutherford ja que no representaven la voluntat final de Russell¹⁵. Aprofitant la presentació del llibre *The Finished Mystery* (setè volum de la col·lecció *Studies in the Scriptures*), el 17 de juliol de 1917, es va anunciar al personal de les oficines centrals ("família Betel"), la destitució dels quatre directors que van ser recolzats per un grupet de fidels provocant una escissió. Aquests "rebels" van portar a terme una campanya de discursos públics i cartes als Estats Units, Canadà i Europa, provocant la divisió de diverses congregacions després de l'estiu de 1917. La unió de l'oposició s'estendria una mica més enllà de la celebració de la Commemoració pel seu compte, el 26 de març de 1918. Poc després van dividir-se formant diferents grups religiosos¹⁶.

Rutherford va néixer el 8 de novembre de 1869 en el si d'una família baptista de Morgan, Missouri. Les discrepàncies respecte l'existència de l'infern el van induir a allunyar-se de la religió familiar. A l'edat de 16 anys va ingressar en la universitat on va cursar els estudis de dret. En varies ocasions va exercir com a jutge suplent, raó per la qual se'l coneixia com el "Jutge Rutherford". El seu primer contacte amb els testimonis de Jehovà va ser a través d'una visita professional, tot i que no va ser fins l'any 1904 quan va iniciar un estudi bíblic. Va decidir batejar-se en transcórrer dos anys i l'any 1907 va convertir-se en l'assessor jurídic de la Societat Watch Tower.

Rutherford no s'enfrontava a una situació senzilla ja que havia d'esforçar-se en reorganitzar la seu central i tornar a emfatitzar la necessitat de predicar. Amb aquests objectius, va incrementar el nombre de representants viatgers

¹⁵ Russell va disposar la formació d'un Comité Editorial de cinc membres encarregats de l'editorial de la revista *The Watch Tower* i, a més, existia una Junta de Directors. En teoria la combinació d'aquests dos col·lectius composaven el Cos Governant, tot i que en la pràctica, Rutherford va actuar pel seu compte sense consultar les seves decisions amb la junta. Per aquesta raó, alguns membres van expressar la seva disconformitat perquè no s'adequava a la decisió de Russell (Franz, R. (1993) *Crisis de consciència*, Barcelona, Clie, p. 62).

¹⁶ García Jorba, J. M. (1993), p. 53.

(coneguts com peregrins) de 69 a 93¹⁷. També va augmentar la distribució de tractats mitjançant la predicació de casa en casa i el repartiment a la sortida de les esglésies els diumenges al matí (*Bible Student's Monthly*, *Watch Tower*, *Kingdom News* i altres fulletons). Va desenvolupar un sistema conegut avui com "revisites" consistent en tornar a visitar aquelles persones que havien mostrat interès en "la Veritat". El nombre de repartidors, publicadors actualment, va augmentar considerablement, de 372 a 461¹⁸. Va editar-se el *Bulletín* (que acabaria sent conegut amb el nom de *Nuestro Ministerio de Reino*), com a suport a la predicació, i va iniciar-se el programa *Verbi Dei Minister*, consistent en uns exàmens a distància sobre coneixement bíblic on s'havia d'obtenir una puntuació de 85% o superior, per estar capacitat per donar conferències informatives.

En un principi, l'esclat de la I Guerra Mundial no va suposar un impediment per a la continuïtat de l'obra dels Testimonis (excepte a Alemanya i França), però la publicació i divulgació del llibre *The Finished Mystery* va canviar el panorama totalment. A partir d'aquest moment (1917), l'oposició al grup va anar creixent progressivament com a conseqüència de la denúncia que feia el llibre al "clergat de la cristiandat"¹⁹. La posició dels testimonis de Jehovà davant la I Guerra Mundial no va ser sempre de neutralitat absoluta. Alguns van decidir servir en el front perquè van creure que els governs transmetien la voluntat divina²⁰.

El 7 de maig de 1918 Rutherford i set dels seus col·laboradors van ser empresonats. Aquestes circumstàncies van impulsar el trasllat de nou a Pittsburg de la seu central el 26 d'agost. D'altra banda, el Tabernacle de Brooklyn es va vendre i la Llar Betel va ser tancada.

El març de 1919 va començar a circular una petició sol·licitant la llibertat dels empresonats al president W. Wilson. Es van recollir unes 700.000 signatures, i el 26 d'abril Rutherford va poder tornar a la seu central de Pittsburg.

El context internacional va començar a asserenar-se a partir de finals de juny de 1919 amb el tractat de Versalles²¹ i el final de la I Guerra Mundial. Aprofitant

¹⁷ *Proclamadores* (1993), p. 65.

¹⁸ *Proclamadores* (1993) p. 65.

¹⁹ *Proclamadores* (1993), p. 423.

²⁰ *Proclamadores* (1993), p. 191.

²¹ Signat el 28 de juny de 1919, tot i que no entraria en vigor fins el 10 de gener de 1920.

l'avinentsa de la nova situació va celebrar-se una assemblea de l'1 al 8 de setembre a Cedar Point (Ohio). Tanmateix, les oficines de la Societat van ser traslladades de nou a Brooklyn, i l'1 d'octubre van començar a funcionar.

Aquesta assemblea va servir per anunciar la publicació d'una nova revista, *The Golden Age* (coneguda més tard amb el nom de *Consolation*), i per estimular l'obra de donar a conèixer "la Veritat" mitjançant la predicació.

L'any 1925 s'esperava la resurrecció dels homes fidels del passat²², fins i tot alguns tenien la seguretat de què els cristians unguits rebrien la seva recompensa celestial aquell mateix any. Es va construir una mansió a San Diego (Califòrnia), amb la finalitat d'allotjar aquestes persones i va rebre el nom de "*Beth-Sarim*" (Casa de Prínceps).

L'any 1925 va finalitzar sense que cap d'aquests aconteixements hagués succeït, i això va ser motiu per a què molts fidels abandonessin la confiança dipositada en l'Organització. L'any 1950 aquest punt de vista va ser ajustat i es va indicar que aquells avantpassats terrestres de Jesucrist serien ressuscitats després de l'Armagedó²³. Finalment, la Societat va decidir vendre Beth-Sarim²⁴. Durant els anys vint i trenta es va aconseguir un "nou enteniment de les Escripures" i van ser adoptades mesures com el rebuig de les celebracions i els dies de festa "mundans", com per exemple el Nadal. També es van deixar de banda altres pràctiques i creences que es considerava que deshonraven Déu pel seu origen pagà (com per exemple els aniversaris o l'ús de símbols religiosos²⁵).

El 26 de juliol de 1931 en una assemblea celebrada a Columbus (Ohio), Rutherford va presentar el discurs públic: "*El Reino, la esperanza del mundo*",

²² L'any 1920 el fulletó *Millones que ahora viven no morirán jamás* comentava: "... hay varias citas que sin lugar a duda indican la resurrección de Abraham, Isaac, Jacob y otros fieles de tiempos antiguos, y que estos gozarían del primer favor, podemos esperar que el año de 1925 presenciara el regreso de estos fieles,..." p. 60.

²³ *La Atalaya*, 15 de maig de 1951, p. 303- 306.

²⁴ *The Watchtower* del 15 de desembre de 1947 explicava: "Ha cumplido plenamente el propósito para el cual se obtuvo y ahora solo servía como un monumento que resultaba muy caro de mantener; nuestra fe en la vuelta de los hombres de la antigüedad, a quienes Cristo hará príncipes en TODA la tierra (no solamente en California) se basa, no en esa casa Beth-Sarim, sino en la promesa de la Palabra de Dios".

²⁵ *Proclamadores* (1993), p. 195.

que va ser transmès a través d'una immensa xarxa de ràdio²⁶. Els discurs va concloure amb la següent declaració: "Deseamos ser conocidos como, y llamados por el nombre de, testigos de Jehová"²⁷.

D'aquesta manera, el mandat del president Rutherford es va caracteritzar per l'èmfasi donat a la predicació²⁸. Amb aquest objectiu es va dotar a la "gran munió"²⁹ de tot el material necessari per donar a conèixer les "bones noves". Aquest material contenia una part important destinada a "desemascarar la religió falsa", i era facilitat mitjançant assemblees³⁰ de forma principal, tot i que també es distribuïa en les congregacions.

A l'edat de 72 anys Rutherford va ser operat d'un càncer de colon i, tot i que va sobreviure a l'operació, el seu estat de salut era dèbil. Va ser traslladat a Beth-

²⁶ El 24 de febrer de 1924 la Societat Watch Tower va inaugurar la seva pròpia radioemissora, ABR (cadena "Blanca"), a Staten Island (Nova York). Amb el temps la Societat va organitzar xarxes de radiodifusió per tot el món per transmetre programes i discursos públics. L'any 1933 un màxim de 408 transmetien el missatge del Regne a sis continents (*Proclamadores*, (1993), p. 76).

Després de l'1 d'octubre de 1937 es van abandonar les transmissions mitjançant estacions comercials, i es van començar a utilitzar fonogrames portatils amb discursos gravats amb l'objectiu d'iniciar estudis bíblics. L'emissora ABR va ser venuda l'any 1957 (*Anuario de los testigos de Jehová* (1975), p. 156).

Actualment, es transmeten les assemblees a través de radiodifusió de curt abast per a què puguin ser escoltades pels membres que es troben treballant en el lloc de la celebració (acomodadors, primers auxiliis, etc.).

²⁷ A l'Estat Espanyol entre l'any 1970 i els anys 1981 i 1982, les cartes dirigides a les congregacions tenien el nom de: "Asociación de los Testigos Cristianos de Jehová". A partir dels anys 1981 i 1982 fins a mitjans i finals de l'any 1989, les cartes contemplaven el nom de: "Asociación de los Testigos Cristianos de Jehová". Des de l'any 1989, les cartes porten la capçalera: "Testigos Cristianos de Jehová". En una carta dirigida als Cossos d'Ancians, Superintendents Viatgers, Precursors Especials i Missioners del 5 de juny de 1990 es va notificar el següent: "Os escribimos para notificaros que a partir de esta fecha, toméis nota del cambio habido en la denominación legal de nuestra confesión religiosa. Los vocablos 'Asociación de los', deben ser eludidos en todo caso cuando os dirijáis a esta central. Esto se aplica a las direcciones, tanto en cartas, sobre y cheques bancarios que extendais a favor de esta confesión religiosa".

²⁸ "Mediante las páginas de la revista que hoy se conoce en español como La Atalaya, en varias ocasiones se dirigió la atención a la responsabilidad de testificar acerca del nombre de Jehová y de su Reino". (*Proclamadores*, (1993), p. 79).

²⁹ També coneguts com els "Jonadabs". No formen part de la classe dels ungits que regnaràn amb Crist al cel una cop arribi el "fi d'aquest sistema de coses".

Fins aquell moment no es considerava "testimonis de Jehová" els Jonadabs (*La Torre del Vigia*, gener de 1935, p. 12.). No obstant, uns anys més tard, *La Atalaya* de desembre de 1942 recollia: "Estas 'otras ovejas' vienen a ser testigos para Él, de la misma manera que los hombres fieles antes de la muerte de Cristo, desde Juan el Bautista hasta Abel, fueron para Jehová testigos que nunca desistieron".

³⁰ Un exemple és l'assemblea celebrada a Columbus (Ohio) del 15 al 20 de setembre de 1937, on va ser presentat el llibre titulat *Enemigos*. El llibre denunciava la religió falsa com "una gran enemiga, que siempre perjudicó mucho a la humanidad".

Sarim on va morir el 8 de gener de 1942. El llegat de Rutherford va ser riquíssim pel que fa al nombre de noves publicacions editades³¹. També va destacar per el seu incansable èmfasi en l'obra de la predicació.

El nou president al capdavant de la Societat Watch Tower va ser Natan Knorr. Knorr va ser admès com a membre de la família Betel de Brooklyn el 6 de setembre de 1923, on va arribar a ser conegut per les seves capacitats organitzatives.

Del 18 al 20 de setembre de 1942 va celebrar-se una assemblea a Cleveland (Ohio) on va ser presentada una "Versió Actualitzada" de la Bíblia (en anglès), impresa per la pròpia Societat. Aquesta nova edició bíblica va ser dissenyada especialment per a què els Testimonis l'empressin en el "ministeri del camp"³², i era un reflex de l'interès de Knorr en l'impresió i la distribució de la Bíblia. Va ser el mateix Knorr l'encarregat d'anunciar mitjançant un discurs que el temps del fi no arribaria en finalitzar la II Guerra Mundial sinó que just després vindria un període de pau que els Testimonis haurien d'aprofitar per donar a conèixer el seu missatge. Amb l'objectiu d'augmentar els membres de l'Organització, a partir del mes següent, la Societat va començar a enviar "siervos para los hermanos"³³ a treballar amb les congregacions. Es tractaria d'unes visites cada sis mesos.

Posteriorment, en una altra assemblea celebrada els dies 17 i 18 d'abril de 1943, va ser presentat en anglès el fulletó *Curso en el Ministerio Teocrático*. Aquest fulletó va servir de guia per a què cada congregació incorporés una nova secció en les seves reunions, l'Escola del Ministeri Teocràtic. Tanmateix, la Societat va nomenar instructors per dirigir el curs i oferir consell en les assignacions presentades.

Seguint amb aquest esperit formatiu, el 24 de setembre de 1943 va crear-se una nova escola, Galaad, amb l'objectiu de preparar missioners per col·laborar en països estrangers on hi hagués manca de proclamadors del Regne.

³¹ Des de l'any 1917 (quan J. F. Rutherford va ser escollit president) fins el 1941 la Societat Watch Tower va produir un raudal de publicacions, d'entre les quals destaquen 24 llibres, 86 fulletons i anuals, així com articles per a les revistes que avui es coneixen en castellà con *La Atalaya* i *¡Despertad!* (*Proclamadores*, (1993), p. 87).

³² Expressió utilitzada pels Testimonis a l'hora de referir-se a la predicació.

³³ *Proclamadores* (1993), p. 92.

La necessitat d'incrementar el coneixement bíblic i de millorar els materials de recolzament en el ministeri del camp percebuda per Knorr a través dels seus viatges, es va anar suplint de forma progressiva.

En una assemblea celebrada a Cleveland (Ohio) del 4 a l'11 d'agost de 1946, va destacar la presentació de la nova revista *Awake!* Que va substituir la revista *Consolation* (coneguda abans amb el nom de *The Golden Age*).

D'altra banda, l'any 1963, en una sèrie d'assemblees celebrades arreu del món, va ser presentat el llibre *Toda Escritura es inspirada de Dios y provechosa*. La seva publicació pretenia rebatre les crítiques que rebia la Bíblia durant aquest període. El llibre inclou una anàlisi de cada llibre bíblic, un resum històric i raons per les quals aquest llibre pot considerar-se de profit i autèntic³⁴.

Seguint amb aquesta línia d'actuació de preparació per a la predicació, l'any 1966 es va publicar un nou llibre: *Vida eterna, en libertad de los hijos de Dios*, que assenyalava l'any 1975 com l'inici del regnat de mil anys de Crist³⁵. D'aquesta manera, l'activitat dels Testimonis va ser incrementada per donar a conèixer aquesta nova revelació a un ampli públic. Es va remarcar l'urgència d'aquesta obra i, amb l'objectiu d'accelerar-la i millorar-la, l'any 1968 va ser presentat el llibre: *La verdad que lleva a vida eterna*. Aquest llibre marcaria el guió a seguir a l'hora de portar a terme estudis bíblics en les llars de totes aquelles persones interessades en conèixer la "veritat sobre el temps del fi". L'esforç va donar els seus fruits i durant el tres anys següents, de l'1 de setembre de 1968 fins el 31 d'agost de 1971, es van batejar 434.906 persones, més del doble de les que ho havien fet durant els tres anys de servei anteriors³⁶.

Una altra de les qüestions pendents per a Knorr era la que feia referència a l'organització de la Societat. En aquest camp també es va treballar per dur a terme les millores necessàries.

L'imparable creixement dels Testimonis va obligar Knorr a delegar part dels seus compromisos (visitar les sucursals i les llars missionals). El planeta va ser sotmès a una divisió en deu parts per a facilitar la seva repartició entre els serfs

³⁴ Es menciona la publicació d'aquest llibre perquè és de gran importància dins dels testimonis de Jehovà. Un exemple, és que encara avui dia es continua utilitzant en les congregacions dins de l'Escola del Ministeri Teocràtic (el llibre va ser actualitzat l'any 1990).

³⁵ *Proclamadores*, (1993), p. 104.

³⁶ *Proclamadores*, (1993), p. 104.

de zona (coneguts ara com superintendents de zona). Aquesta nova figura estava formada per barons capacitats de les oficines de Brooklyn i superintendents de sucursal experimentats.

Aquesta intenció de millorar l'organització també es va manifestar a nivell local. L'any 1971 en una assemblea van ser indicats els canvis necessaris pel que fa a la supervisió de les congregacions. Ja no estaria limitada a un serf de congregació o superintendent, sinó que a partir de l'1 d'octubre de 1971, estarien presidides per un cos d'ancians amb autoritat equivalent i amb l'obligació de compartir la responsabilitat de prendre decisions.

Per un altre costat, també van ser introduïdes noves mesures que afectaven el Cos Governant. El 6 de setembre de 1971 es va decidir que la presidència d'aquest òrgan rotaria entre els seus membres, seguint l'ordre alfabètic.

La finalització de l'any 1975 no va suposar el compliment dels successos esperats (finalització de la batalla d'Armagedó, captivitat de Satanàs i els seus dimonis, instauració del paradís a la terra, resurrecció dels fidels a Jehovà, etc.), i els Testimonis van quedar en entredit. Aquest fet va implicar que molts seguidors de la Societat abandonessin el seu compromís de forma contundent. Knorr va morir el 8 de juny de 1977 a causa d'un tumor cerebral. En dues setmanes el seu càrrec va ser ocupat per Frederick W. Franz, de 83 anys d'edat.

Franz va recalcar la necessitat de continuar predicant i d'augmentar i millorar el coneixement bíblic. Amb aquest doble objectiu, la Societat va incrementar el ritme de publicació de llibres³⁷.

A més a més de les publicacions, es van realitzar diferents cursos amb la finalitat de reforçar tots els membres de l'Organització. El personal de les centrals i de les famílies Betel en les sucursals d'arreu del món, van rebre més instrucció i un major control mitjançant informes més freqüents del superintendent de zona.

³⁷ Alguns exemples són: *Tu juventud... aprovechándola de la mejor manera* (1976), *Mi libro de historias bíblicas* (1976), *Cómo lograr felicidad en su vida familiar* (1976), *Usted puede vivir para siempre en el paraíso en la Tierra* (1982), edición revisada de la *Traducción del Nuevo Mundo* (1984), *La vida... ¿cómo se presentó aquí? ¿Por evolución, o por creación?* (1985), *Apocalipsis... ¡se acerca su magnífica culminación!* (1988), *Lo que los jóvenes preguntan.— Respuestas prácticas* (1989), *La Biblia... ¿la Palabra de Dios, o palabra del hombre?* (1989), *El hombre en busca de Dios* (1990).

Per suposat, no podem oblidar les assemblees que durant aquest període van continuar, moltes de les quals van ser celebrades en llocs on prèviament els Testimonis havien estat proscrius.

Experts voluntaris en informàtica van idear un programa que facilitava la traducció de les publicacions. Aquest projecte es va completar l'any 1986, i durant l'any 1992 *La Atalaya* era impresa en 66 idiomes de forma simultània.

Franz va morir el 22 de desembre de 1992 a l'edat de 99 anys, deixant enrera un gran bagatge de publicacions.

El 30 de desembre de 1992 va ser substituït per Milton G. Henschel. Durant la seva presidència destaca la publicació del llibre *El conocimiento que lleva a la vida eterna*, l'any 1995, emprat en la conducció dels estudis bíblics.

L'octubre de l'any 2000, Henschel va renunciar al seu càrrec junt amb altres set integrants del Cos Governant, tot i que va continuar formant part d'aquest òrgan. El motiu va ser la reorganització portada a terme en l'estructura interna de la Societat Watch Tower. Aquesta reorganització va suposar la creació de tres nous organismes especialitzats o corporacions sense fins lucratius, cadascun dels quals amb el seu president corresponent:

- Congregació Cristiana dels testimonis de Jehovà. Supervisa assumptes de natura religiosa i educativa. Això inclou l'obra de predicar, les assemblees, etc. Els oficials encarregats de la supervisió són Testimonis del Departament de Servei a Patterson. William Van de Vall és el president d'aquesta corporació.
- Ordre Religiosa dels testimonis de Jehovà. S'encarrega de la cura dels testimonis a temps complert, betelites, precursors especials, superintendents de zona, superintendents de circuit, etc. El president és Patrick LaFranca.
- Serveis de Recolzament al Regne, Inc., que supervisa i dirigeix el disseny i la ingenieria dels edificis, les propietats i els vehicles emprats per la Societat.

La intenció declarada en la revista *La Atalaya* del 15 de gener de l'any 2001 de disposar de diversos organismes jurídics, respon al fet de què si "*un decreto gubernamental disuelve uno de ellos, la predicación seguirá*

adelante". Tot i que l'argument oficial més recurrent és que la nova estructura permetrà que els dirigents religiosos del Cos Governant, disposin de major llibertat per ocupar-se en la "predicació de la Paraula"³⁸. La veritat és que encara no es coneix profundament com ha afectat aquest canvi a l'organització interna dels testimonis de Jehovà. Sembla ser que el temps transcorregut no ofereix cap tipus d'evidència al respecte.

L'actual president del Cos Governant és Don Adams de 75 any d'edat, qui a través dels seus 50 anys com a Testimoni, ha ocupat càrrecs d'importància com els de secretari, tresorer o vice-president de la Societat.

2. 2.- Les creences

Els testimonis de Jehovà formen part del grup de moviments religiosos de tipus mil·lenarista, caracteritzats per un discurs condicionat per l'esperança en la segona vinguda del Messies Jesucrist. El seu fundador, C. T. Russell va seguir una doctrina basada en una cronologia bíblica determinada, que amb el temps ha esta modificada³⁹. Les seves creences han experimentat un procés de construcció progressiva a mesura que avançava el seu enteniment de la Bíblia. Aquest fet ha implicat que hagin estat modificades en diverses ocasions, fins arribar a l'interpretació més adient segons les senyals que consideren que Déu els envia. Aquests canvis provenen de la revelació progressiva que l'Esperit Sant de Déu proporciona als membres unguits⁴⁰, com a evidència de què el fi d'aquest sistema de coses s'apropa.

³⁸ L'opinió de molts dels especialistes és que es tracta d'una estratègia escollida pels dirigents de l'Organització per evitar els riscos que implica la nova legislació europea en matèria de moviments sectaris, particularment el model francès.

³⁹ S'emfatitza que el contingut tant d'aquest apartat com dels següents, fa referència a les doctrines i creences que recolzen els testimonis de Jehovà. És a dir, s'expressa el seu punt de vista amb l'objectiu de què el lector es familiaritzi amb els seus continguts i el seu llenguatge com a grup religiós.

⁴⁰ Són els seguidors de Jesucrist unguits amb l'Esperit Sant que regnaran en el cel amb Ell un cop arribi la gran tribulació i s'instaurin les noves condicions de vida a la terra convertida en un paradís (*La Atalaya* 1 de juliol de 1995, p. 10).

Donat que són seguidors de l'únic Déu vertader es consideren el seu poble escollit. Així, els Testimonis són l'única religió vertadera", per tant, no consideren necessari relacionar-se amb qualsevol altra religió aliena a la seva. Representen un grup de fidels seguidors envoltats per Babilònia la Gran, l'"imperi de la religió falsa". La seva fe en Déu demostra que Satanàs el Diable estava equivocat quan va reptar Déu dient-li que cap ésser humà li seria fidel a canvi de res. Això doncs, no nega l'existència d'un gran grup de seguidors del Diable que reafirmen la necessitat de la intervenció de Déu per acabar amb el desordre en aquest sistema de coses.

La desobediència d'Adam i Eva, creacions perfectes de Déu en el paradís, en menjar de l'arbre del fruit del coneixement significava l'herència de la imperfecció a la resta de la humanitat. Aquest fet va tenir com a conseqüència que Déu ajornés el seu propòsit inicial, la vida eterna en el nostre planeta convertit en un paradís. Gràcies al sacrifici efectuat per Jesucrist, un altre ésser perfecte, en donar la seva vida per la humanitat, s'obre la possibilitat per a què Déu pugui arribar a perdonar els nostres pecats i torni a instaurar aquell paradís on existeixen les millors condicions de vida.

Jesucrist inicia el seu regnat celestial en el moment en el que Satanàs és abocat a la terra. Durant aquest període, Crist regnarà entre els seus enemics fins l'arribada de la batalla d'Armagedó que serà seguida per el Regnat Mil·lenari de Crist. L'any 1914 es considera l'inici d'aquest regnat de Jesucrist⁴¹ previ a la batalla apocalíptica, i coincideix amb l'acabament del "Temps dels Gentils"⁴² i el començament de l'època del "temps del fi". Els aconteixements esdevinguts a partir d'aquest moment reforcen aquesta

⁴¹ *Usted puede vivir para siempre en el paraíso en la tierra*, (1982) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower Bible and Tract Society of New York, Inc. p. 141.

⁴² La caiguda de Jerusalem, datada pels Testimonis l'any 607 a E. C., suposa l'extensió del domini dels governs dels gentils (les nacions) per tota la terra. Tanmateix, aquest fet comporta l'inici dels "temps assenyalats de les nacions" recollits en la profecia de Daniel. Aquestes potències governarien durant "set temps" d'acord amb la profecia. Si tenim en compte que a la Bíblia cada dia equival a un any de 360 dies, set anys serien 2520 anys. Aquests 2529 anys van finalitzar el 1914, data que indica l'ascens celestial de Jesucrist per iniciar el seu regnat i el descens de Satanàs el Diable a la terra. (*Perspicacia para comprender las Escrituras* vol. 2, (1991) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower and Tract Society of New York, Inc. p. 1117-1121).

creença (les dues Guerres mundials, la fam, les enfermetats sense remei com la SIDA o el càncer, la immoralitat incontrolada, etc.). Els fidels Testimonis s'enfronten a "*tiempos críticos y difíciles de manejar*" (2 Tim. 3: 1-5), durant els quals és de vital importància fer arribar al major públic possible el missatge provinent de Déu. Aquest missatge consisteix en proclamar la presència i el regne de Jesucrist, i la imminent arribada del "fi d'aquest sistema de coses", previst abans de la desaparició de la generació nascuda l'any 1914⁴³. Els fidels tenen l'esperança de viure eternament en un paradís a la terra. La quantitat de persones que poden beneficiar-se d'aquest privilegi és indeterminada i no es troba subjecte a cap tipus de limitació com la raça, la nació o la llengua. Per això, es coneix els seguidors de Jehovà com Testimonis, ja que s'encarreguen de donar a conèixer el seu missatge mitjançant la predicació a escala mundial.

El Dia del Judici les persones seran jutjades segons la seva obediència a la voluntat de Déu. Els sincers adoradors de Jehovà podran gaudir dels beneficis del nou regnat mil·lenari de Jesucrist, mentre que la resta de la humanitat serà destruïda. Els supervivents compartiran la vida en el paradís amb els ressuscitats d'entre els morts, fins que en finalitzar el període de mil anys tornin a ser sotmesos a prova. Satanàs i els seus dimonis seran alliberats de l'abisme on van ser abocats durant la batalla d'Armagedó "por un poco de tiempo". D'aquesta manera, es tornarà a portar a terme una nova selecció entre els vertaders creients i els falsos. Finalment, serà instaurat el paradís terrenal de forma definitiva i, Satanàs i els seus dimonis, seran llançats al "lago de fuego y azufre" que suposa la mort eterna⁴⁴.

⁴³ Sobre aquesta creença *La Atalaya* de l'1 de novembre de 1995 recull el següent: "Debido a su deseo de ver el fin de este inicuo sistema, el pueblo de Jehová a veces ha especulado sobre cuándo estallará la "gran tribulación", incluso relacionando este suceso con lo que se calculaba que debía durar una generación desde 1914. Sin embargo, 'hacemos entrar un corazón de sabiduría' si meditamos en cómo "contar nuestros días" para alabar con gozo a Jehová, y no especulamos sobre cuántos años o días constituyen una generación. (Salmo 90:12.) En vez de proporcionar una regla para medir el tiempo, el término "generación", según lo utilizó Jesús, se refiere principalmente a la gente contemporánea de un determinado período histórico con las características que la identifican". De este modo no está tan claro que el fin de la generación de 1914 marque el fin de este sistema de cosas" (p. 17).

⁴⁴ *Usted puede vivir para siempre en la tierra*, (1982), p. 175- 182.

Aquesta es considera la base de la doctrina dels Testimonis, però per arribar a comprendre-la d'un mode més complert es necessari conèixer altres elements.

Els testimonis de Jehovà prenen com a base de les seves creences la Bíblia que consideren la Paraula de Déu i, per això, pels seus membres representa la veritat absoluta (2 Tim. 3:16, 17). Posseeixen una traducció pròpia de la mateixa, la *Traducción del Nuevo Mundo de las Santas Escrituras*⁴⁵, on apareix el que segons els Testimonis és el vertader nom de Déu, Jehovà, el Déu totpoderós creador de l'univers (Sal. 83: 18). Diferencien entre Jehovà Déu i el seu fill Jesucrist i, per tant, no creuen en la doctrina de la Trinitat. Jesús va ser el primer ésser creat per Déu i el seu representant terrenal (Col. 1: 15), i va participar junt amb Ell en la creació de l'univers. L'Esperit Sant existeix però com la força activa de Déu, una figura separada. D'aquesta manera, tot i que estan units, Pare, Fill i Esperit Sant no formen una mateixa persona. Consideren l'origen de la creença en la Trinitat pagà (antiga Babilònia i Egipte).

Seguint amb aquest argument tampoc consideren que Maria hagi de tenir una menció especial, simplement va ser la dona que va donar a llum a Jesús escollida per Jehovà. Aquest fet no la converteix en la seva "mare espiritual", només en la seva mare carnal, així que retre-li una devoció especial no és procedent. Tampoc s'ha d'entendre la seva veneració com un canal indirecte per adorar Déu, ja que: "Hay un solo Dios, y un solo mediador entre Dios y los hombres, un hombre, Cristo Jesús" (1 Tim. 2: 5)⁴⁶. Per tant, l'adoració a Maria és incorrecta i també procedeix del paganisme.

A diferència d'altres tradicions, els Testimonis creuen que Crist va morir clavat en una fusta de turment i no en una creu. D'aquesta manera, va ser possible la redempció del pecat i la reconciliació amb Déu. La creença en la crucifixió prové d'una interpretació equivocada dels textos originals, per això la creu és un símbol pagà que s'ha d'evitar. No s'ha de retre respecte a

⁴⁵ Versió original 1961, revisada 1984.

⁴⁶ *La Atalaya* de 1 de maig de 1989, p. 21.

crucifixos, medalles, etc., ja que la idolatria no està consentida dins del grup.

La mort suposa que les funcions vitals de l'individu deixen de funcionar. És la negació de la vida i implica la desaparició total i absoluta. L'únic que sobreviu a la mort és el record que pugui tenir Jehovà de la persona en referència a la seva activitat mentre vivia. D'aquest record dependrà que en el futur la persona pugui ser ressuscitada d'entre els morts per viure en un paradís terrenal. Per això, els Testimonis acostumen a comparar la mort amb la son, tant per la inconsciència dels morts com per l'esperança que tenen de despertar mitjançant la resurrecció. Aquest exemple facilita la comprensió de la diferenciació de dos tipus de morts: la física o heretada i la mort segona. La primera prové de la imperfecció humana heretada d'Adam un cop desobeït Déu. Afecta tots els humans per igual i pot ser eliminada si la persona es beneficia de la resurrecció. La segona mort és la que prové directament d'una sentència divina, com, per exemple, l'Armagedó. Per a aquestes persones no existeix la possibilitat de ressuscitar, són aniquilades completament.

D'altra banda, rebutgen l'existència de l'infern entès com un lloc de turment etern. Aquesta concepció és errònia i respon a una interpretació bíblica desviada. És impossible que un Déu tan bondadós i generós com Jehovà sotmeti a un càstig similar a les persones. L'infern és la sepultura comú de la humanitat. En aquest sentit, consideren que l'ànima no és un element exterior a l'ésser humà, sinó que la persona mateixa és ànima i no té una ànima. Un cop mor, tant el cos com l'ànima desapareixen completament.

Dins dels Testimonis existeixen dos grups diferenciats. Un d'ells és el del "petit ramat" format pels que governaran junt amb Crist en el cel i, l'altre, la "gran munió" que està formada per la resta de fidels que viuran eternament en la terra un cop hagin superat la prova dels mil anys⁴⁷. El petit ramat es

⁴⁷ Durant anys es va creure fermament que només existia un grup, el de les altres ovelles, que era el que regnaria amb Crist en el cel. Al llarg dels anys, i donat l'augment progressiu dels membres, es va indicar l'existència de dos grups diferenciats per l'esperança celestial. (*Unidos*

troba compostat per un nombre limitat d'homes i dones, 144. 000, tal i com indica la Bíblia (Rev. 14: 1, 3). Mentre que el grup de la gran munió és il·limitat, la nostra conducta és l'únic condicionant per a formar-ne part.

Una de les creences més polèmiques és la relacionada amb les transfusions de sang. Pel que fa a aquesta creença, la seva guia torna a ser la Bíblia (Gen. 9: 3-6), on es prohibeix tant la sang humana com la d'animals. Un dels textos que mostra aquesta prohibició és Fets dels Apòstols 15: 38, 29, on s'emfatitza el deure d'"abstenir-se de sang" entre d'altres limitacions. D'aquesta manera, a partir de l'any 1961 el fet de què un Testimoni rebí una transfusió de sang es considerat motiu d'expulsió⁴⁸. D'aquesta actitud s'han derivat múltiples crítiques, tot i que la Societat continua recalcant que es tracta d'una qüestió de tipus religiós basada en la Bíblia i no d'una aprehensió mèdica. A partir dels anys 70 es va proveir entre tots els Testimonis una targeta d'identificació amb l'objectiu d'evitar les transfusions de sang. Seguint aquesta línia d'actuació, es van crear diversos Comitès d'Enllaç amb els hospitals per recolzar aquelles persones que rebutgen rebre una transfusió, mitjançant la informació dels motius i l'existència de tractaments alternatius. Tot i que no rebre sang pot suposar la mort, els Testimonis són conscients que la seva acció serà recordada per Déu en un futur pròxim i tindran l'opció de tornar a viure a través de la resurrecció en el paradís.

Els Testimonis es caracteritzen per intentar seguir unes elevades normes de conducta contingudes a la Bíblia. Es caracteritzen per ser un grup que es manté al marge del món que els envolta perquè Satanàs el Dimoni n'és el seu governant. "No són part d'aquest món", per això s'allunyen de conductes com la fornicació, l'adulteri, l'homosexualitat, etc., prohibides a la primera carta als Corintís 6: 9, 10. També rebutgen la poligàmia ja que el

en la adoración del único Dios verdadero, (1983) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower and Tract Society of New York, Inc., p. 103- 105).

⁴⁸ En una visita del Superintendent de Circuit a les congregacions de l'Estat Espanyol durant l'any 2000 va indicar-se el següent: "Si una persona bautizada acepta sangre voluntariamente y no se arrepiente, demuestra que rechaza la norma de Dios. De ese modo se desasocia a sí misma de la congregación [...] El asunto se vería y se trataría como los demás casos de expulsión".

matrimoni representa la unió entre un home i una dona. Es desmarquen de pràctiques que consideren degradants com la masturbació, la pornografia i determinat tipus de música i literatura. El joc per diners està prohibit dins del grup perquè només exalta valors com l'egoisme, l'avidesa i l'ambició, en comptes de l'honradesa pròpia d'un serf de Déu.

El tabac i les drogues també estan prohibits ja que s'interpreten com una font de "contaminació de la carn i l'esperit" (2 Cor. 7: 1). En conseqüència amb aquesta norma, beure en excés tampoc entra dins dels cànons de conducta adoptats a l'interior del grup.

Consideren l'avortament com quelcom espantós perquè és equivalent al fet d'eliminar una vida. Des del moment en què l'òvul és fecundat ja s'està iniciant la gestació d'una vida, per tant, ningú ha d'acabar amb aquesta ja que és un fet considerat sagrat per Déu i va contra la seva Paraula.

El fet de no formar part d'aquest món també implica mantenir-se al marge de les qüestions polítiques. La neutralitat dels Testimonis en aquest camp és absoluta fins al punt de no exercir el seu dret a vot. Es comporten com la resta de ciutadans en el sentit que formen part d'un Estat, amb les obligacions i responsabilitats que això comporta, però en el moment que aquestes entren en contradicció amb les disposicions divines la qüestió canvia. Les Lleis de Déu sempre seran considerades superiors a les dels homes, per això, els Testimonis rebutgen participar en temes polítics. No exerceixen el seu dret a vot perquè per a ells només existeix un regne, el de Déu. No pretenen boicotejar la societat, simplement no tenen cap tipus d'interès en aquests plantejaments.

D'una forma similar, rebutgen el servei militar ja que prepara per a la violació d'un dels primordials manaments de Déu, "no mataràs" (Exo. 20:13). També repulsen els emblemes nacionals perquè no representen el regne de Déu. Això no significa que els Testimonis no obeeixin les lleis humanes, sinó que es desvien d'aquelles que entren en conflicte amb la llei divina i la seva conducta educada per la Bíblia. Sempre obeeiran a Déu abans que als homes.

S'abstenen d'un seguit de celebracions que consideren d'origen pagà i que, per tant, no tenen raó de ser per a ells. Algunes d'aquestes són: el Nadal, la Setmana Santa, els aniversaris, les festes nacionals, etc.

En el moment que una persona accepta tots aquests preceptes i decideix comprometre's amb els testimonis de Jehovà es dedica a l'Organització. Aquesta decisió es materialitza mitjançant el bateig. Es tracta de simbolitzar aquest compromís adquirit amb el grup a través de la immersió pública en aigua. D'aquesta manera, s'adquireix la vestimenta de la nova personalitat que permet a l'individu ser un Testimoni de forma oficial.

Si es dóna el cas de violació d'alguna de les normes exposades anteriorment, la persona es expulsada del grup. L'expulsió és necessària segons els Testimonis perquè ajuda a "mantenir neta l'organització", i permet que el "pecador reaccioni i s'arrepenteixi de la seva acció". Es portada a terme pels ancians que presideixen la congregació a través de la formació de comitès judicials on es sotmet a judici la persona a partir de l'acte condemnatòri comès.

També existeix la possibilitat de que la persona decideixi desassociar-se de manera voluntària dels grup, o que de forma progressiva la seva actitud esdevingui passiva dins l'Organització, com s'explica posteriorment.

Malgrat totes aquestes creences els Testimonis consideren que no viuen aïllats de la resta de la humanitat ja que dediquen les seves vides a ajudar el proïsme, de la mateixa manera que ho va fer Crist. Ell va ensenyar els seus deixebles a acudir a les llars de les persones per predicar i ensenyar (Mat. 10: 11- 14). Així, comparteixen el missatge esperançador de la vida eterna amb totes les persones disposades a escoltar-los.

2. 3.- L'organització

La direcció de l'organització és possible a través d'una estructura piramidal i una vertebració vertical i jeràrquica. Aquesta organització ha evolucionat des de la seva fundació. En el seu inici, els seguidors de Russell es distribuïen en classes (congregacions)⁴⁹. L'associació començaria a adoptar una forma més definida amb la creació de la *Watch Tower Bible and Tract Society*⁵⁰, i amb l'arribada de Rutherford a la presidència. Els canvis portats a terme són, majoritàriament, fruit de l'expansió dels Testimonis a tots els continents i de l'augment del nombre dels seus seguidors. Altres també s'han derivat d'un millor enteniment de les Escriptures.

L'estructura organitzativa parteix de la seguida per les primeres comunitats cristianes, tot i que després ha pogut variar. La seva evolució va permetre percebre que les decisions havien d'estar guiades de forma teocràtica i no democràtica, ja que els Testimonis representen l'organització de Déu visible a la terra. El Cos Governant és la màxima expressió d'aquesta teocràcia perquè les seves accions provenen d'inspiració divina.

D'aquesta manera, la teocràcia ("govern de Déu"), està presidida per Jehovà seguit del seu fill Jesucrist. Després trobem el grup dels 144. 000, denominats l'Esclau Fidel i Discret⁵¹, que regnaran junt amb Crist des del

⁴⁹ S'intentava imitar l'estructura organitzativa que havien format els apostols de Crist fundant congregacions i nomenant ancians. Inicialment, la figura de l'ancià es va creure innecessària fins que el nombre d'Estudiants de la Bíblia es va incrementar. Llavors, es va veure la necessitat d'assignar, com a mínim, un baró com a responsable de cada congregació. (*Proclamadores* (1993), p. 205- 206).

⁵⁰ L'any 1884 va quedar constituïda de forma legal la *Zion's Watch Tower Tract Society* a l'estat de Pensilvania. L'any 1896 s'afegí la paraula Bíblia i s'anomenà, *Zion's Watch Tower Bible and Tract Society*, tot i que un temps abans, prèviament al registre legal, ja s'havia utilitzat el nom *Watch Tower Bible and Tract Society*. L'any 1909 la seu es traslladà a Brooklyn, Nova York. Des de l'any 1956 es coneguda com *Watch Tower Bible and Tract Society of New York, Inc.* (*Proclamadores* (1993) p. 8, 215, 603).

⁵¹ L'"Esclau fidel i discret" està format per un grup d'individus escollits per Déu. Són els intermediaris entre Déu i la resta de fidels seguidors dels testimonis de Jehovà. S'encarreguen de redactar totes les publicacions que utilitzen els Testimonis tant per al seu estudi personal com per a la predicació porta per porta. També reben el nom dels "144. 000 escollits per Déu". Els testimonis de Jehovà entenen que l'esclau fidel i discret està compost dels germans espirituals de Jesús (Hebreus 2: 10-13). Aquesta classe de l'esclau fidel ha esta nomenada per subministrar al poble de Deu l'"aliment espiritual al temps apropiat". En aquest temps del fi, Crist ha nomenat a aquest esclau "sobre tots els seus béns". Per tant, la seva posició el fa mereixedor del respecte de tot aquell que s'anomeni cristià (*La Atalaya* del 15 de març de 1998, p. 20-22).

cel. En acabat es troba la figura del Cos Governant que dirigeix l'Organització de forma terrenal des de les seves oficines ubicades a Brooklyn (Nova York). La composició d'aquest grup prové de membres de la Resta Ungida (persones que pertanyen als 144. 000 i que encara viuen a la terra), que mitjançant inspiració divina prenen totes les decisions que afecten el grup dels Testimonis.

Tot seguit trobem diverses divisions realitzades en funció de zones, districtes, circuits i congregacions.

El Cos Governant conté un nombre indeterminat de membres, tot i que anteriorment estava limitat. Tots pertanyen al grup d'ungits per Déu com cohereus amb Jesucrist. La presidència de les reunions respon a una lògica rotativa cada dos anys. L'any 1975 es van formar sis comitès dins del Cos Governant: Comitè del President, Comitè de Redacció, Comitè d'Ensenyament, Comitè de Servei, Comitè de Publicació, i Comitè de Personal. En l'elaboració i realització de les tasques de cada Comitè disposen de la col·laboració de membres no ungits dels Testimonis, excepte en el Comitè de la Presidència que està compost pel president actual, l'anterior i el possible substitut en el futur⁵².

Les zones ocupen un espai físic determinat que inclou diversos països. Cada zona és responsable davant d'un superintendent de zona, que s'encarrega de la supervisió dels països que limita la divisió geogràfica. Els països on els Testimonis disposen de reconeixement legal s'edifiquen sucursals. Les sucursals són supervisades per un comitè de tres membres o més, segons les necessitats i la grandària. Aquests comitès treballen sota la direcció del Cos Governant.

Cada zona està dividida a l'hora en districtes i sotmesa a la direcció d'un superintendent de districte. Tanmateix, els districtes estan formats per diversos circuits que engloben unes 20 congregacions. La figura d'un superintendent de circuit també es present. Aquest darrer es dedica a visitar totes les congregacions que controla dues vegades l'any durant una

⁵² *Proclamadores*, (1993), p. 234.

setmana. Els seus informes arriben al superintendent de districte que els envia a la sucursal pertinent per a què, finalment, es destinin a la central a Brooklyn. A més a més, la funció dels superintendents és la d'enfortir la unió de les congregacions, animar els membres mitjançant discursos i promoure el servei del camp. Aquests càrrecs són sempre ocupats per barons a temps complert, de manera que el seu manteniment es basa en les contribucions que reben de les congregacions i d'una aportació econòmica destinada a despeses personals proporcionada per la Societat.

Les congregacions estan dirigides per ancians. Tant la seva elecció com la dels superintendents està supervisada pel Cos Governant, que a partir d'una recomanació, pren la decisió final d'acord amb la lògica teocràtica que defenen els Testimonis⁵³. Antigament la seva elecció era democràtica mitjançant la votació en cada congregació.

Els ancians són barons experimentats, en referència a l'organització, que realitzen les funcions necessàries per garantir el bon funcionament de la congregació. En aquesta tasca disposen de l'ajuda d'una altra figura, la del serf ministerial. Cada congregació acostuma a tenir més d'un ancià, segons les seves necessitats, arribant a formar un grup uniforme on, teòricament, cap d'ells es troba per damunt de l'altre.

Dins de les congregacions existeix un Comitè de Servei format pels membres del Cos d'Ancians. Aquest Comitè contempla tres càrrecs diferenciats: superintendent president, tesorero i superintendent de servei, que estan ocupats per ancians amb una rotació anual. Existeixen Departaments dins de les congregacions com el de Literatura i el de Revistes, que poden ser ocupats per serfs ministerials. També trobem altres tasques com les de serf de comptes o tesorero, superintendent de *La*

⁵³ "Bajo la dirección del espíritu santo, los Comités de las Sucursales recomiendan a hombres maduros, espirituales, para servir como superintendentes de circuito y superintendentes de distrito. Después de ser nombrados directamente por el Cuerpo Gobernante, estos sirven como superintendentes viajantes". (*La Atalaya* del 15 de març de 1990, p. 19).

Atalaya, superintendent de l'Escola del ministeri Teocràtic o superintendent de l'Estudi del Llibre.

Ocupar un càrrec determinat depèn del compliment d'una sèrie de requisits inspirats en la Bíblia i, també de la possible recomanació d'un ancià. L'aprovació final prové del Cos Governant. Existeixen factors que impedeixen accedir a aquests càrrecs com ser dona, molt jove o acabat de batejar.

Finalment, es troben els publicadors que tenen la tasca principal de proclamar les bones noves. Aquesta comanda es portada a terme per tots els Testimonis, independentment de la seva posició dins l'organigrama central, participant en la predicació pública del Regne de Déu.

En funció de les hores dedicades a la predicació, poden diferenciar-se tres tipus de precursors: els auxiliars, els regulars i els especials. Els precursors es diferencien dels publicadors perquè es comprometen a realitzar una sèrie determinada d'hores fixades per l'Organització. Els precursorat auxiliar suposa dedicar 50 hores al mes a l'activitat d'anar porta per porta, mentre que el regular implica 70 hores mensuals de predicació⁵⁴. Comunament, s'anima els publicadors a realitzar un d'aquests dos serveis durant un període de la seva vida per demostrar el seu afecte per Jehovà. Per a poder ser precursor regular és requisit haver pertangut al grup un mínim de sis mesos. Tant en aquest tipus de precursorat com en l'especial, els nomenaments depenen de la Societat.

Els precursors especials tenen la tasca d'iniciar la predicació en aquelles zones on no existeixen Testimonis, o d'oferir una ajuda determinada a partir d'un problema específic. La dedicació és completa i suposa 140 hores de predicació mensual, per això reben ajudes per part de la Societat. Aquests precursors tenen la seva base en els regulars, que a partir de la seva activitat son assignats per la Societat per cobrir noves funcions.

⁵⁴ Anteriorment el precursorat regular constava de 60 hores de predicació al mes, mentre que l'auxiliar suposava 90 hores mensuals. A través de *Nuestro Ministerio del Reino* de gener de 1999, va anunciar-se la reducció d'hores dels precursors regulars i auxiliars alegant motius com la dificultat per trobar una feina de mitja jornada que permeti la manutenció, i la situació econòmica difícil que travessen determinats països (p. 7).

En la mesura de les seves possibilitats, els circuits imparteixen cursos especials destinats a precursors i anomenats "Escuela del Servicio de Precursor". Aquests cursos tenen una durada de dues setmanes i els seus continguts van des de informació bíblica fins a suggeriments pràctics per aplicar en la predicació⁵⁵.

En la seu central de Nova York es porten a terme uns cursos de cinc mesos amb l'objectiu de formar missioners. És el que s'anomena "Escuela Bíblica de Galaad", dedicada a formar predicadors a temps complet mitjançant una instrucció especial que prepara per l'obra missional ministres amb experiència. Llavors són enviats a les congregacions on manca ajuda.

Dins de les llars Betel d'arreu del món també poden trobar-se persones que han decidit dedicar la seva vida a l'Organització de forma completa. Això implica deixar les seves feines i altres ocupacions per passar a formar part de la "gran família" de forma voluntària, disposats a realitzar qualsevol tasca que sigui necessària a Betel.

En el moment de la predicació, els publicadors s'organitzen a través de territoris. Cada congregació divideix el terreny físic que l'envolta i, tot seguit, es va distribuint entre els seus predicadors per garantir que el seu missatge arribarà a un gran públic.

D'altra banda, cada mes els publicadors omplen un fulletó anomenat "informe" on s'anoten el nombre d'hores dedicades a la predicació, les revistes i llibres col·locats, les visites i el nombre d'estudis bíblics conduïts.

Els membres de cada congregació realitzen cinc reunions setmanals. Una es denomina "Estudio del Libro" i habitualment es realitza a començaments de setmana, tot i que pot variar en funció de les necessitats de cada congregació. Aquesta reunió es desenvolupa en la llar d'un germà/ na⁵⁶ o en el Saló del Regne en grups reduïts d'unes vint persones. El contingut consta del seguiment d'un llibre editat per la Societat durant una hora.

⁵⁵ La guia és un llibre titulat: *Resplandeciendo como iluminadores en el mundo* (1990) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower and Tract Society of New York, Inc.

⁵⁶ Així és com s'anomenen entre ells els Testimonis.

L'estudi està dirigit per un ancià o un serf ministerial i s'acostuma a realitzar a última hora de la tarda, al voltant de les 20:00 h., per facilitar l'assistència d'aquells que treballen, tot i que és un horari flexible segons les necessitats dels membres de cada grup.

Durant la setmana hi ha un dia en què es realitzen dues reunions de tres quarts d'hora cadascuna. La primera rep el nom d'"Escuela del Ministerio Teocrático" i té l'objectiu de preparar els Testimonis per ser millors proclamadors de les bones noves. Seguidament, té lloc la "Reunión de Servicio" que centra la seva atenció en donar testimoni en el territori local. S'acostumen a preparar demostracions assignades prèviament per reproduir situacions quotidianes que preparin els Testimonis en el moment de donar a conèixer el seu missatge. La informació prové d'un butlletí anomenat *Nuestro Ministerio del Reino* redactat pel Cos Governant.

La cinquena reunió se celebra durant el cap de setmana, preferentment un diumenge. També consta de dues parts i té una duració de dues hores. En la primera part es pronuncia un discurs públic que els assistents poden anar seguint a través de la Bíblia. En la segona s'estudia un article de la revista *La Atalaya* a través de preguntes i respostes.

Totes les reunions són públiques i estan presidides per una oració tant en el seu inici com en el seu final. Les quatre darreres també inclouen càntics de lloança a Jehovà que actuen com intermedi entre cada sessió. Els càntics també són presents en el començament i en la conclusió d'aquestes reunions. En totes cinc s'insta els assistents a preparar-se el material al qual es farà referència.

Els Testimonis acostumen a reunir-se els diumenges al matí per preparar sortides organitzades al servei del camp.

Les reunions es realitzen en Salons del Regne⁵⁷. Es tracta de locals habilitats per a la celebració d'aquestes reunions, de lloguer o de propietat. Les despeses són cobertes íntegrament pels membres de cada

⁵⁷ Els Salons del Regne acostumen a compartir-se entre dues o més congregacions per motius econòmics o d'espai.

congregació, tot i que són registrats a nom de la Societat Watch Tower amb l'objectiu d'evitar problemes de propietat si algun membre abandona el grup.

A més de les reunions setmanals, els Testimonis assisteixen a diverses assemblees al llarg de tot un any. Concretament, celebren una assemblea de districte una vegada l'any de tres o quatre dies de duració, una assemblea de circuit un cop l'any de dos dies de duració i, per a cada circuit, es prepara una vegada l'any un dia especial d'assemblea. Aquestes assemblees acostumen a celebrar-se en locals de propietat o es lloguen si no es disposa de cap.

Una altra modalitat d'assemblees són les internacionals. Es tracta de la celebració simultània de grans assemblees en diferents ciutats i idiomes. S'emeten a través d'un canal de ràdio de curt abast per a què tant els germans/ nes amb problemes físics o que estan treballant en l'assemblea se'n puguin beneficiar. Es lloguen auditoris públics, escoles, teatres, camps esportius, etc., per a la seva realització.

Les assemblees acostumen a ser conegudes per la celebració de batejos multitudinaris. Totes tenen l'objectiu de proveir estímul en referència a la predicació de les bones noves, i instrucció basada en la Paraula de Déu. Les despeses, tant dels Salons del Regne com de les Assemblees, queden sufragades mitjançant contribucions voluntàries⁵⁸. A més, els Testimonis construeixen els seus propis salons a través de voluntaris i disposen de tècnics, enginyers, delineants, fusters, etc., que col·laboren de forma gratuïta.

La celebració més important per als Testimonis de Jehovà és la Commemoració de la mort del Senyor. Es reuneixen una vegada l'any per celebrar el rescat que va realitzar Jesucrist per la humanitat, com a mostra del seu profund respecte pel significat d'aquesta mort. El calendari lunar determina la data i la celebració té lloc quan es produeix la primera lluna plena després de l'equinocci de primavera, just en el moment en què es

⁵⁸ Dins d'aquestes contribucions tenen cabuda les donacions a partir de testaments.

considera que va realitzar-se el Sant Sopar⁵⁹. Els Testimonis aprofiten l'avinentsa d'aquesta ocasió per convidar familiars i amics. De manera simbòlica, els assistents a aquesta cerimònia es passen els uns als altres els emblemes que representen el cos i la sang de Crist, ja que només els unguits poden participar (menjar) del pa i el vi.

2. 4.- La vida quotidiana

De forma individual cada Testimoni és responsable d'accedir a tot l'"aliment espiritual" necessari per mantenir-se alerta, tenint present que el temps del fi d'aquest sistema de coses està molt proper. En aquest sentit, les publicacions editades per l'Organització són fonamentals, sobretot les revistes *La Atalaya* i *¡Despertad!*, editades quinzenalment. *La Atalaya* tracta temes de tipus doctrinal, mentre que *¡Despertad!* fa referència a qüestions quotidianes enfocades des d'una òptica religiosa.

D'altra banda, els Testimonis representen l'única religió vertadera i, per tant, la seva conducta ha de ser digna d'imitar i un exemple a seguir. La seva vestimenta ha d'estar d'acord amb aquest sentiment, per això son animats a vestir "con buen arreglo y modestia" en totes les activitats diàries com la predicació o l'assistència a les reunions.

⁵⁹ La Conmemoració es celebra es 14 de Nisàn, segons el càlcul del calendari jueu que era comú en el primer segle. El dia jueu comença amb la posta del sol i dura fins la següent posta, de manera que, d'acord amb aquest calendari, Jesús va morir el mateix dia que va quedar instituïda la Conmemoració. L'inici del mes de Nisàn es produïa amb la posta de sol, just després que la lluna nova més propera a l'equinocci primaveral es feia *visible en Jerusalém*. La data de la Conmemoració és 14 dies després, per això pot ser que no coincideixi amb la celebració de la Pasqua dels jueus actuals perquè en el seu calendari l'inici dels mesos coincideix amb la lluna nova astronòmica, no amb la lluna nova que es feia visible sobre Jerusalém. Per tant, podria realitzar-se entre 18 i 30 hores més tard. A més, la major part dels jueus d'avui dia celebren la Pasqua el 15 de Nisàn, no el 14 com ho va fer Jesús conforma el que es delcara en la Llei de Moisès (*Razonamiento a partir de las Escrituras* (1989) Brooklyn (Nueva York), Watch Tower and Tract Society of New York, Inc., p. 85)

L'Estudi de Família forma part de les rutines quotidianes portades a terme per les famílies Testimonis. Tots els membres de la família es reuneixen amb l'objectiu de compartir el missatge bíblic per tal d'enfortir i reafirmar la seva fe. Tanmateix, es realitza l'estudi a cada fill/ a⁶⁰ i, tant el pare com la mare porten a terme un estudi personal. Així, els fills assisteixen a les reunions setmanals des de la seva infància i són socialitzats conforma les creences i doctrines del grup.

A més, s'aprofita la coincidència de tots els membres de la família en un moment determinat del dia⁶¹, per considerar un fragment de la Bíblia mitjançant el llibret: *Examinando las Escrituras Diariamente*. Es tracta d'un acte diari que consisteix a llegir un text bíblic seguit d'un breu comentari.

Abans de cada àpat es realitza una oració com a mostra d'agraïment a Jehovà, que porta a terme un baró o, en la seva absència, s'obre la possibilitat per a què sigui realitzada per una dona.

En referència al temps d'oci, els Testimonis acostumen a gaudir-lo amb altres membres del grup seguint l'exhortació bíblica de relacionar-se amb persones edificants, tot i que no està prohibit de forma específica compartir aquest temps amb "persones del món". Les sortides al camp o la muntanya o les reunions informals entre els membres d'una congregació són habituals, sobretot entre els joves ja que han de fer front a la pressió de no deixar-se portar per les diversions immorals del món que els envolta.

Les dones tenen l'opció de treballar, tot i que acostumen a desenvolupar el rol de mestresses de la llar i publicadores actives. És possible que treballin durant un temps però el pes econòmic familiar sol recaure en els barons.

De forma generalitzada, s'anima els Testimonis a no dedicar un temps excessiu als estudis. Per aquest motiu, la gran majoria no realitza estudis superiors ja que s'emfatitza la necessitat de donar a conèixer "la llum"

⁶⁰ L'any 1978 la Societat Watch Tower va publicar el llibre *Mi libro de Historias Bíblicas*, ideat pels nens. Recull diferents històries bíbliques que pretenen apropar-los al contingut de la Bíblia.

⁶¹ Es suggereix que sigui a primera hora del matí, durant l'esmorzar, per a què els membres de la família comencin el dia "enfortits espiritualment".

perquè el final està molt proper⁶². Cal assenyalar que amb el temps sembla que aquesta tendència està canviant, ja que s'associa estudis amb feina i, per tant, el fet d'iniciar una carrera universitària és menys criticat.

A més, s'ha de tenir en compte l'assistència regular a les cinc reunions setmanals i la participació en la predicació de casa en casa.

2. 5.- La conversió

Dins de la vida d'un Testimoni la predicació ocupa un lloc fonamental. La creença en la proximitat del regnat mil·lenari de Crist els fa sentir-se responsables de donar a conèixer el seu missatge de salvació al major nombre de persones possible. És el que anomenen sortir al ministeri del camp.

Hi ha dues formes d'entrar en contacte amb els Testimonis: mitjançant la predicació tant de casa en casa com d'una manera informal i, pel fet d'haver nascut en el si d'una família testimoni de Jehovà.

Es pot percebre aquest paper central de la predicació mitjançant els diferents nivells de precursorat establerts, l'"Escola Bíblica de Galaad", les publicacions de la Societat i l'aliment espiritual provinent de les reunions setmanals. El convenciment de la proximitat del temps del fi fa que aquesta pràctica sigui vital. Així, és habitual veure parelles de Testimonis predicant pels carrers o les llars. El seu objectiu és iniciar una conversa amb les persones proposant temes d'actualitat i oferint el seu punt de vista. Si la persona mostra interès li ofereixen una publicació de la Societat i es prepara una nova visita. És el que es coneix com revisita. Si les visites es van

⁶² *La Atalaya* del 15 de novembre de 1982, p. 11, 13- 15.

repetint successivament i la persona està disposada, es proposa l'inici d'un estudi bíblic gratuït.

L'estudi bíblic permet conèixer les creences dels Testimonis. Inicialment, el suggeriment era que els publicadors estudiessin un mínim de dos llibres amb les persones interessades, tot i que aquesta mesura va canviar amb la publicació del llibre *El conocimiento que lleva a vida eterna*⁶³. Actualment, s'entén que la consideració d'aquest llibre és suficient per dedicar la vida a Jehovà Déu⁶⁴. El llibre tracta temes com el mode d'assolir un feliç provenir, el coneixement de Déu, les accions portades a terme per Déu en benefici de la humanitat, etc. Altres llibres que poden servir com a complement són: *El hombre más grande todos los tiempos* (1990) o *Usted puede vivir para siempre en el paraíso en la Tierra* (1982). Si és possible, l'estudi s'inicia amb una oració que realitza un dels publicadors. Tot seguit, es llegeix una part del llibre a través de paràgrafs i es van formulant les preguntes indicades a peu de pàgina per comprovar que l'estudiant entén allò que llegeix. També es recolza el contingut del llibre mitjançant la Bíblia. D'aquesta manera, es reforça el que s'està comentant i, a més, permet que el futur membre es familiaritzi amb l'ús de la Bíblia.

El següent pas és l'assistència a les reunions setmanals de forma progressiva. El Saló del Regne permet conèixer altres membres i el funcionament intern dels testimonis de Jehovà. S'anima el novell a participar en les reunions donant els seus comentaris i a efectuar la seva preparació prèvia.

Aquests procés es pot prolongar entre mesos i diversos anys, depenent del progrés del futur membre. Durant aquest període s'avalua la seva implicació amb les noves creences. És a dir, la seva assimilació i aplicació en la vida quotidiana. Això pot comportar la renúncia de determinats hàbits com fumar, beure en excés, deixar certes amistats, etc., per vestir-se de la nova personalitat. Aquests canvis en la seva conducta permetran l'inici de la predicació i la preparació per al bateig.

⁶³ Editat l'any 1995 per la Societat Watch Tower, pretén ser una guia per obtenir el coneixement que permet apropar-se Déu i els seus propòsits futurs.

⁶⁴ *Nuestro Ministerio del Reino*, (1996), maig, p. 7; *Nuestro Ministerio del Reino* (1996), octubre, p. 7.

Després d'un període de predicació, el neòfit té la possibilitat de dedicar-se completament a la Societat mitjançant el bateig. L'accés a aquest ritual està condicionat per un Comitè de Servei, que a través de tres reunions ha de decidir si l'aspirant a Testimoni creu fermament tot allò tant en la teoria com en la pràctica diària. En aquestes reunions el futur membre ha de respondre unes preguntes⁶⁵ que pot preparar-se amb antelació i, si ho creu necessari, pot rebre l'ajuda d'un germà qualificat per resoldre qualsevol dubte. Un cop superada la prova és el moment d'escollir una data per batejar-se que coincideix amb la celebració d'una assemblea de circuit o de districte.

Els testimonis de Jehovà simbolitzen la seva dedicació personal amb l'Organització que representa Déu mitjançant l'immersió pública en aigua. Un discurs públic dedicat als nous membres marca l'inici d'aquesta celebració. En el discurs es formulen dues preguntes que aquests hauran de contestar amb un clar ¡sí! Tot seguit es canvien de roba i, per sexes, procedeixen a batejar-se. Ja són membres de la comunitat.

Una via alternativa per arribar a ser Testimoni és, com s'ha comentat anteriorment, el fet d'haver nascut dins d'una família Testimoni. Des de la seva infància el petit/ a es socialitza/ da conforme les creences familiars mitjançant de l'"Estudi de Família" i l'assistència regular a les reunions. S'espera que el fill/ a arribi a manifestar el seu compromís amb el grup a través del bateig, tot i que des del seu naixement es considerat com un membre més. Amb aquest objectiu, realitza un estudi bíblic tot i que és diferent d'un membre que ingressa d'adult perquè no ha de desfer-se de la "vella personalitat", ja que prèviament no ha pertangut a un altra organització religiosa ni ha tingut contacte amb altres grups contaminats.

⁶⁵ Aquestes preguntes poden trobar-se en el llibre: *Organizados para efectuar nuestro ministerio* (1983), p. 175- 218. S'intenta que les quatre parts en les que es troben divides siguin abordades per diferents ancians en les tres sessions. "Si éstos están de acuerdo en que el publicador no bautizado posee un entendimiento razonable de las doctrinas bíblicas y llena otros requisitos, le informarán que puede bautizarse" (*La Atalaya* del 15 de gener de 1996, p. 17).

Existeix la possibilitat d'expulsió quan un membre s'allunya de les normes internes del grup. Una persona expulsada és aquella que ha comès un pecat considerat greu per l'Organització i castigat amb l'expulsió. Alguns d'aquests pecats són la fornicació, l'adulteri, l'abús d'alcohol i de drogues, l'homosexualitat, etc. (Gal. 5: 19- 21). Un cop es coneix la notícia es forma un Comitè Judicial amb un mínim de tres ancians per fer-se càrrec de la situació. Si el pecat queda confirmat, el membre serà expulsat de la congregació i la resta no podrà mantenir cap tipus de contacte amb ell/ ella. Aquesta decisió pretén, per una banda, aconseguir que el pecador es penedeixi i mostri la seva intenció de rectificar i, per l'altre, mantenir l'ordre i la unió dins del grup. Si aquest penediment és visible, llavors existeix la possibilitat de plantejar el seu restabliment dins de la congregació.

En les ocasions en les que la persona no està d'acord amb la decisió presa, es constitueix un Comitè d'Apel·lació que, en el temps d'una setmana, haurà de prendre una decisió. Si el veredicté coincideix, la resolució d'expulsió serà anunciada a la congregació ja que aquesta persona deixa de formar part de la comunitat i, per tant, el tracte que ha de rebre està totalment restringit.

Existeixen dues formes alternatives de desvincular-se dels testimonis de Jehovà. Una és la desassociació respecte del grup que es diferencia de l'expulsió perquè es tracta d'una decisió voluntària i individual. Això significa que no prové de la influència d'un pecat ni de la mediació d'un Comitè Judicial, tot i que les conseqüències són les mateixes, la relació amb la persona desassociada ja no torna a ser igual.

Pel que fa a la segona forma d'allunyar-se dels Testimonis, cal remarcar que també prové d'una decisió personal i està relacionada amb una pràctica que pot donar-se en determinades ocasions, la "inactivitat espiritual". Es tracta d'un procés gradual, casi imperceptible, en el que la persona abandona progressivament totes les pràctiques associades a la vida dels Testimonis. Mica en mica deixa d'assistir a les reunions, el ritme de la predicació baixa fins a ser inexistent, la relació amb els altres germans desapareix, etc., fins que arriba un moment en el que pràcticament no

manté cap tipus de relació amb el grup. Només assisteix a determinats actes considerats importants com, per exemple, la Commemoració de la mort de Jesucrist o algunes assemblees. Fins i tot, pot ser que amb el temps no es presenti en aquests events. Els motius que poden provocar aquest distanciament són diversos: problemes financers o familiars, malalties, desil·lusió, desacord amb determinada creença bíblica, etc. Des de l'interior del grup s'anima aquestes persones a què tornin, ja que es considera que si abans tenien fe en l'Organització poden tornar a aconseguir-ho⁶⁶. Per això, a diferència de la resta de formes d'abandonar el grup, el contacte amb aquestes persones no està condicionat perquè existeix la possibilitat de què en qualsevol moment puguin tornar a formar part del "poble de Jehovà".

2. 6.- Les relacions institucionals

Els Testimonis tenen la seguretat de què posseeixen la religió vertadera per diversos motius. En primer lloc, perquè defensen amb lleialtat la Bíblia com la paraula sagrada de Déu (Joan 17: 17). En segon lloc, perquè es mantenen al marge dels assumptes del món (Sant. 1: 27, 4: 4). I en últim lloc, perquè testifiquen sobre el nom diví, Jehovà, i proclamen el Regne de Déu com l'única esperança de la humanitat.

Aquesta filosofia té conseqüències a l'hora de posar-se en contacte amb altres institucions socials. Pel que fa a la seva relació amb d'altres religions i la possibilitat d'iniciar diàlegs, mai n'han estat partidaris. Entrar en contacte amb altres confessions religioses no és un dels seus objectius, ja que consideren que es troben contaminades per Satanàs el Diable ja que no segueixen les normes de Déu. Segons els Testimonis, les altres religions, sobre tot la catòlica, han fet un ús incorrecte de la Bíblia, quedant-se només

⁶⁶ *La Atalaya* del 15 de desembre del 2000, p. 12- 13.

amb aquelles parts que els beneficien i els donen més llibertat. No assisteixen a altres cerimònies religioses ni tenen interès en les creences i pràctiques d'altres grups, al contrari, les rebutgen.

Un altre punt que pot ser conflictiu és el que fa referència a les relacions amb la família. En el cas que tots els membres formin part del grup no existeix cap problema. En canvi, si hi ha divisió pot donar-se el cas que alguns familiars no entenguin l'actuació dels Testimonis en determinades situacions com, per exemple, quan no celebren el Nadal ni els aniversaris. Pot ser que no arribin a assimilar la nova situació i s'ho agafin com un despreci. Amb el temps existeix la possibilitat de què s'acostumin o que, simplement, les relacions es trenquin per sempre. La reacció de familiars i amics dependrà de cada cas concret.

En l'apartat dedicat a les creences dels Testimonis va mencionar-se que el fet de no formar part d'aquest món, inclou el fet d'abstenir-se de participar en tot tipus d'eleccions i en el servei militar. També es contemplava la creença de les transfusions de sang i com aquesta influeix en els Testimonis en el moment de prendre una decisió relacionada amb aquesta qüestió. Per tant, no m'estendré de nou en la seva explicació però cal tenir en compte que aquestes actituds han estat motiu de polèmica i han dificultat les relacions dels Testimonis amb les institucions polítiques i socials en diverses ocasions.

2. 7.- Síntesi

En fer referència als testimonis de Jehovà, alguna de les imatges que ens poden venir a la ment són les relacionades amb les transfusions de sang i la predicació a través de les seves publicacions (sobre tot *La Atalaya* i *¡Despertad!*). És possible que més d'una vegada ens haguem molestat en conèixer notícies relacionades amb la qüestió de la sang o en rebre visites en les nostres llars d'una parella de Testimonis. Tot i que aquests poden ser els exemples més populars i difosos, l'Organització dels testimonis de Jehovà implica tot un sistema doctrinal i estructural amb un rerafons més complex.

Amb la Societat Watch Tower com a símbol visible de la seva organització i sota les directrius del Cos Governant, els Testimonis constitueixen una sòlida i eficaç estructura a l'hora de mantenir i difondre els seus principis. En sentir-se representants de l'únic Déu vertader en la terra s'esforcen per portar a terme una missió d'evangelització mundial. A través d'una cronologia bíblica pròpia, tenen el convenciment que ens trobem en els darrers dies simbolitzats a partir de l'any 1914. Per això, transmeten el seu missatge basat en la Bíblia, la Paraula de Déu. Amb aquest objectiu, la vida quotidiana d'un Testimoni es caracteritza per determinades rutines com són la predicació, les reunions, l'estudi personal i de les publicacions, les assemblees, etc.

D'aquesta manera, mantenen una relació específica amb la resta de la societat que els envolta. Per un costat, la creença de ser el poble escollit per Déu i, per tant, l'única religió vertadera, els allunya de participar de moltes de les activitats d'aquest món ja que no se'n senten part. Per un altre costat, formen part d'algunes de les rutines quotidianes com pot ser el treball seglar. Tanmateix, es relacionen amb altres persones amb la finalitat d'oferir el seu missatge de salvació.

3.- Conceptes teòrics

L'encapçalament d'aquest apartat podria fer pensar que a partir d'aquest moment llegirem el contingut del marc teòric del treball, però degut a les característiques peculiars d'aquest no ens trobarem amb una sèrie de teories que reforcen les seccions següents. Més aviat es tracta d'una exposició de conceptes que més endavant ens serviran per comprendre millor el procés de desconversió. D'altra banda, la tasca de desenvolupar un marc teòric sòlid és pràcticament impossible ja que només s'ha tingut accés a una minoria d'estudis, com més endavant veurem. D'aquesta manera, l'opció triada ha estat la de ressaltar un seguit de conceptes que, a través de l'experiència pròpia i la d'altres, s'han considerat claus per entendre les posteriors explicacions entorn al procés de desconversió.

3. 1.- Les "sectes"

Els grups religiosos minoritaris, coneguts comunament amb el nom de "sectes", són múltiples i molt diversos en funció de les característiques del seu context d'origen. Es tracta d'organitzacions religioses presents en el nostre entorn quotidià. Aquest fet suposa una convivència, tot i que sigui mínima, amb ells, així que pot ser del nostre interès conèixer alguns dels seus trets primordials.

El primer que s'ha de tenir en compte és que estem parlant des d'una perspectiva sociològica, això implica fer un esforç per deixar de banda les connotacions pejoratives que envolten el concepte de "secta". Per tant, no es té la pretensió de valorar un determinat grup religiós, sinó que més aviat l'objectiu és explicar quines són les seves doctrines, creences i rituals per aconseguir-ne una millor comprensió. Es tracta de realitzar una recerca objectiva evitant els supòsits individualistes que moltes vegades ens fan

caure en paranys teòrics i metodològics. La intenció és, doncs, explicar els grups sectaris i els processos que poden estar vinculats (en aquest cas el grup dels testimonis de Jehovà i els processos de conversió i desconversió respectivament), sense utilitzar un to ofensiu ni estigmatitzador. D'altra banda, també es vol emfatitzar que la informació continguda en aquest treball no pretén ser una defensa dels grups "sectaris", perquè si no cauríem en l'artifici de jutjar-los sense haver intentat una mínima comprensió.

Val a dir que no es tracta d'una qüestió senzilla ja que les "sectes" és un tema molt abordat i no sempre des d'una perspectiva neutral. Un altre problema prové de la impossibilitat de trobar un acord pel que fa a la definició del mateix concepte de "secta". I, per últim, el grau de dificultat augmenta perquè són escassos, per no dir inexistent, els grups religiosos que s'autodefineixen com una "secta".

Tenint presents tots aquests obstacles, s'ha considerat imprescindible dedicar unes pàgines introductòries al concepte de "secta" per saber quina és la posició de partida i com es pretenen abordar aquests grups.

Si prenem com a guia la visió donada a través de determinats diaris o programes televisius de tipus sensacionalista o, fins i tot diversos estudis i informes⁶⁷ que dificulten encara més l'intent de comprensió dels grups "sectaris", podem trobar-nos amb els següents interrogants: per què ens causa indignació la luxosa vida de determinats líders "sectaris", i en canvi ens són indiferents les fortunes personals i institucionals dels caps visibles d'algunes esglésies establertes? Es comenta que els grups "sectaris" fan els possibles per no pagar impostos però, paguen impostos els béns del patrimoni eclesiàstic? Per què exigim transparència financera als uns i acceptem l'opacitat dels altres?⁶⁸ Aquests interrogants són una mostra dels

⁶⁷ *Rapport Guyard*, informe parlamentari realitzat a França l'any 1996 que estableix deu criteris basats en fonts policiaques per reconèixer quan un grup religiós és una "secta".

Un altre estudi és el portat a terme per el "Laboratori de Sociologia de l'ICESB" de Barcelona, per encàrrec de l'Associació d'Assessorament i Informació sobre Sectes i per el Centre de Recuperació i Orientació i Assistència als Afectats per les Sectes. L'informe publicat l'any 1994 amb el títol *Totalisme i voracitat. Una aproximació interdisciplinària al "fenomen sectari" a Catalunya*, presenta una llista de sectes en funció dels arxius de l'associació promotora de la investigació. (Estruch, J., Martínez Cortés, J., Torres Queiruga, A., Martín Velasco, J., Merlo, V., Bosch, J. (2001) *Les noves formes de religiositat* Barcelona, Cruïlla p.172- 174).

⁶⁸ Prat, J. (1997) *El Estigma del Extraño. Un Ensayo Antropológico sobre las Sectas Religiosas*, Barcelona, Ariel Antropología p. 27- 31.

prejudicis presents a l'hora de tractar el fenomen "sectari". Darrera d'aquestes qüestions trobem la tesi de la legitimitat social, és a dir, allò que diferencia uns grups religiosos dels altres és una qüestió de legitimitat. Com s'ha comentat abans no es tracta de defensar els grups "sectaris", sinó de fugir de les acusacions fàcils i sense fonament. D'una manera conscient, pot afirmar-se que les "sectes" no són els únics grups socials que en determinades ocasions poden traspasar les fronteres dels drets de l'individu i la seva llibertat, però alhora, ens mostrem més intolerants i incomprensius quan aquestes barreres són creuades per organitzacions considerades "sectàries". Aquest fet respon a la posició de legitimitat o il·legitimitat que ocupen aquestes institucions o persones dins l'imaginari col·lectiu. Es tracta d'una perspectiva desviada, influenciada pels prejudicis dominants en un context cultural i social determinat. Segons el vidre a través del qual ens mirem la realitat, la percepció que en puguem tenir varia considerablement. En el moment en el que diferenciem entre institucions legitimades i institucions il·legitimades, estem fent una distinció entre aquelles que estan acceptades de forma majoritària i les que no ho estan⁶⁹. Al problema de la legitimitat social s'afegeix el fet que les religions que disposen d'un reconeixement institucional, s'esforcen per mantenir aquesta posició de privilegi respecte els grups "sectaris". Aquests últims són percebuts com una amenaça ja que presenten modes alternatius d'ordre social que podrien substituir els institucionalitzats. Per això, als grups reconeguts institucionalment aprofiten qualsevol oportunitat davant l'espectador social per deixar en entredit les "sectes" i, així, dificultar encara més el seu camí cap a la legitimació.

Segons l'*Encyclopaedia of Religion*⁷⁰ el concepte "secta deriva del llatí *sequi* ('seguir'), i no de *secare* ('tallar)'. Llavors, un grup "sectari" no prové forçosament d'un cisma com sovint s'ha definit, sobretot en les societats amb una església oficial o amb una religió seguida per una gran majoria.

⁶⁹ Berger, P. L., Luckmann, T. (1988) *La Construcció Social de la Realitat*, Barcelona, Herder, p. 133-181.

⁷⁰ (1987) Nova York, Macmillan, vol. 13.

Aquesta comparació era habitual fins i tot en els primers estudis sociològics sobre "sectes"⁷¹.

D'una forma similar, el *Diccionari etimològic*⁷², afirma que el concepte de "secta" prové de *sequi* i no de *secare*, i que a través de la literatura medieval pot comprovar-se com el terme mai feia referència "a distàncies dogmàtiques entre cristians, sinó als partidaris de tal o tal religió".

Existeixen altres interpretacions que accepten l'etimologia contrària, que "secta" prové de *secare* i no de *sequi*. Com s'ha mencionat prèviament, no existeix consens en aquest sentit, per tant, no es pot garantir quina de les dues és la més correcta. Aquest treball seguirà la primera accepció ja que considera que està més lliure de prejudicis. D'aquesta manera, tenint present que secta deriva de *sequi*, significa un grup de seguidors. Tenim consciència de què sota aquest enunciat tenen cabuda múltiples grups no només de signe religiós, sinó també polític, esportiu, educatiu, etc., però es considera necessari aclarir la base de partida en el tractament del concepte de "secta".

Així, les "sectes" engloben una diversitat molt complexa tot i que s'intentarà estrènyer la frontera delimitadora per aconseguir-ne una millor comprensió.

Tots aquests grups religiosos responen a unes determinades característiques⁷³ comuns i generals que poden servir-nos per fer-nos una idea més concreta del que suposen.

Les "sectes" ofereixen una entrada voluntària al grup. L'individu decideix si inicia un procés de conversió i, alhora, el col·lectiu valora si accepta la seva admissió. Es tracta d'una elecció recíproca que implica un fort sentiment d'identitat ja que suposa la separació entre "nosaltres" (els de dins) i "ells" (els de fora). Això comporta el màxim compromís per part del nou membre que, en determinades circumstàncies, pot obligar-lo a canviar les seves rutines quotidianes per adaptar-se a les exigències del grup.

En el cas dels fills/ es de membres del grup, des del seu naixement la seva adhesió al grup és un fet. Fins que l'individu no prengui consciència de la

⁷¹ Representats per autors com Troeltsch, Weber, Yinger, Wach, etc.

⁷² *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1987) Barcelona, Curial, vol. 7.

⁷³ Wilson, B. (1970), p.26- 35.

diversitat d'oferta religiosa o percebi alguna contradicció, no serà capaç de plantejar-se dubtes al voltant de les creences familiars i pugui decidir abandonar-les amb el temps.

Els grups "sectaris" es caracteritzen pel seu exclusivisme, en el sentit que exigeixen que el compromís adquirit es trobi situat per sobre de la resta d'obligacions que l'individu pot tenir. Això implica un distanciament de la resta de la societat i un possible enfrontament amb altres grups religiosos.

L'entrada en un grup "sectari" està condicionada per la consecució d'una sèrie de mèrits. Només si l'individu compleix unes exigències podrà ser acceptat pel grup.

Els límits presentats per cada grup "sectari" tenen com a objectiu la formació d'un sentiment d'autoidentificació. Aquests límits poden ser més o menys precisos, però assenyalen d'una forma clara qui forma part del grup i qui se'n manté al marge. Amb aquests últims no es mantenen les mateixes relacions que amb els altres membres ja que no segueixen les normes del grup.

Els membres de les "sectes" tendeixen a percebre la seva pertinença al grup com la d'una èlit social. Formen un col·lectiu apart amb unes creences i ritus propis que comporten una conducta determinada que els fa diferents i alhora, millors a la resta. Consideren que posseeixen l'única i vertadera clau per assolir la salvació eterna.

Per tant, si un membre no és coherent amb les normes de comportament que el grup defensa, pot ser-ne expulsat. No és prudent que els desencaminats es quedin dins del grup ja que poden ser una font de contaminació per a la resta (o poden posar en perill la seva integritat), per això la millor opció és l'expulsió.

El grau d'autoconsciència i de compromís varien en funció de les característiques de cada "secta". Aquestes variables depenen de diversos factors com el context d'ubicació, l'antiguitat del grup, les seves doctrines, les seves practiques, etc.

Totes les "sectes" legitimen la seva existència mitjançant un sistema ideològic determinat. S'autoatribueixen un paper que només poden desenvolupar elles perquè són les úniques que coneixen el mode correcte

per fer-ho. Disposen d'una autoritat sagrada que pretenen que segueixi un gran públic.

Aquestes característiques de les "sectes" responen a una visió d'aquests grups com a moviments socials, no es troben determinades en funció de les seves creences o dels trets dels seus seguidors, sinó de les seves pràctiques o rituals. Aquesta formulació més abstracta permet obtenir una descripció més independent sense forçar una confrontació amb altres grups religiosos legitimats com, per exemple, l'església catòlica. Som conscients de l'existència d'un seguit de criteris més específics a l'hora de definir els diferents tipus de "sectes"⁷⁴, com poden ser les respostes que donen les sectes en determinades situacions com les relacions socials, el camí per aconseguir la felicitat, la seva resposta davant del món, etc. De totes maneres, aquest no és l'objectiu del treball així que ens quedarem amb aquesta formulació més genèrica amb la intenció d'allunyar-nos de les estigmatitzacions abundants en les investigacions sobre "el món de les sectes".

Tenint present l'ús pejoratiu que habitualment s'ha fet del concepte de "secta" i les conseqüències que aquest fet ha tingut sobre l'imaginari col·lectiu, ens inclinem per evitar-lo en aquest treball, optant en canvi per emprar altres expressions com: grup religiós, moviment religiós, grup estigmatitzat o grup no legitimat.

⁷⁴ Wilson, B (1970), estableix una classificació dels grups "sectaris" en funció de la resposta a la pregunta, "què hem de fer per salvar-nos?" Així identifica set grups de "sectes" segons la contestació a aquesta pregunta. Aquests són: les "sectes" conversionistes, les "sectes" revolucionistes, les "sectes" introversionistes, les "sectes" manipulacionistes, les "sectes" taumatúrgiques, les "sectes" reformistes i les "sectes" utopistes (p. 36- 47).

3. 2.- El món donat per descomptat i els àmbits finits de significació

La realitat objectiva de les persones està composta per la societat que els envolta i el conjunt de rols i identitats que en formen part. La societat assigna a cada individu diversos rols i una identitat concreta que aquests van interioritzant mitjançant el procés de socialització. Així, l'individu aprèn els significats objectius, se'ls fa seus, s'identifica amb ells i es moldeja per ells. Aquest procés d'interiorització suposa la duplicació de la consciència, en funció dels seus components socialitzats i no socialitzats. La conscienciació és prèvia a la socialització, per això mai podrà ser socialitzada totalment. Això suposa l'objectivació d'una part del jo⁷⁵ que s'enfronta al jo individual.

Cada societat desenvolupa mecanismes amb la finalitat d'ajudar els seus membres a romandre dins de la realitat "oficialment" definida, o per a què puguin "tornar a la realitat"⁷⁶. L'objectiu és garantir l'existència d'una sèrie d'elements socials donats per descomptat, tot i que no tots poden entrar en aquesta concepció. Un exemple és el de la religió. La religió actua fora de les rutines quotidianes de la realitat compartida, donant sentit a l'univers personal de cada membre social. Si es tracta d'una religió no legitimada socialment, és més complicat aconseguir la seva institucionalització ja que no contribueix al manteniment de la realitat d'aquest món socialment construït dins del qual transcorre la nostra vida. Que un individu formi part d'un determinat món religiós implica existir en el context social particular dins del qual aquest món conserva la seva credibilitat.

Cada món requereix d'una base social per a la seva existència, ja que es construeixen i es mantenen socialment. Aquesta base ha estat denominada estructura de plausibilitat⁷⁷. Totes les comunitats religioses, com a mons socials que són, requereixen de col·lectius socials específics per a què la seva plausibilitat es mantingui.

⁷⁵ En concret al "jo social" segons James, W. (1890) *Principles of Psychology*, 2 vol. Nova York, Holt.

⁷⁶ Berger, P. L. (1981) *Para una teoría sociológica de la religión*, Barcelona, Kairós.

⁷⁷ Berger, P. L. (1981) p. 74.

Existeix el perill de pensar que la idea d'identitat religiosa és l'única existent, és a dir, que representa la realitat donada per descomptat, deixant de banda la realitat social. Es produeix una inversió en el sentit que els individus socials ja no són productors perquè són produïts per les divinitats religioses. Aquest fet pot provocar una dependència que, habitualment, es reflecteix en una actitud conformista.

Si una persona s'adapta a aquest perfil identitari però decideix abandonar el grup religiós al qual pertany, hem de ser conscients de què ens trobem davant d'una persona la realitat primordial de la qual, la religiosa, s'ha esfumat. El món donat per descomptat en el qual vivia ja no existeix. Les creences religioses creaven elements constitutius del món amb l'objectiu de què tot tingués una explicació i res fos contradictori. Permetien la reconciliació entre el subunivers religiós i la realitat primordial. Els individus que es troben situats dins del marc de la realitat donada per descomptat, són incapaços d'acceptar l'acció de les creences com a principi explicatiu dels fets que els envolten. En canvi, els membres de determinats grups religiosos atorguen la realitat al seu àmbit finit de significació⁷⁸ des d'on interpreten la resta de parcel·les de la realitat. Aquest fet acostuma a provocar conflictes entre els esquemes d'interpretació dels membres i els no membres, ja que les relacions socials entre ambdós no es basen en uns pressupòsits comuns a tots per a què la comunicació sigui possible. Els referents no són iguals i això pot significar que, a vegades, no s'entenguin completament. La vivència religiosa només pot ser interpretada des de fora dels esquemes del món donat per descomptat ja que es troba situada fora del curs quotidià de les coses. Només té sentit si la interpretació prové d'un subunivers.

El cosmos sagrat forma part de la visió del món. Determina la socialització de l'individu i és rellevant en la seva biografia total. Les representacions religioses legitimen la conducta en les diferents situacions socials.

⁷⁸ Terme utilitzat per A. Schutz, referit a una zona insertada dins de la realitat primordial però amb unes experiències delimitades i restringides. (Berger, P. L., Luckmann, T. (1988) p. 45).

L'acte religiós ens transporta a una esfera de la realitat diferent que, en aquells moments, se'ns apareix com la més real de totes. Es tracta d'una excursió cap a un àmbit finit de significació. Aquestes excursions acostumen a ser d'anada i tornada. En canvi, per un membre d'un grup religiós de les característiques citades anteriorment, no es produeix el retorn perquè no es capaç d'adonar-se que el món religiós està separat de la realitat primordial. Es produeix una col·lisió entre dos esferes de la realitat: el món religiós i la realitat de la vida quotidiana.

El problema pot sorgir quan un no membre del grup religiós explica una experiència compartida amb un membre, de forma diferent a com aquest últim ho faria o imaginava. Llavors, existeix la possibilitat de què el membre descobreixi que el seu subunivers privat de realitat, l'esfera religiosa, no és l'únic ni el principal, sinó que existeixen realitats múltiples. Això té conseqüències de consciència, infelicitat, sobretot quan el no membre percep que el membre té problemes a l'hora d'interconnectar elements religiosos amb la realitat de la vida quotidiana. Aquest fet reflecteix la importància de la intercomunicació entesa com la base per l'existència de confiança mútua en l'altre en termes de realitat.

La cosmovisió de la persona que acaba d'abandonar el grup es difosa i ambigua. Difusa perquè tot i que ha decidit abandonar el culte i intenta actuar conforme la resta de persones que l'envolten, pot ser que encara no s'hagi desfet totalment de les doctrines apreses a l'interior d'aquest. Cal tenir en compte que la persona que ha de fer front a aquest canvi ja té una personalitat formada i un món interioritzat. Això suposa un problema en la mesura que la realitat interioritzada prèviament tendeix a subsistir. La interiorització de nous continguts implica una sobreposició d'aquesta realitat interior. Per tant, es planteja com un conflicte de coherència entre les antigues interioritzacions i les noves, de dificultat variable segons cada cas concret. Aquest procés habitualment prové d'algun tipus de crisi derivada de la descoberta de què la realitat viscuda fins aquell moment no és l'única possible ni la millor, sinó un món social molt concret.

El resultat últim és que el membre perd la fe en el seu propi subunivers quan arriba a ser conscient de l'existència de la realitat quotidiana. A partir d'aquest moment cap tipus de creença pot ajudar a modificar aquesta

situació. La capacitat de l'individu d'interpretar la realitat comuna a través del seu àmbit finit de significació privat es trenca, produint-se un desencantament. Arriba un moment en el que l'enfrontament entre aquest subunivers i la realitat quotidiana és tan fort, que la ment del membre es veu obligada a escollir. Pot ser no està preparada per donar aquest pas i pot passar un temps d'incertesa fins que s'habituï a les noves circumstàncies. Cada persona necessita un temps d'adaptació determinat que dependrà tant d'ella mateixa com de la societat. Finalment, serà albergada per un món al qual no pertany, inclosa en la realitat quotidiana. D'aquesta manera, pot apreciar-se la gran força invisible de la vida quotidiana que se'ns imposa fins al punt d'arribar a guiar-nos per la creença de què formem part d'aquest món en la mesura que ens comportem com ho fan la resta, és a dir, si prenem per descomptat allò que les altres creuen.

Quan la persona pertany a un subunivers de la realitat social dominat que no disposa de legitimitat exterior, haurà de fer un gran esforç per adaptar-se a les exigències de la nova identitat ja que les seves rutines i hàbits han canviat. La rutina es trenca i apareixen problemes perquè la persona comença a moure's per llocs poc freqüentats i fins i tot desconeguts. S'inicia un procés d'interiorització de la societat com a tal en la consciència individual i de la seva realitat objectiva. A partir d'aquest moment l'ex membre ha d'assumir el seu nou rol en el context social que l'envolta. A diferència de l'anterior, el nou rol es caracteritza per la seva legitimitat social ja que representa l'ordre institucional⁷⁹ establert i possibilita la seva existència. Representar aquest rol permet tenir accés al repertori global de coneixements d'una societat determinada. Aquest fet facilita la subjectivació d'aquest nou món.

⁷⁹ Això suposa la representació del propi rol (per exemple metge), i de tot allò que, institucionalment, comporta interpretar-lo (treballar en un determinat espai, tenir unes relacions socials específiques, etc.) (Berger, P. L., Luckman T.(1988) p. 109).

3. 3.- La redefinició de la identitat i el llenguatge

Assumir un nou rol implica un canvi d'identitat. La nova identitat s'anirà perfilant a través del nou context social i de l'experiència anterior de la persona. Aquest procés es produirà dins d'uns marcs situats a l'interior d'un món social específic diferent al que fins aquell moment s'havia viscut. Es produeix una ruptura en el comportament de l'individu, en el sentit que deixa de ser qui se suposa que havia de ser. Això comporta problemes amb la identitat que es mantindran fins que la competència entre els definicions de la realitat antiga i les de la nova finalitzin. És a dir, fins que l'individu triï entre una de les dues identitats representades a través de les dues realitats enfrontades. Pot donar-se el cas que, tot i que de cara a l'exterior sembli que la persona ha deixat enrera els possibles obstacles en fer el salt d'una realitat a l'altra, interiorment aquesta unitat aparent és inexistente i encara persisteixen restes de l'antiga identitat⁸⁰.

El fet d'abraçar un nou sistema de creences té conseqüències en la identitat anterior. Apareix un segon jo que conviu amb el jo antic. Tot i que és autònom en certa mesura, existeix algun element de connexió entre ambdós que fa possible l'integració d'un jo amb l'altre.

Es tracta de construir una identitat coherent i constant, reflex de la simetria entre la realitat objectiva i la realitat subjectiva, on el llenguatge és el principal vehicle del procés de traducció entre ambdues. El llenguatge anterior no permet la transmissió d'experiències perquè aquestes estan basades en una vida quotidiana prèvia, per tant, les noves relacions poden tenir dificultats per comprendre-les completament. Moltes vegades pot ser necessària una traducció per a què el nou cercle social arribi a entendre les explicacions de l'ex membre, sobre tot si desconeixen la realitat de procedència. La transmissió del significat de la seva experiència es basa en el reconeixement social, és a dir, que els altres acceptin el relat narrat per l'ex membre.

⁸⁰ Com comenten Berger i Luckmann (1989), es produeix una asimetria entre la biografia "pública" i la "privada" (p. 234).

El llenguatge utilitzat en l'interior del grup pot impedir el desenvolupament conceptual, pot ser contrari a l'abstracció i a la mediació, prendre com a referent els fets immediats sense tenir en compte l'existència d'altres factors, rebutjant el reconeixement dels fets i el seu contingut històric. Es tracta d'un llenguatge que actua com un canal de coordinació i subordinació. És acrític i adialèctic⁸¹. És un llenguatge tancat que no demostra ni explica, només comunica decisions, ordres i errades. Les seves definicions estableixen allò considerat correcte i allò considerat incorrecte sense permetre la possibilitat del dubte. Utilitza tautologies que expressen un judici d'una forma prejutjada pronunciant condemnes. Tot això suposa una redefinició del pensament, tant de la seva funció com del seu contingut i una activació de la capacitat reflexiva de l'individu limitada, fins el moment, per un llenguatge reduït i per un pensament acrític, sobretot pel que fa al grup.

3. 4.- L'estigma

La identitat social pot dividir-se en virtual, retrospectiva, i en real, introspectiva. Quan es produeix una discrepància ambdues apareix l'estigma⁸². L'individu estigmatitzat pot reflectir la seva condició de dues maneres: l'estigma es percebut a simple vista (físic), és evident, denominat "desacreditat"; i d'una forma no perceptible, l'estigma no apareix sense coneixement previ, anomenat "desacreditable"⁸³.

La visibilitat de l'estigma és fonamental ja que l'opinió sobre la identitat de l'individu estigmatitzat d'aquells que l'envolten és molt influent en aquest

⁸¹ Definit per Marcuse com un "llenguatge unidimensional" (Marcuse, H. (1969) *El hombre unidimensional. Ensayo sobre la ideología de la sociedad avanzada*, Barcelona, Seix Barral) (p. 114- 159).

⁸² Entés com la "situación del individuo inhabilitado para una plena aceptación social" (Goffman, E., (1970) *Estigma. La identidad deteriorada*, Buenos Aires, Amorrortu, p. 7).

⁸³ Goffman, E. (1970) p. 14.

últim. El fet de declarar públicament un estigma depèn de la informació que l'estigmatitzat tingui sobre l'opinió que transmet el seu estigma.

Existeixen diferents tipus d'estigmes, deformitats físiques, defectes del caràcter de l'individu (manca de voluntat, deshonestedat, etc.), tribals (per motius de raça, nació, classe, religió, etc.). La persona estigmatitzada es considera inferior a la resta, els normals, i suposa un perill per a aquests darrers. L'etiqueta d'estigma es basa en la diferència i s'expressa a través de metàfores, imatges i termes que remetent d'una forma específica a l'estigma (per exemple, tarat, boig, estrany, etc.).

L'estigmatitzat intenta dissimular la seva condició limitant el tracte amb les persones "normals". En la seva relació amb aquestes persones s'esforça per no mostrar les seves "mancances" i per adaptar-se el millor possible per dissimular-les al màxim. En ocasions pot ser que només tingui relació amb persones que presenten estigmes similars o que s'aïlli per evitar l'intercanvi social. Això pot provocar desconfiança, depressió, hostilitat, ansietat, inseguretat i temor a l'hora de relacionar-se amb la resta. En el moment en el que l'individu estigmatitzat és conscient de la inferioritat poden manifestar-se aquests símptomes.

La relació de l'estigmatitzat amb els altres està marcada per la incertesa ja que ignora en quina categoria serà ubicat. Coneix que la resta el defineixen en funció del seu estigma i, per això, no sap què és allò que realment pensen els altres d'ell/ ella. L'opció més recurrent és la d'actuar davant dels altres, la vida és una gran funció teatral on l'individu estigmatitzat representa un paper determinat segons qui tingui davant.

Moltes vegades pot sorprendre'ns el fet de comprovar que persones estigmatitzades realitzin tasques quotidianes, tot i que el mínim error per part d'aquestes pot ser interpretat com una expressió de la condició d'individu estigmatitzat i, per tant, diferent. També podem sentir-nos amb l'autoritat de formular-los tot tipus de preguntes pel fet de tenir una condició diferent, fent que l'individu estigmatitzat percebi que la seva relació amb els "normals" està exposada a una invasió de la seva intimitat. La seva reacció pot ser de retraïment o defensiva. L'angoixa que pot produir-se en les persones estigmatitzades com a conseqüència d'aquestes relacions (mixtes, contradictòries), pot fer que per a la resta també siguin molestes,

tant per la timidesa com per l'agressivitat que l'estigmatitzat pot exterioritzar. Aquest fet pot derivar en què els "normals" decideixin ignorar o evitar aquest grup de persones.

Els individus estigmatitzats acostumen a pertànyer a un grup amb el mateix estigma, creant dos tipus de referents en funció de la seva relació amb el col·lectiu: "nosaltres" i "ells". S'estableixen marcats contrastos entre els membres i els no membres per convèncer els primers de què el món exterior és "maligne" i el món del grup és "bondadós". Aquesta separació contribueix a crear un sistema de valors polaritzat i a l'alteració de la jerarquia de valors de l'individu.

Els grups estigmatitzats habitualment es reuneixen incorporant els membres d'una mateixa categoria que, alhora, depenen d'organitzacions superiors que els engloben. És probable que disposin d'algun tipus de representació i de publicacions relacionades amb el seu estigma.

La persona estigmatitzada travessa per un procés de socialització peculiar. Durant aquest procés destaquen dos fases de vital importància. Una es refereix a l'aprenentatge necessari per aprendre a incorporar el punt de vista dels "normals", i l'altra, a la conscienciació de l'estigma en particular i a les conseqüències de tenir-lo. És possible que la família desenvolupi tot un conjunt d'elements protectors (com, per exemple, el control de la informació), amb l'objectiu de què l'individu estigmatitzat cregui que la seva identitat és normal, tot i que arribarà un moment en el que aquesta situació serà insostenible i l'individu haurà d'afrontar la realitat. El shock que se'n pot derivar depèn de diversos factors com la classe social, el lloc de residència, el tipus d'estigma, etc.

Pot ser que l'estigma aparegui en una edat adulta o que la percepció del mateix sigui tardana. En el primer cas no és necessària una reorganització del passat, en canvi, el segon implica una redefinició de la pròpia persona ja que l'aprenentatge, referent a la diferenciació d'allò considerat estigmatitzat i allò percebut com normal, ha estat prèvia a la seva visió com persona deficient.

També existeixen persones que són socialitzades dins d'una comunitat estigmatitzada i que amb el temps l'abandonen. Deixar de banda un estigma suposa passar per un procés de transformació del jo que pot portar

l'individu a veure's com un estrany a si mateix. Aquestes persones han d'aprendre el mode d'actuar que la resta consideren vàlid, és a dir, les rutines quotidianes que conformen la realitat primordial compartida per la gran majoria. L'individu deixa enrera una identificació personal i una biografia acabada. En la nova comunitat, l'individu té una biografia formada per una combinació entre els successos actuals i els anteriors. Es tracta d'una doble biografia integrada per aquells que el coneixien prèviament i aquells que tot just el coneixen. Per evitar una discontinuïtat biogràfica, l'individu pot informar els qui componen el món actual sobre els seu passat. Això pot provocar dificultats a l'hora de relacionar-se amb altres persones, ja que aquestes continuen tractant-lo com un estigmatitzat. Les experiències d'altres persones recollides tant en llibres com en pel·lícules o altres fonts poden ser de gran utilitat en el moment de reorganitzar la vida de l'individu estigmatitzat.

La identitat social depèn dels rols que creiem que pot sustentar un individu i del control de la informació que l'individu pot exercir. Tant la identitat social com la personal, divideixen la visió que l'individu té del món dels altres. Aquests queden classificats en dos grups, aquells que tenen coneixement del seu estigma (identificació personal de l'individu), i aquells que no el coneixen (identificació social de l'individu). L'ús d'un tipus o altre d'identitat es troba subjecte a la relació (el grau de confiança i intimitat) existent entre l'individu estigmatitzat i la resta de persones. Aquells que coneixen la identitat personal de l'individu que amaga un estigma, tenen més probabilitats de descobrir-lo i de relacionar la identitat personal amb la identitat social.

Si un individu decideix mantenir en secret el seu estigma no manifest, en les seves relacions íntimes amb els altres pot arribar a delatar la seva situació als més propers o a sentir-se culpable si no ho fa, ja que aquest tipus de relacions queden ratificades a la nostra societat per la confessió mútua de defectes visibles. Aquesta situació pot crear ansietat i fer que les persones sempre se sentin alienes a les persones que les envolten.

Aprendre a encobrir-se constitueix una de les fases de la socialització de la persona estigmatitzada i un moment decisiu de la seva carrera moral. És

possible que posteriorment decideixi revelar el seu estigma en una fase diferent.

Existeixen persones que admeten la possessió del seu estigma però que alhora s'esforcen per evitar que destaquí a través de diversos tipus d'emascaraments com, per exemple, conèixer els estereotips que s'associen al seu estigma, limitar al màxim aquells defectes que s'identifiquen més amb el seu estigma, etc. En funció del context social que envolta els individus estigmatitzats, actuaran d'una manera o una altra amb l'objectiu de minimitzar el seu estigma. Això suposa que la persona encobridora del seu estigma, presta atenció a aspectes de la situació social que d'altres no tenen en compte.

D'altra banda, l'individu estigmatitzat acostuma a estratificar aquells que l'envolten segons el grau de manifestació i imposició dels seus estigmes. Aquesta estratificació està vinculada amb la pertinença a un grup de desacreditats. Fora del grup serà més complicat realitzar una selecció d'amics, parella, etc., que en el seu interior.

L'estigma provoca ambivalència en el jo de l'individu, en el sentit de què intenta recolzar les normes de la resta de la societat però alhora s'identifica amb els transgressors de les mateixes. Si s'apropa al seu grup és lleial i autèntic, en canvi, si s'allunya és un covard i un neci. Així doncs, la seva identitat depèn de les seves relacions grupals.

El pas de l'estigma a la normalitat suposa una reubicació dins d'un marc de referència conegut i, la capacitat de què el propi individu assumeixi allò que abans residia en els altres.

És possible interpretar ambdós rols, el de normal i el d'estigmatitzat, de forma simultània. Tots els individus participen, com a mínim una vegada en la seva vida, d'algun d'aquests rols en determinats contextos socials.

També es pot donar la situació que el seu entorn social no compregui la seva decisió. Aquest fet es degut a què la concepció de la realitat i del coneixement varien ja que corresponen a contextos socials concrets diferents.

La persona que abandona un grup estigmatitzat deixa també el seu grup de referència⁸⁴, el qual proporciona els valors i les normes a l'individu d'acord amb els seus continguts. Aquestes pautes seran les que la persona segueixi en la seva rutina quotidiana i donaran forma a la seva identitat social. En abandonar el grup existeix el risc de perdre l'estabilitat que aquestes normes proporcionaven, ja que la sortida implica suprimir la relació amb individus amb els que la persona pot tenir una amistat d'anys, fins i tot donar-se el cas de què deixi en l'interior del grup família propera. L'ex membre deixa de compartir la seva realitat quotidiana amb aquestes persones perquè ja no és la mateixa. Això suposa que des de l'interior del grup sigui percebut com una amenaça perquè qüestiona els valors defensats per aquest.

3. 5.- La ressocialització

La sortida del grup implica un procés de ressocialització similar a la socialització primària, perquè la persona que l'abandona ha de reassignar radicalment els accents de realitat. Aquest procés no és igual que el de la socialització primària ja que l'individu no parteix de zero. Això significa que es troba amb el problema d'haver de desmuntar i desintegrar l'estructura prèvia de la seva realitat subjectiva. Això és possible mitjançant una base social que permeti que l'individu sigui capaç d'establir una identificació afectiva forta.

La ressocialització prové del distanciament respecte del grup. Implica una reorganització del sistema de conversa. La condició primordial és que l'individu pugui disposar d'un sistema de legitimació que doni cobertura a tota la seqüència de transformació. Legitimar la nova realitat no és suficient ja que també és necessària la legitimació de les diverses etapes a través de

⁸⁴ Hyman va ser el primer en utilitzar aquest concepte l'any 1942 en el seu llibre *The Psychology of Status* (Merton, R. K. (1980) *Teoría y estructura sociales*, México, D. F., Fondo de Cultura Económica, p. 357).

les qual s'interioritza i preserva, així com l'abandonament de qualsevol altra realitat.

L'antiga realitat ha de ser reinterpretada en el marc del sistema de legitimació de la nova realitat. Això suposa una reinterpretació global del conjunt de la biografia anterior. En determinades ocasions, la biografia prèvia a la ressocialització pot ser qualificada com a negativa i, d'aquesta manera, queda ubicada en un espai recòndit de la ment de l'ex membre.

La reinterpretació global també implica reinterpretacions específiques de certs successos del passat i de determinades persones que havien estat especialment significatives. Així doncs, l'individu ajusta el seu passat a la realitat actual.

Durant el procés de resocialització apareixen unes realitats i unes identitats diferents que es presenten com opcions subjectives. Aquestes opcions poden enfrontar-se amb les limitacions del context socio-estructural de l'individu.

Pot ser que la interiorització no estigui acompanyada necessàriament d'una identificació afectiva amb altres persones o col·lectius, sinó que l'individu interioritzi realitats diferents sense identificar-se.

La identitat és un element clau de la realitat subjectiva, per això està en relació dialèctica amb la societat. Pren forma a partir d'uns processos i d'unes relacions socials que la preserven, modifiquen i transformen. Aquests processos socials estan determinats per l'estructura social i viceversa.

3. 6.- El foraster

L'individu se sent com un "foraster"⁸⁵ intentant orientar-se i interpretar l'esquema cultural del grup social al qual s'apropa. El foraster pot tenir problemes amb els supòsits bàsics del grup al qual s'incorpora i fins i tot pot arribar a qüestionar-los. El nou membre no comparteix la tradició històrica viscuda en la qual els altres s'han format i continuen formant-se. Al principi interpreta el seu nou ambient social a partir dels termes del seu antic grup. De forma progressiva s'anirà endinsant en les noves pautes culturals i per als altres serà més proper en el moment en el que comencin a compartir experiències. D'aquesta manera, la concepció inicial del foraster respecte de les noves companyies, distorsionada per la seva pertinença a una comunitat concreta, varia considerablement. Ara poden arribar a ser amics perquè són el seu nou grup de referència.

Inicialment, l'ex membre es veu obligat a "traduir" els termes del nou grup social (endogrup) als de la pauta cultural d'origen (exogrup), si existeixen equivalents a l'interior del mateix. Tota comunicació possible suposa una relació mútua de sintonia prèvia entre els participants. El nou membre haurà de renovar el seu repertori de receptes⁸⁶ per a què ara actuïn eficaçment. Mica en mica anirà posant a prova les noves pautes fins a interioritzar-les. En algunes ocasions pot ser que no ho aconsegueixi completament, l'individu dubta entre dues pautes de vida grupal diferents, sense saber a quina pertany⁸⁷.

L'adaptació del nou vingut és progressiva. Suposa una indagació de la pauta cultural del grup abordat. Si aquest procés té èxit, aquesta pauta i els

⁸⁵ "El término "forastero" indica una persona adulta, perteneciente a nuestra época y civilización, que trata de ser aceptada, o al menos tolerada, por el grupo al que se aproxima". (Schutz, A. (1964) *Estudios sobre teoría social*, Buenos Aires, Amorrortu, p. 95).

⁸⁶ El coneixement de recepta, "és aquell tipus de coneixement que es limita a una competència pragmàtica en els quefers rutinaris de cada dia". Per exemple, l'ús del telèfon. Sé com funciona aquest aparell i a qui cal avisar en cas de què no funcioni. Tot això són coneixements de recepta, en el sentit que m'aporten allò que em cal saber, pragmàticament, per a la meua conveniència. En canvi, no sé si m'interessa saber per què el telèfon funciona d'aquesta manera; de tots els coneixements, científics i tècnics, no en sé res (Berger i Luckmann, (1989), p. 66).

⁸⁷ Representaria el que R. E. Park i E. V. Stonequist van denominar "hombre marginal" (Schutz, A. (1964) p. 106).

elements que en formen part es convertiran en un mode de vida inqüestionable per a aquesta persona i, llavors, abandonarà el seu rol de foraster i els seus problemes d'identitat quedaran solucionats.

En abandonar el grup els records són reemplaçats per les experiències. En canvi, el grup continua la vida quotidiana dins del seu esquema habitual. Les experiències de l'individu dins del grup li poden permetre deduir l'actitud que aquest prendrà davant d'una situació determinada.

Si la persona torna al grup i inicia una conversa amb algun dels seus membres, quedarà desconcertada en comprovar que no comprenen la singularitat de les seves experiències individuals.

Cada grup inclou uns usos tradicionals⁸⁸ que són aquells acceptats socialment com el mode correcte d'entendre les coses i les persones. Aquests usos no es qüestionen perquè fins al moment han estat confirmats i disposen de l'aprovació social. Per això no se'ls exigeix cap tipus d'explicació ni de justificació. L'aparició d'una crisi parcial és possible si part dels elements que el grup dona per descomptats es qüestionen, i d'una crisi total si s'invalida tot el sistema de referència, l'esquema mateix d'interpretació.

Aquests usos tradicionals es transmeten als infants que neixen en el si del grup.

A través de diferents tipificacions s'estableix un marc de referència determinat que esdevé el màxim referent a l'hora d'interpretar el món quotidià (social, cultural, físic, etc.). Les tipificacions tenen el seu origen en el nivell del sentit comú mitjançant l'experiència quotidiana que s'estructura en diversos dominis de significats que determinen un món donat per descomptat. Cada grup disposa d'un sistema consensuat de tipificacions que permeten donar per descomptat el món social que els envolta. D'aquesta manera, cada membre desenvolupa un rol conforme amb les expectatives que té el grup en el seu compliment. Aquestes expectatives de rol són tipificacions de pautes d'interacció socialment acceptades en la resolució de qüestions quotidianes.

⁸⁸ Sumner, W. G. (1948) *Los pueblos y sus costumbres. Estudio de la importancia sociológica de las costumbres, la etiqueta y los preceptos morales*, Buenos Aires, Guillermo Kraft.

Les conseqüències que afecten l'ex membre en abandonar el grup dependran de factors com el grau d'implicació, el càrrec ocupat, el temps en l'interior, etc.

El primer requisit subjectiu per aconseguir un canvi qualitatiu és la redefinició de les necessitats.

3. 7.- El sistema de creences

Formar part d'un grup implica compartir la visió que aquest té del món. El grup pot arribar a convertir-se en el centre del sentit de la vida de la persona, de forma que només se sent realitzada mitjançant la seva participació en el mateix. Així doncs, l'individu interioritza la ideologia tancada que defensa el grup. Per ideologia tancada entenem: "un conjunto de creencias autosuficientes, en el sentido de que una persona no necesita buscar fuera de ese sistema ningún tipo de interpretación"⁸⁹. Aquests sistemes de creences es caracteritzen per la seva capacitat d'adaptació a possibles variables externes que actuen com una amenaça pel seu contingut. Es pot dir que posseeixen certa elasticitat per evitar ser modificats tot i que existeixen fets observables que els poden contradir. En aquest sentit, són sistemes "irreversibles" com menciona James⁹⁰.

Proporcionen seguretat i estalvien esforços en l'intent de donar sentit al món que ens envolta. El creient els assimila progressivament fins arribar a un punt en el que ja no es planteja la possibilitat de què no sigui correcte.

Cada creient destaca les doctrines que considera de major importància. Si aquestes creences arriben a ser qüestionades per algú, l'individu reaccionarà com si es tractés d'un atac personal, ja que són punts de vital significació. Aquesta selecció prové d'una percepció a través de la qual els

⁸⁹ Toch, H. (1965) *The social psychology of social movements*, London, Methuen & Co Ltd. (p. 149).

⁹⁰ Toch, H. (1965) (p. 149).

creients dipositen una major atenció en determinats assumptes i releguen altres qüestions a un segon pla.

Una vegada que el creient ha assimilat completament el sistema de creences, perd la seva capacitat diversificadora. Tot allò que va aprenent es filtra pel sistema d'assimilació. D'aquesta manera, l'opinió formulada no depèn dels fets reals sinó de la interpretació formulada a partir d'unes creences prèvies. Això suposa un "tancament mental", ja que les creences s'accepten segons una autoritat i no segons la seva verificació independent. Tot tipus d'informació es processa prenent les creences com a base.

3. 8.- Abandonar el grup de referència

Determinats fets poden desembocar en un procés de sortida del moviment⁹¹. El seu abast dependrà del significat que tingui per cada membre en particular. Alguns esdeveniments d'aquest tipus poden ser: deixar el grup durant un temps per causes forçades (per exemple l'ingrés en presó, profecies fallides, desil·lusió respecte dels líders del grup, etc.) Tots estan subjectes al grau de compromís establert amb el grup.

Abandonar un grup consisteix en descobriments i altres canvis (sobtats) en la percepció i en l'actitud. Es tracta d'un procés gradual en el que de mica en mica es va perdent la il·lusió inicial en el grup, això suposa que la persona estigui més predisposada a canviar. És un procés dur i dolorós perquè implica allunyar-se de la perspectiva ideològica del grup, utilitzada habitualment per abordar els successos quotidians. A més a més, es perd el sentiment de protecció que proporciona el fet de ser membre d'un grup. S'abandona un microcosmos familiar, depenent i segur, per aventurar-se a l'interior d'un conjunt de col·lectius. La predicció i l'estructura són substituïdes per la incertesa, l'ambigüitat i la indeterminació. L'antic membre acostuma a sentir-se aïllat ja que perd el suport social proporcionat a través

⁹¹ "Precipitating events", Toch, H. (1965) (p. 167- 168).

de la seva pertinença al grup, en abandonar-lo per el "dret a la comunitat". Tanmateix, haurà de fer front al rebuig per part dels seus antics companys de creença⁹². L'ex membre es vist com un perill per als membres que queden en l'interior de l'organització ja que representa una amenaça per a la integritat de la mateixa. D'altra banda, intentarà conseguir recolzament en l'exterior, tot i que li serà difícil perquè serà percebut com un estrany.

A partir d'aquest moment s'inicia un procés en el que l'antic membre necessitarà esforçar-se per deixar enrera la seva identitat vella i iniciar la construcció d'una nova. Tot això combinat amb la permanència d'un sentiment de comunitat difícil d'obviar pot ser causa de diverses reaccions. Pot ser que l'individu es tanqui en si mateix i perdi el seu interès per conèixer noves posicions ideològiques, que senti nostàlgia per la seva anterior i no acabi d'abandonar-la totalment, o que decideixi esborrar definitivament aquest capítol passat de la seva vida. Sigui quina sigui la reacció, l'ex membre haurà de fer front a un llarg i laboriós procés de construcció de la seva nova identitat que es veurà intermediat en nombroses ocasions tant per elements interns com per elements externs. D'aquesta manera, l'individu haurà de superar els problemes d'abandonar el grup junt amb els de la seva nova identitat i la seva relació amb el món al qual ha passat a formar part. Les reaccions en cada situació són diverses i dependran de les complicacions a les quals hagi de fer front al llarg del procés.

⁹² "Latent reservations", Toch, H. (1965) (p.161- 163).

4.- Conversió i desconversió: dos processos religiosos

Existeixen nombrosos estudis tractant el tema de la conversió religiosa, com i per què un individu decideix ingressar en un determinat grup religiós i les conseqüències que aquesta acció comporta. En canvi, són escassos els referits al procés contrari, com i per què un individu decideix experimentar una desconversió, tot i que es tracta d'un fenomen cada vegada més present en les nostres societats. Cada dia són més les persones que abandonen grups religiosos minoritaris als que han dedicat anys d'esforços i de devoció. Com se senten aquestes persones? Què els suposa donar l'esquena a una realitat que durant temps ha estat la primordial? Com reaccionaran els membres del grup? I l'entorn familiar del desconvers?

Aquests són alguns dels interrogants al voltant dels quals es pretén treballar. D'una forma senzilla, el procés de conversió es pot assimilar al d'enamorament ("encantament"). La persona es invadida per un gran sentiment de felicitat, està més alegre, té més empenta a l'hora d'engegar projectes, està convençuda de què ha trobat el camí gràcies a la seva nova relació amb el grup, els problemes es redueixen, etc. Entrar en contacte amb un nou moviment i profunditzar-hi obren les portes que poden fer sentir millor una persona.

De forma contrària, el procés de desconversió pot relacionar-se amb el desenamorament ("desencantament"). La persona cada cop veu més complicat continuar en l'interior del grup, ja no sent aquella il·lusió inicial, les activitats s'han tornat rutinàries i no troba satisfacció en la seva realització, tot i que li és difícil donar el pas definitiu perquè la seva unió amb el culte va significar molt per a ella en un principi, etc.

A partir d'aquesta metàfora, la idea és portar a terme un exercici de "complementació" consistent en, a partir de las característiques essencials de la conversió, intentar veure quines són assimilables al procés de desconversió. Prenent la conversió com a punt de partida, aconseguir pistes

que ens portin a una concepció teòrica de la desconversió, tot i que de moment sigui d'una manera intuïtiva.

Un primer pas per assolir aquest objectiu és conèixer la definició del concepte de conversió. Val a dir que són múltiples les definicions que podem trobar sobre aquest concepte, encara que en aquest treball han estat escollides les següents:

"Dir que un home s'ha convertit significa (...), que les idees religioses, abans perifèriques en la seva consciència, ara prenen un lloc central, i que els objectius religiosos formen el centre habitual de la seva energia personal"⁹³.

"Venir de e ir hacia nuevos grupos religiosos, modos de vida, sistemas de creencias y modos de relacionarse con una deidad o con una naturaleza de las cosas"⁹⁴.

A través d'aquestes definicions pot apreciar-se que la conversió és un procés, ja que és molt difícil pertànyer a determinat grup religiós d'un dia per l'altre. Potser una expressió més apropiada seria "anar-se convertint", perquè la conversió es construeix activament per un grup religiós i per els desitjos, expectatives i aspiracions del convers.

Sempre implica un canvi, hi ha un abans i un després en la vida de l'individu un cop ha decidit donar aquest pas. A partir d'aquest moment s'adquireix un compromís amb un moviment concret⁹⁵. Això significa que la seva vida està dirigida per noves orientacions i il·lusions. Implica una reorganització de la identitat i del sistema de creences, junt amb un canvi de grup de referència. Suposa una transformació radical de la concepció "nosaltres"/"ells".

Es produeix una ruptura amb el passat i a l'individu l'envaeix una sensació de descoberta de grans veritats desconegudes, els misteris de la vida de sobte tenen sentit. La felicitat s'apodera de la persona.

⁹³ James, W. (1985), *Les varietats de l'experiència religiosa*, Barcelona, Edicions 62-Diputació de Barcelona (p. 162).

⁹⁴ Rambo, L. (1996) *Psicosociologia de la conversión religiosa. ¿Convencimiento o seducción?* Barcelona, Herder (p. 23).

⁹⁵ Alguns autors, anglosaxons majoritàriament, distingeixen entre conversió, incorporació, "recruitment", i compromís, "commitment".

S'han diferenciat diversos tipus de conversió com la sobtada i la gradual, l'individual i la col·lectiva, la passiva i l'activa. De totes maneres, la tipologia més completa sobre conversió prové de dos autors, Lofland i Skonod⁹⁶. La seva tipologia es basa en cinc variables: 1) el grau de pressió social sobre el convers; 2) la duració temporal del procés de conversió; 3) el nivell d'estimulació afectiva; 4) el contingut afectiu; i 5) el pas de la creença a la participació. Combinant aquestes variables poden identificar-se sis raons per a convertir-se:

- A) Intel·lectual: prové d'una investigació individual mitjançant la consulta de llibres, televisió, conferències, etc.
- B) Mística: es tracta d'un episodi al·lucinogen ocorregut dins del marc de les creences religioses i caracteritzat per la seva intensitat subjectiva, atac aparent inesperat, curta durada, públic, i a vegades, al·lucinacions visibles, i canvis en la conducta del convers.
- C) Experimental: l'individu que experimenta la conversió pretén una "demostració", vol comprovar per si mateix/a allò que se li presenta. Existeixen grups que faciliten aquesta pràctica (un exemple serien els testimonis de Jehovà o l'Església de la Cienciologia).
- D) Afectiva: els lligams interpersonals són la base principal d'aquest mode de reclutament. A través de xarxes socials s'accedeix al grup.
- E) Revivalisme: en les societats modernes s'ha produït un descens d'aquest tipus de conversions. Es tracta d'un despertar emocional provinent de la multitud. Són freqüents moments d'èxtasi amb efectes de transformació en algunes persones (experiències d'aquestes característiques acostumen a produir-se en les Esglésies de Filadèlfia i en d'altres grups fonamentalistes).

⁹⁶ *Conversion motifs*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20 (4), (1981), p. 373-385.

F) Coercitiva: succeeix en circumstàncies estranyes i extremes. Es coneix amb el nom de "rentat de cervell", "control mental", "programació", etc. La coerció depèn del grau de pressió que s'exerceix. La pressió pot ser tant física com sociopsicològica.

El fet de que la conversió sigui un procés, com s'ha comentat anteriorment, permet la distinció de diverses fases com ha realitzat Rambo⁹⁷ per una major comprensió del mateix. En primer lloc s'ha de tenir en compte el context. El context dóna forma a la natura, l'estructura i el procés de la conversió. Cal tenir en compte les relacions del convers en potència amb les seves xarxes socials, fins a quin punt poden influir en la seva decisió final. També altres aspectes com la seva feina, les tendències polítiques, les aficions, etc., ja que l'experiència de la conversió suposa modificar l'antic mode de vida per adaptar-se a la situació actual. En determinades ocasions, succeeix que símbols rebutjats per una persona poden seguir formant part de la seva ment impedit o minvant el seu compromís total amb el grup.

La següent fase és la de crisi. Prové d'una desorientació que pot ser fruit del contacte amb un membre del grup. En aquesta fase són de vital rellevància els aspectes contextuals i el grau d'activitat o passivitat del convers. Si les xarxes social que envolten l'individu són capaces de respondre les seves preguntes i si la persona decideix o no moure's per contestar-los.

Existeixen dos tipus bàsics de crisis. Aquelles que qüestionen l'orientació de la pròpia vida i les crisis que no són gaire acusades. Algunes experiències que poden portar a una crisi són, per exemple, les místiques, les properes a la mort, l'enfermetat i la curació, el sentiment d'insatisfacció amb la vida actual ("i això és tot?"), buscar més enllà d'un/a mateix/a un significat i un propòsit (el desig de transcendència), estats alterats de la consciència (possiblement provocats per l'ús de substàncies químiques), buscar l'estabilitat enmig d'un caos, patologies (orfes, pares alcohòlics, etc.), crisis estimulades externament (per exemple la invasió de les potències colonials sobre els pobles indígenes, o la tasca dels missioners).

⁹⁷ Rambo, L. (1996), p. 40-210.

Després de la crisi pot iniciar-se una recerca en el sentit de començar un procés de construcció de significats. Aquesta fase depèn de l'actitud adoptada per la persona, activa o passiva. També influeix la llibertat de què disposi per a poder modificar els seus compromisos. A vegades es pot arribar a la conclusió de què la nova opció és inapropiada i fins i tot impossible. La posició del cercle emocional, l'estil de vida o les creences personals rebudes durant el procés de socialització són altres condicionants possibles.

Una nova fase és la trobada entre un o diversos membres del grup i el convers. D'aquest intercanvi depèn que el convers en potència mantingui el seu interès en el grup. El moment pot ser aprofitat pel membre del grup per desplegar un seguit d'estratègies de captació. Es tracta d'allò que el grup pot oferir a l'individu (una tècnica per viure, un lideratge, una gratificació emocional, un sistema de significats, etc.). Llavors, l'individu decideix si l'interessa iniciar un major compromís amb el grup o s'hi resisteix. Si l'actitud és positiva pels interessos del grup s'inicien els canvis pertinents en el convers com, per exemple, la traducció, l'assimilació, l'aculturació, etc., amb l'objectiu d'aconseguir la seva incorporació definitiva. Els canvis més significatius són la transformació del llenguatge i la reconstrucció de la pròpia biografia. Aquests canvis poden ser constants o oscil·lants, depenent del grau de credibilitat i acceptació del convers.

En el moment en el que una persona decideix aprofundir en les creences del culte s'inicia la fase d'interacció. El convers té accés als rituals, papers, relacions, llenguatge, etc., característics del grup. Un cop més, la influència de les xarxes de parentiu i d'amistat són fonamentals tant per a la resistència com per al rebuig. De la mateixa manera, l'acollida i el recolzament del grup i les relacions personals amb el líders i/o amb els membres del grup, són molt importants.

Així, progressivament, el convers canvia el seu sistema d'interpretació adoptant el requerit pel grup. Les seves expectatives, valors i normes canvien en funció dels utilitzats pel grup i l'individu aprèn a desenvolupar el seu paper dins de la nova comunitat.

El següent pas és el compromís que acostuma a expressar-se mitjançant un o diversos rituals de transformació (per exemple el bateig). Dubtar a l'hora de comprometre's definitivament pot ser molt dolorós. La decisió d'iniciar una nova vida aporta alegria, un gran sentiment de llibertat, d'alleujament en identificar-se amb la resta de membres, etc. En aquesta decisió intervenen factors com les recompenses, els beneficis cognitius, el grau de connexió amb els membres del grup, la posició familiar, etc.

Finalment les conseqüències. Els conversos assenyalen diverses qüestions en comú: la sensació de relacionar-se amb Déu, l'amor que senten, l'alleujament del sentiment de culpa, adquirir un sentiment de missió i una raó per viure, la necessitat d'afecte, la sensació de formar part d'una comunitat, adquirir nous coneixements bíblics o espirituals, sentir-se protegits i plens, tenir motius per a viure, etc.

Altres autors que han tractat el procés de conversió són Lofland, J. i Stark, R., en el seu article *Becoming a World-Saver: A theory of conversion to a deviant perspective*⁹⁸. Presenten un model causal de conversió basat en un estudi sobre els primers seguidors del líder coreà Sun Myung Moon a Califòrnia.

Un altre article és el de James V. Downton, *An evolutionary theory of spiritual conversion and commitment: The case of Divine Light Mission*⁹⁹, on es fa referència a les diferents fases que suposa la conversió a l'Església de la Unificació.

A través d'aquestes pinzellades podem fer-nos una idea de què és el procés de conversió i d'allò que comporta per a les persones que l'experimenten. El següent pas en l'exercici de complementació mencionat abans, és apropar-se al fenomen de la desconversió.

De la mateixa manera que la conversió, la desconversió és un procés la durada del qual depèn de l'individu i de les circumstàncies que l'envolten.

⁹⁸ American Sociological Review, 30 (1965) p. 862- 875.

⁹⁹ Journal for the Scientific Study of Religion, 19 (4) (1979) p. 381- 396.

Pot ser que no arribi a ser definitiu mai, és a dir, que la persona, tot i saber que està equivocada amb la seva pertinença a un grup determinat, decideixi no sortir per por a l'exterior o dependència respecte del culte. Així doncs, es tracta d'un procés incert, provocat per un dubte, un interrogant que implica el qüestionament de l'univers simbòlic de significats primordial de la persona. En cas de tenir continuïtat, suposaria trencar la dependència respecte del grup. És a dir, l'individu començaria a pensar per si mateix/a, seria capaç de trencar l'aïllament mental al qual es troba sotmès/a dins del grup, on no existeix consciència individual sinó grupal, i poder desenvolupar la seva capacitat de reflexió.

Pel que fa a la desconversió poden distingir-se diferents tipus en funció dels antecedents socials dels individus que l'experimenten. Un primer tipus es refereix a aquelles persones que abans d'entrar en un grup religiós minoritari formaven part d'un majoritari. En segon lloc, hem de tenir en compte les persones que mai havien estat compromeses amb una organització religiosa. I, per últim, aquelles persones que han nascut en l'interior del grup religiós minoritari que més tard decideixen abandonar i que, per tant, han estat socialitzades dins del mateix. És important tenir present aquesta distinció ja que no es pot tractar equivalentment a una persona que ha sortit d'un grup religiós minoritari sense cap tipus de referent, que a una altra que ha viscut experiències dins del marc de la realitat compartida per la majoria dels individus.

La coincidència entre la identitat espiritual i la identitat social es trenca en el procés de desconversió. Això suposa acabar amb tots els vincles anteriors amb el grup. D'aquesta manera, el desconvers s'enfronta a un doble repte. Un de tipus més social que té a veure amb la seva reinserció dins l'espai comunitari. I un altre de tipus més religiós relacionat amb la seva capacitat de viure sense que els principis religiosos anteriors condicionin la seva nova vida amb l'objectiu d'adaptar-se a aquesta i, fins i tot, arribar a formar part d'un altre culte religiós. A més, pot donar-se el cas que la resta de membres del grup s'adonin de la debilitat que mostra un dels seus companys en aquests moments, i el sotmetin a tota mena de tècniques amb la finalitat

d'evitar el seu abandonament. Pot ser castigat o amenaçat mitjançant l'expulsió, l'ostracisme o el rebuig, utilitzant la pressió psicològica, la humiliació, la vergonya, etc.

L'individu abandona el que fins aquell moment considerava el seu principal i únic grup de referència, que representava la realitat suprema, per endinsar-se en un món, no desconegut del tot, però sí molt diferent. S'inicia una exploració del món, les persones, les creences dels altres, s'ha d'aprendre a relacionar-se amb tot tipus de persones. A més, inicia aquest viatge sol (en un principi) i no és segur que pugui comptar amb el recolzament dels seus familiars o amics.

Els motius que poden desencadenar l'inici d'un procés de desconversió són múltiples i variables segons les característiques concretes de cada cas. Existeixen un conjunt de variables que podrien rebre el nom d'"events precipitadors", com s'ha mencionat en l'apartat anterior. Estaríem parlant de determinats fets considerats clau en el moment de decidir desmarcar-se del grup. El seu abast dependrà del significat pel membre en particular. El mateix succés pot produir una crisi en una persona, però passar desapercebuda per una altra.

Dins d'aquests "esdeveniments precipitadors" podem diferenciar entre els externs i els interns. És a dir, entre els que provenen d'alguna acció realitzada fora del grup però que d'alguna manera poden estar relacionats amb el mateix (per exemple les guerres, la fam, les injustícies, la mort sobtada d'un familiar o amic proper, etc.), i aquells que estan relacionats directament amb les doctrines i el *modus operandi* del culte. Aquests darrers serien els que acostumen a desencadenar el procés de desconversió. Alguns exemples serien la duresa de les demandes, el no rebre recompenses, profecies fallides, desil·lusió respecte el líders del grup, etc. Tots poden suposar l'inici d'una "crisi de consciència"¹⁰⁰ en la persona amb les conseqüències que aquest fet comporta com es podrà veure més endavant.

¹⁰⁰ Franz, R. (1993).

Tenint en ment aquestes consideracions sobre el procés de desconversió es poden distingir una sèrie d'etapes prenent com a referent el model de fases seguit per Rambo per el procés de conversió.

El context, igual que en la conversió, és de gran importància en el procés de desconversió. Suposa un gran repte enfrontar-se a un canvi en l'antic mode de vida per adaptar-se a la situació actual.

Dins del context podem diferenciar entre els aspectes religiosos (les doctrines i rituals del grup), i la resta de xarxes socials que envolten l'individu (familiars, companys de treball, veïns, etc.). Aquestes xarxes poden suposar un fre a l'hora de donar el pas definitiu, ja que hi ha moltes persones que tot i havent arribat a la conclusió de què desitgen abandonar el grup no ho fan perquè les seves parelles, els seus fills, els seus pares, els seus germans o inclús amics, continuen en l'interior de grup i, saben que sortir significa, en la majoria dels casos, trencar tota mena de relació amb tots ells.

Quan una persona abandona el grup, fins i tot havent rebutjat les seves doctrines i creences, aquestes poden seguir formant part de la seva ment, tot i que sigui d'un mode inconscient. Acostumen a quedar reminiscències de tot allò après, com també succeeix en el cas del procés de conversió. És difícil alliberar-se de molts aspectes del passat com poden ser la certesa, el ritme del cicle vital, la força del lideratge, les interconnexions amb molta gent i la riquesa simbòlica d'una tradició. O, simplement, el fet de reunir-se, l'afecte, el sentiment de comunitat. Tot això pot provocar tristesa en la persona que pretén abandonar el grup ja que creu que mai podrà desempallegar-se totalment d'allò après en el seu interior.

La fase de crisi també és vital en el procés de desconversió. És d'on sorgeix tot el qüestionament sobre el grup al qual es pertany. La repercussió de la crisi dependrà de l'actitud del desconversat en potència. Pot ser que la persona decideixi ignorar els seus possibles dubtes i seguir com si res hagués succeït o, en canvi, pot optar per interrogar-se de forma més profunda i consultar fonts o persones alternatives. El recolzament del grup i

la seva cohesió són fonamentals per al desconvers a l'hora de seguir una o altre opció.

La desorientació derivada de la crisi pot provenir de diversos factors com canvis respecte algunes de les doctrines considerades més importants dins del grup (en el cas dels testimonis de Jehovà el tema de les transfusions de sang o la fi del món anunciada per l'any 1975, per exemple), canvis de tipus organitzatiu, el fet d'haver estat en la direcció organitzadora i veure la notable diferència entre els simples membres i els alts dirigents, l'autoritarisme, les regles molt estrictes, l'obediència pura, l'abús de poder, etc.

El desconvers pot desenvolupar un sentiment d'insatisfacció amb la seva vida actual. La felicitat i l'emoció dels primers dies han donat pas a la rutina que va desgastant lentament a la persona fins al punt de perdre tot tipus de motivació i iniciativa.

Si la persona opta per intentar aclarir els seus dubtes inicia una recerca amb l'objectiu de esborrar-los de la seva ment, tot i que a vegades pot ser que la portin a nous dubtes i a veure que dins del grup contradiccions aparents són realitats palpables.

Aquesta recerca està limitada per la llibertat de la persona a l'hora de canviar, tenint present la posició dels seus familiars i amics, i dels seus compromisos emocionals, intel·lectuals i religiosos. A vegades, tot i que es té la intenció de sortir del grup, donar el pas definitiu es presenta com quelcom impossible. Així, la possibilitat de deixar el moviment està determinada per la força i l'experiència personals. Les motivacions que poden empènyer a donar aquest pas han de ser suficientment poderoses com per a què resulti rentable sortir-se'n definitivament.

El desconvers comença a consultar bibliografia relacionada amb el grup però no escrita pel mateix, el que serien considerats "autors apostates"¹⁰¹ des d'una perspectiva interna. En un principi se sent malament per la seva actitud i pot ser que tingui els seus recels a l'hora de creure's la nova informació, però una recerca exhaustiva el condueix a considerar el material

¹⁰¹ Per apòstata s'entén aquella persona que abandona determinat grup, en aquest cas religió, i treu profit de la seva experiència per parlar-ne malament.

trobat com a verídic. L'acció definitiva pel convenciment pot ser l'experiència d'altres persones que han passat pel mateix procés. Els relats d'ex membres són de gran ajuda en el moment d'afrontar la realitat.

Pot ser que el desconvers arribi a entaular amistat amb aquestes persones o a formar part de comunitats, sovint virtuals, d'individus caracteritzats per abandonar un determinat grup religiós. En aquest sentit, internet és una eina molt útil tant en la cerca de llibres, articles, etc., referents al grup que es té la pretensió d'abandonar, com per conèixer persones amb experiència dins del camp de la desconversió. Per això, molts grups religiosos posen un èmfasi important en l'ús que fan els seus membres d'internet, amb l'objectiu d'evitar la seva "contaminació".

D'aquesta manera, el desconvers comença a relacionar-se amb altres persones que ja han experimentat o estan experimentant el seu mateix procés, i intenta obrir-se a d'altres persones amb les quals mantenia una relació limitada per la seva pertinença al grup, tot i que formen part del seu entorn quotidià. Fins i tot, pot ser que millori la relació amb la seva família ja que anteriorment moltes de les activitats associades als seus correlatius les realitzava amb els membres del grup o, la seva pertinença a aquest l'impedia assistir a determinats actes familiars.

De forma resumida, la desconversió suposa un canvi total en les interaccions, les associacions, els costums i les relacions de l'individu.

Així, de forma progressiva, el desconvers arriba al convenciment de què ha actuat correctament tot i que durant un temps pugui tenir dubtes respecte la seva decisió. L'acomodació a la nova situació li permetrà reflexionar sobre la seva experiència anterior i treure'n la part positiva. El sentiment de dubte que pot romandre un cop abandonat el grup pot ser molt cruel. Com succeeix en el procés de conversió, el desconvers experimenta alleujament, llibertat i alegria quan està convençut del pas donat. Un "efecte d'alleujament" l'envaeix en desvincular-se, deixar d'identificar-se amb el grup.

Arriba un moment en el que el desconvers decideix de forma definitiva no tornar a reunir-se amb el grup. Els seus dubtes i interrogants entorn a

l'encert de la seva decisió han anat desapareixent i ara veu les coses amb més claredat. Ja no es planteja la possibilitat de tornar. La duració d'aquesta fase de "convenciment", assimilable a la de compromís en el cas de conversió però de forma inversa, depèn de l'experiència personal, del temps transcorregut en l'interior del grup, de la seva relació amb els seus companys de creença, del càrrec ocupat en la jerarquia del moviment, etc. En definitiva, s'exigeix una transformació de la persona, del seu comportament i de la seva forma de veure el món. Suposa una reconstrucció de la pròpia biografia que mica en mica va prenent forma.

A través de la lectura de diferents articles i experiències d'ex membres de grups religiosos estigmatitzats, poden mencionar-se algunes de les conseqüències a les que els desconversos s'han d'enfrontar un cop han abandonat el seu grup religiós. Necessiten restablir-se dins de la corrent dominant de la societat ("mainstream society") que els envolta. Hauran de lluitar contra la combinació d'un sentiment de culpa i por quan es pensa en abandonar el grup. Abans de deixar-lo definitivament travessen per un procés de transició en el que la persona reflexiona sobre la seva experiència i, conseqüentment, decideix el futur de la seva continuïtat en el grup.

Altres problemes que planteja la sortida d'un grup religiós no legitimat són:

- Depressió: la vida del desconvers no té sentit. Es retreuen els anys perduts. La seva autoestima està molt baixa i no saben com reaccionar davant de la seva autonomia. L'actitud de la família pot contribuir a augmentar el seu malestar a través de comentaris crítics respecte del grup.
- Solitud: perden amics amb els que compartien una experiència íntima i els hi pot ser molt difícil el fet de relacionar-se amb altres persones. Aquest sentiment pot afectar sobretot a les relacions de parella. Poden arribar a tenir problemes sexuals derivats de les restriccions imposades pel grup. Alguns, pensant en el temps perdut, s'excedeixen amb l'alcohol, el sexe, les cites, etc., sentint-se després culpables en

comparar la seva conducta actual, guiada per la llibertat, amb l'anterior, sotmesa a les prohibicions del culte. Altres, són incapaços de mantenir relacions sexuals amb altres persones degut a la marcada presència de la culpabilitat en les seves ments.

- Indecisió: molts grups prescriuen cada activitat que es realitza. En sortir-ne hi ha moltes persones que no saben què fer, com omplir el seu temps.
- Estats alterats¹⁰²: determinades idees o paraules poden provocar stress i conflicte. Altres possibles seqüeles poden ser la manca de concentració i la dificultat per expressar les seves necessitats. En el seu extrem pot derivar-se un sentiment d'inconsciència de la realitat o de bogeria¹⁰³.
- Dificultat mental¹⁰⁴: alguns desconversos tenen problemes per pensar de forma complexa ja que s'han acostumat a valorar mitjançant eixos de raonament com si-no, o bé-malament.
- Pèrdua de la capacitat crítica: s'han habituat a "sentir, creure i obeir", fent molt difícil la possibilitat de jutjar les coses per si mateixos/es. Frases de l'estil "no t'ho preguntis ara, més tard ho entendràs" utilitzades dins del grup, poden deixar aquest tipus de carències. A vegades, els comentaris d'amics, coneguts, etc., poden convertir-se en "ordres".
- Por al grup: els desconversos poden arribar a canviar la seva residència, o a decidir no posar el seu número de telèfon en la guia telefònica per por a les possibles represàlies.
- "L'efecte peixera"¹⁰⁵: significa tancar-se en si mateixos/es davant la pressió constant de familiars i amics per evitar el seu retorn al grup. Sovint només els parlen de les qüestions negatives del mateix, quan en

¹⁰² "Slipping into altered states" (Singer, M. T. (1979), p. 76).

¹⁰³ "Affected by floating" (Singer, M. T. (1979), p. 76).

¹⁰⁴ "Blurring of mental acuity" (Singer, M. T. (1979), p. 79).

¹⁰⁵ "The fishbowl effect" (Singer, M. T. (1979), p. 80).

realitat, el que necessiten es quedar-se amb la part positiva de l'experiència.

- Dificultats per expressar-se: els desconversos acostumen a compartir un sentiment d'incomprensió que dificulta la seva relació amb altres persones. Creuen que com el seu nou cercle no ha viscut una experiència similar, no val la pena intentar esforçar-se en explicar la seva o que mai arribaran a tenir una comprensió plena del que suposa abandonar un grup religiós no legitimat i estigmatitzat. Tanmateix s'afegeix el fet de què potser el llenguatge del desconvers encara fa referència a la seva pertinença dins del culte.
- Culpabilitat: l'individu se sent culpable per allò que ha dit o fet durant la seva estància en l'interior del grup.
- Perplexitat davant l'altruisme: els membres de determinats grups que realitzen obres benèfiques poden sentir la necessitat de continuar involucrats en experiències d'aquest tipus fora del grup. Per això, molts poden introduir-se en organitzacions destinades a desenvolupar activitats socials.
- Diners: en sortir del grup ja no és necessari aconseguir diners pel finançament del grup a través de donatius, almoines, venda d'objectes (flors, llibres, etc.), ni contribuir mitjançant donacions voluntàries al seu manteniment.
- Èlit: dins del grup se sentien "persones escollides", "membres d'una èlit". Ara són "normals", no són especials.

4. 1.- Conclusions

Després d'haver-nos apropat tant a la conversió com a la desconversió, podem extreure algunes conclusions al respecte.

Ambdós fan referència a processos amb una durada i intensitat depenent de l'experiència individual de cada persona, podem saber quan comencen però no quan terminen. Aquí entren en joc diverses variables comentades anteriorment com el temps de permanència, el grau de compromís adquirit, els càrrecs ocupats, les amistats, etc., en l'interior del grup.

Els dos processos suposen una ruptura amb el passat, de manera que impliquen canvis importants en la vida de la persona. Aquesta ha de fer front a una reorganització de la seva identitat i del seu sistema de creences. El grup de referència ja no és el mateix i ha d'aprendre a relacionar-se amb altres persones i amistats que abans no formaven part del seu repertori o fins i tot ignorava. Progressivament, reconstrueix la seva biografia ja que es veu obligada a canviar el seu llenguatge, les seves rutines quotidianes, les seves relacions socials.

En tots dos processos parlem de relacions, encara que en la conversió s'inicien o en la desconversió es trenquen. La conversió pot arribar a crear una dependència de la persona respecte del grup, ja que s'aprèn a pensar i actuar dins dels paràmetres establerts per aquest. Mentre que la desconversió pretén acabar amb aquesta dependència oferint l'oportunitat a l'individu de pensar per si mateix/a. Es tracta d'un objectiu que moltes vegades es presenta difícil d'assolir donat que l'aprenentatge en l'interior del culte pot condicionar la forma d'actuar de la persona fins i tot un cop ha decidit abandonar el grup i, complicar així la seva reinserció social.

Tant la conversió com la desconversió tenen en comú que en finalitzar l'individu es envaït per una sensació d'alliberament i d'alleujament, encara que en cada procés sigui per motius diferents. La qüestió és que s'aconsegueix recuperar una estabilitat que durant ambdós processos s'acostuma a perdre.

Durant les fases mencionades prèviament podem observar la importància en els dos casos del context que envolta la persona que experimenta un dels processos, ja que pot ser determinant a l'hora de perdre la decisió final. La seva actitud (activa o passiva) és també un condicionant per donar el pas. Si l'individu no decideix anar més enllà tot i els seus dubtes i interrogants, el procés no arribarà mai a finalitzar-se. Si la fase de crisi no desemboca en una recerca, el procés queda paralitzat sense acabar de desenvolupar-se plenament.

D'aquesta manera, l'esquema de fases descrit per Rambo per al procés de conversió, ens ha permès orientar-nos en referència al procés de desconversió. Un cop tenim aquesta base, el següent esglaió serà veure com afecta el procés de desconversió en la vida quotidiana, és a dir, què suposa abandonar un grup religiós estigmatitzat concret. Com s'ha pogut comprovar abans, l'organització escollida és la dels testimonis de Jehovà, així que, un cop conegudes les seves característiques, és el moment d'abordar la desconversió en aquest grup.

5.- El procés de desconversió en els testimonis de Jehovà

Un cop coneixem tant les característiques dels testimonis de Jehovà com les fases que implica un procés de desconversió, abordarem la sortida d'aquest grup religiós. Saber per què decideix algú decideix ingressar en aquesta comunitat, quins són els factors que poden desencadenar dubtes respecte les doctrines i formes d'actuar del grup i, finalment, què suposa tallar amb tot allò que durant un temps determinat ha estat la veritat absoluta.

Per entendre d'una forma profunda per què una persona decideix abandonar l'organització dels testimonis de Jehovà, seria de gran utilitat conèixer quins són els principals motius que indueixen els seus membres a professar aquesta religió. Saber què és allò que incita a un individu a dedicar la seva vida a Jehovà. Què pot oferir-li el grup per a què renunciï a formar part d'aquest "sistema de coses". Alguns dels motius més destacats són:

1.- El coneixement bíblic i espiritual que proporcionen els testimonis de Jehovà a través del seu "Esclau fidel i discret". S'adquireix mitjançant l'estudi setmanal de la seva traducció de la Bíblia, de les seves publicacions i de les seves reunions. Els Testimonis dediquen una suma important de temps a la lectura i enteniment de les seves doctrines. D'aquesta manera, el seu coneixement sobre les Santes Escripures va augmentant progressivament. L'individu se sent més segur amb les seves creences ja que és capaç de comprovar per si mateix/a la veracitat d'aquestes a través de les publicacions produïdes pel grup. Aquesta seguretat li ratifica que es troba a l'interior de la "religió vertadera", a més les ensenyances que aprèn provenen del propi Déu ("!Que feliz me encontraba, pues estaba satisfaciendo mis inquietudes espirituales!", ex Testimoni).

2.- L'entrada en el grup es caracteritza per un ambient agradable de companyerisme que pot impressionar. Els membres fan que el nou vingut se

senti un més, es preocupen perquè no li falti de res i que compregui el seu missatge. Les reunions estan presidides per un destacable ambient d'harmonia, tot sembla perfecte. El nou membre sent un gran afecte per part de la resta que és difícil de rebutjar ("Me hacían sentir querida", "Sentía que había encontrado nuevos amigos", ex Testimoni). Es crea un sentiment de pertinença que, fins i tot, pot arribar a desplaçar a la família. Així doncs, el moviment passa a ocupar un lloc primordial en la seva vida.

3.- El missatge positiu provinent de la Bíblia. Els testimonis de Jehovà tenen la seguretat de què se salvaran de l'Apocalipsi o fi del món anunciat en la Bíblia perquè la seva Organització pertany a Déu i perquè s'han consagrat a Ell mitjançant el bateig. Aquesta creença s'estén a gaudir de la vida eterna en el paradís que Déu instaurarà a la terra un cop hagi finalitzat la batalla d'Armagedó ("El libro *La verdad que lleva vida eterna* utilizado en el estudio bíblico había creado en mi felicidad, entusiasmo y sobre todo claras expectativas", ex Testimoni).

4.- La facilitat que tenen per respondre preguntes de tipus transcendental. L'estudi diari de la Bíblia i altres publicacions dota els Testimonis d'una gran capacitat per fer front a preguntes comuns sobre el sentit de la vida, el per què de l'existència, el lloc de les persones en el món, etc. D'aquesta manera, arriben a les persones ja que responen interrogants pels quals mai havien trobat resposta i, a més, d'una forma convincent i contundent al contrastar les respostes amb la seva Bíblia ("...me fascinava lo intrincado de sus argumentos, su uso ingenioso de la Biblia..."; "... Biblia en mano y con el libro *Razonamiento a partir de las Escrituras* daba respuestas a todas mis objeciones...", ex Testimoni).

5.- Les elevades normes morals que intenten seguir sorprenen en un context social dominat per l'egoisme i la manipulació. Els Testimonis es caracteritzen per defensar unes normes de conducta fermes tant en el seu tracte amb els altres com entre ells mateixos. Pot ser que algunes persones pensin que aquesta conducta és difícil de trobar, fruit de les seves experiències viscudes

dins d'altres cultes o organitzacions ("Pues para mí fue ver a muchas personas humildes y de buenos sentimientos lo que más me impresionó", ex Testimoni).

Aquests són alguns dels motius que poden influir en una persona en el moment de fer-se testimoni de Jehovà. A través de les experiències consultades es va poder percebre que moltes persones ingressaven en els Testimonis després d'haver experimentat moments crítics com decepcions profundes, dependència de substàncies químiques, divorcis, orfanat, maltractes físics i psicològics, etc. També existeix un grup considerable de persones que s'introdueixen en el grup a conseqüència de forts dubtes espirituals provinents de la infància. Ja s'ha mencionat que els Testimonis tenen una gran capacitat per resoldre aquest tipus de dubtes, a més, la seva explicació difereix de la institucionalitzada que podria no ser satisfactòria per aquests tipus de persones tan preocupades per Déu i el seu entorn.

De totes maneres, no ens estendrem més en la consideració d'aquests motius ja que l'interès del treball està centrat en les conseqüències de sortir del grup dels testimonis de Jehovà, tot i que s'ha pensat que seria útil esmentar alguns d'aquests per a què després sigui més senzill entendre els que en determinen la sortida.

En el cas concret dels Testimonis ens trobem amb una sortida del grup que pot variar el seu grau d'intensitat en funció de l'experiència de cada persona. Existeixen factors amb una forta influència en el moment de prendre la decisió d'abandonar-lo, com es podrà veure posteriorment. Aquesta diversitat en l'impacte que suposa deixar el grup, implica diversos nivells d'anomia (entesa com la necessitat de seguir normes fortes, una guia), en el sentit que l'individu se sent desidentificat i estrany amb el món extern al grup, com si es tractés d'un immigrant en una nova cultura.

Per poder comprendre millor els diferents nivells seria convenient tenir present la política desplegada pels testimonis de Jehovà en cas d'abandonar el grup. Ja que aquesta ha estat explicada en els apartats de creences i de conversió respectivament, només es farà un breu apunt. Recordem la distinció de tres formes de deixar de reunir-se amb els Testimonis: l'expulsió, la desassociació i

la inactivitat espiritual. La conseqüència última de les dues primeres és la mateixa, evitar tot tipus de contacte amb els qui fins aquell moment eren els seus germans de creença, sense tenir en compte els diferents graus de parentiu ni d'amistat propera. En canvi, en la darrera forma, la inactivitat espiritual, la porta del grup no es tanca totalment ja que es considera que la decisió de la persona pot variar i tornar a mostrar interès en el grup.

També hem de tenir present que existeix la possibilitat de penediment i, que, per tant, els pecadors tenen la possibilitat de tornar a integrar-se dins del grup. Per aconseguir-ho hauran de passar per un període de prova en el que hauran de demostrar el seu penediment. Durant aquest temps els membres del culte tenen prohibit qualsevol tipus de contacte amb l'expulsat/da, entenent que no es tracta d'un procés senzill per aquest/a últim/a.

Des de l'interior del grup es té la seguretat de què aquest "arreglo" (com l'anomenen els Testimonis), referent a què els membres del grup rebutgin mantenir el companyerisme amb una persona que hagi estat expulsada a causa d'un motiu del qual no se'n penedeix, prové de Déu ("Quiten la levadura vieja, para que sean una masa nueva, según estén libres de fermento". 1 Cor 5:7), i és una actitud sàvia que els protegeix. En evitar també a les persones que deliberadament s'han desassociat, els Testimonis es protegeixen de punts de vista que possiblement són de crítica, de disconformitat o divergents amb segons quines qüestions (Heb 12:15, 16.)¹⁰⁶.

De fet, s'acostuma a dir que un dels objectius de l'expulsió és "hacer que el pecador recobre el juicio con la esperanza de que se arrepienta y vuelva"¹⁰⁷.

Abans de valorar els efectes que comporta abandonar l'Organització dels testimonis de Jehovà, es tindran en compte els aspectes que poden condicionar aquest procés de desconversió. Tot i que ens estem referint a un procés que varia segons l'experiència individual, poden identificar-se un seguit de variables influents en el moment de prendre la decisió. Algunes d'aquestes són:

¹⁰⁶ *La Atalaya* del 15 d'abril de 1988, p.26- 31.

¹⁰⁷ *La Atalaya* de l'1 de desembre de 2001, p. 30.

- Els anys de permanència en el seu interior: quants més anys s'hagin passat dins dels Testimonis, més interioritzades estaran les creences del culte i, per tant, més difícil serà desprendre-se'n. Les rutines s'imposen en la vida quotidiana de manera que l'individu les fa seves, complicant la possibilitat de canvi ja que ni tan sols se les qüestiona. Moltes vegades, aquest canvi es nega davant la impossibilitat d'admetre l'error. La persona no s'atreveix a acceptar que durant un període més o menys prolongat ha estat pertanyent a un grup que no es corresponia amb el seu imaginari, no pretén reconèixer que "ha perdut el temps". És massa dur pensar que tots els esforços realitzats han estat en va. Pot ser que la persona no estigui preparada per afrontar un cop d'aquesta magnitud i que decideixi no abandonar el grup valorant més la seva rutina quotidiana que la possibilitat d'un canvi.

- Manca d'informació: en determinades ocasions es decideix donar el pas sense estar realment preparat: no s'han valorat detingudament les conseqüències que implica la sortida i, llavors, el procés es presenta més complicat. Per això, des de les organitzacions d'ex Testimonis es recomana realitzar una investigació i una reflexió profunda abans de prendre la decisió definitiva. La sortida sempre és dura però si se'n coneixen determinades característiques pot afrontar-se amb més serenitat.

- El fet de què membres de la família decideixin continuar: en sortir de l'Organització les relacions familiars i d'amistat no seran les mateixes. Ja no es comparteixen experiències (de tipus espiritualment principalment) que fins aquell moment es consideraven de vital importància perquè no se segueixen els mateixos costums quotidians. A més, en el cas dels testimonis de Jehovà es prohibeix tot tipus de contacte amb les persones expulsades i desassociades. Per això, moltes persones decideixen que tot i que la seva consciència no està d'acord amb determinades doctrines i accions dels grup, continuarà en el seu interior per evitar perdre la seva relació amb familiars i amics ("La sola idea de ser separados de familiares y amigos 'de toda la vida' aterroriza a

muchos Testigos que aún hoy día disienten de muchas cosas, pero que no se atreven a hablar”, ex Testimoni).

- Haver nascut dins del grup que s'abandona: això suposa que la persona ha estat socialitzada conforme les doctrines i rituals del grup. Tots els seus referents (familiars, grupals, de comportament, etc.), es remeten a l'interior del culte. Les rutines quotidianes del grup es presenten com les úniques viscudes i conegudes. Això pot crear un sentiment desconcertant en la persona ja que en sortir del seu món donat per descomptat ha d'adaptar-se a un altre molt diferent (“En el caso del que nació en la Organización, no hay recuerdos de vida anterior que recuperar. Hay que empezar a vivir como si hubieras nacido el mismo día que saliste. Es empezar a explorar el mundo, las personas, las creencias de otros, aprender a relacionarse con toda persona y todo tipo de gente, sin ninguna referencia donde agarrarse”, ex Testimoni)
- Profecies fallides: en el passat els testimonis de Jehovà s'han caracteritzat pels seus anuncis imminents de la fi del món. Han arribat a proclamar al destrucció d'aquest sistema de coses en diverses ocasions¹⁰⁸. Tot i que no han tingut èxit en les seves prediccions segueixen comptant amb nombrosos fidels que esperen l'arribada de la fi d'aquest món. D'altra banda, també hi han d'altres que han decidit abandonar l'Organització en sentir-se estafats (“Comenzaron gradualmente a darse cuenta que la Sociedad había sido poco franca sobre sus predicciones fallidas en el pasado. Esta falta de honradez en los artículos escritos, dio lugar a que su respeto por la Sociedad se deteriorase así como a la pérdida de celo en el avance de su actividad”, ex Testimonis).
- Por a la solitud: existeixen persones a les quals els espanta el fet de quedar-se soles un cop decideixin abandonar el grup. Saben que en el

¹⁰⁸ S'esperava la “destrucció del món” per a l'any 1914, en acabar sense produir-se cap aconteixement les esperances van quedar dipositades en altres anys com 1915, 1918, 1925 i 1975.

seu interior disposen de l'afecte i el companyerisme de la resta de membres, però en sortir no coneixen quin tipus de recolzament rebran per part de les persones que mai han estat involucrades amb els Testimonis. Aquesta por prové de les polítiques d'expulsió ja que, com s'ha mencionat prèviament, impliquen deixar de banda tota relació amb els membres que abandonen el culte ("... las cosas no fueron como yo esperaba, pues debido a este asunto surgió una profunda brecha entre mis padres y yo, y que hasta el día de hoy todavía no ha sanado. Como resultado tengo un profundo sentido de pérdida", ex Testimoni).

Per un altre costat, cada ex Testimoni viu la sortida del grup d'una manera concreta, així que no sempre es pot comptar amb el recolzament d'altres membres que hagin sortit anteriorment. També cal tenir present la imatge negativa que pot romandre en la persona que acaba de sortir dels ex membres, tot i que ara en formi part. Això pot fer que no es tingui cap tipus d'intenció d'iniciar contactes amb ells.

- Interrogants: abans de prendre la decisió la persona acostuma a plantejar-se diferents interrogants referents a com reaccionaran els seus familiars davant la seva sortida, ja que mai han estat en l'interior dels Testimonis però l'han vist servir convençudament a aquesta Organització. Altres preguntes que poden aparèixer són: entendran que abandoni la que fins ara considerava la religió vertadera? Podré disposar del seu suport? Em permetran recuperar el temps perdut amb ells? Em donaran l'oportunitat d'iniciar una nova relació? Pot ser que abans el contacte fos pràcticament inexistent, però ara el recolzament familiar es fonamental ("Muchas fueron las veces que le decía a mis padres que no me dejaran solo. Por las noches tenía pesadillas, mis hijas las echaba de menos, no tenía nada", ex Testimoni). És possible que els familiars no acceptin aquesta decisió o que no pretenguin iniciar algun tipus de relació amb els desconversos perquè se senten ferits pel fet de que aquests últims abans no mantenien gairebé contacte amb ells. Començar una relació "normal" amb la resta de la família pot suposar tot un repte perquè mai abans s'havia tingut l'oportunitat de fer-ho. També pot ser que els familiars i amics no entenguin la necessitat que senten

molts ex membres de mantenir-se en contacte amb el "món de les religions".

El sentiment més comú en alguns dels individus que abandonen els Testimonis, és pensar que la resta de les persones que els envolten mai podran acabar d'entendre la seva situació perquè no han passat per la mateixa experiència.

- Les necessitats espirituals: el Testimoni és una persona que diàriament està en contacte amb el seu món religiós. Això li proporciona pau ja que els seus possibles dubtes existencials reben resposta, però en sortir haurà de buscar-les en altres fonts que pot ser que no el satisfacin. Aquesta incertesa espiritual pot suposar un fre per a la persona ja que l'espanta el fet de quedar-se buida, sense referents religiosos. Tanmateix, s'afegeix el condicionant de què fins aquell moment considerava que es trobava en l'interior de la religió vertadera, el poble escollit per Déu. Abandonar el grup implica també deixar l'única veritat possible. D'aquesta manera, fins que la persona no sigui conscient de l'existència de diverses realitats possibles se sent desconsolada i perduda ("Si los testigos de Jehová no son el "pueblo de Dios", ¿cuál es entonces? Para esta respuesta y otras poco a poco vamos encontrando respuesta", ex Testimoni).
- Les rutines quotidianes: dins del grup la persona realitza activitats múltiples que ocupen el seu temps. L'assistència a les reunions, la predicació de casa en casa, l'estudi personal, etc. Els testimonis de Jehovà són una organització que requereix una gran dedicació, així que en deixar-la pot quedar en l'individu un sentiment de carència en el sentit de què no sap com omplir el seu temps. També pot ser que trobi a faltar algunes de les activitats que abans portava a terme i el fet de tenir persones al seu voltant per a realitzar-les conjuntament.
- Seguretat: el grup proporciona certesa i seguretat. La persona pertany al poble escollit per Déu i, per tant, al poble que rebrà la salvació. Sap quina és la seva finalitat en aquesta vida, que pot disposar del suport

dels seus germans i, a més, coneix el destí de la humanitat. Sortir significa no conèixer si continuarà gaudint d'aquesta esperança de salvació i buscar una altra organització que representi Déu a la terra. Enfrontar-se a la pèrdua de seguretat pot provocar una manca de control de la vida d l'individu, ja que no sap cap a on es dirigeix ("veía a la Organización como una madre que me proporciona esa seguridad y refugio que tanto necesitaba", ex Testimoni).

- Canvis doctrinals i de tipus organitzatiu: els testimonis de Jehovà han realitzat canvis diversos tant en el seu sistema organitzacional com doctrinal. Pot ser que molts dels seus membres no els coneguin però si arriben a tenir-ne notícies poden provocar dubtes.

Un exemple serien els canvis referits als trasplantaments d'òrgans. Durant anys van estar prohibits, però amb el temps aquesta norma va ser modificada¹⁰⁹ ("Surgió el asunto del transplante y mis padres buscaron en lo que decían las publicaciones de la Sociedad, y encontraron que no eran permitidos", ex Testimoni).

Dins d'aquests canvis progressius també destaquen altres com els referents a la celebració del Nadal, les transfusions de sang, l'ús de barba, l'hàbit de fumar, etc.

- Regles estrictes: algunes de les doctrines defensades pels Testimonis es fan difícils de seguir. El Cos Governant disposa del poder suprem en totes les qüestions, tot i que en determinades ocasions algunes directrius poden presentar confusions (per exemple, els Comitès Judicials en la consideració de pecats dubtosos a l'hora d'expulsar). En aquestes situacions, es podria deixar la decisió final a la consciència de cada individu per evitar l'angoixa permanent que sofreixen els fidels, ja que acostumen a provenir de situacions límit ("Notamos un incremento

¹⁰⁹ En un principi, els trasplantaments d'òrgans no es permetien i molts membres fidels van morir per no transgredir aquesta norma interna, però després d'uns anys aquesta prohibició va deixar d'existir. L'any 1980 la qüestió dels trasplantaments va passar a ser un "assumpte de consciència" (*La Atalaya* del 15 d'abril de 1968, p. 254).

De la mateixa manera, van prohibir-se les vacunes amb les conseqüències que aquesta mesura va tenir entre la població de Testimonis (*La Edad de Oro*, 1 de maig de 1929, p. 502).

del autoritarismo por parte de los distintos cuerpos de ancianos de las congregaciones donde servimos. Debido a eso, pasamos por situaciones de mucha opresión autoritaria”, ex Testimonis).

Ocupar càrrecs de responsabilitat permet observar una gran divisió entre els simples membres i els alts dirigents. Això pot ser l'inici d'una “crisis de consciència”.

- Enemistat amb la família, els amics, els companys de feina: el fet de no assistir a aniversaris, bodes, etc., pot crear desavinences entre els Testimonis i el seu cercle de correlatius ja que aquests últims no poden entendre com la religió ocupa un lloc tan prioritari en les seves vides (“A causa de eso la familia se fue alejando de nosotros”, ex Testimoni).

Aquestes són algunes de les variables que poden condicionar la sortida del grup religiós dels testimonis de Jehovà. El fet de què l'allunyament del grup sigui una realitat depèn de l'actitud de la persona davant les seves inseguretats, els seus dubtes, les contradiccions respecte del grup. La seva decisió està condicionada per l'adopció d'una actitud passiva o activa, és a dir, si decideix o no aclarir els seus possibles interrogants o, simplement, els deixa passar sense fer-hi res.

A través de les experiències consultades es pot apreciar com en un primer moment de dubtes, aquests acostumen a ser ignorats, ni tan sols es comenten amb altres persones. La tendència majoritària és pensar que el problema prové de la persona mateixa derivat d'una manca d'humilitat o de no adoptar la perspectiva de l'Organització. Amb el temps aquests interrogants poden tornar a aparèixer i ser motiu de discòrdia, tot i que normalment, no acostumen a ser insostenibles fins que la persona arriba als seus límits. Majoritàriament no es cedeix ja que es considera que l'Organització té la veritat perquè els seus consells provenen directament de Déu. Per això, és tan difícil per aquestes persones afrontar que poden estar equivocades i, moltes vegades, tot i tenir evidències concretes sobre possibles contradiccions o enganys decideixen no abandonar el grup. A més, cal tenir present que dins de l'Organització no hi ha espai pels dubtes, és pràcticament impossible escoltar algun tipus de comentari

crític en referència a alguna doctrina o decisió presa per la Societat (“¿Piensas que salí inmediatamente del grupo? Nada más lejos de la realidad ¿Y por qué no, me dirás, si tenías pruebas delante de tus narices? Es más complicado de lo parece, hay cadenas que te atan a ella”, ex Testimoni).

Quan es decideix consultar algun interrogant amb un germà qualificat (un ancià o un superintendent), aquest simplement es limita a respondre que la millor opció és ignorar els dubtes (“La respuesta fue básicamente, olvídense de todas las ideas y siga confiando en el Esclavo fiel y Discreto”, ex Testimoni).

En el moment en el que el cercle íntim que envolta la persona percep els possibles dubtes intenta reconduir-la de nou al camí correcte mitjançant frases com: “no deixis d’assistir a les reunions”; “t’estàs allunyant de Jehovà”; “això és deslleialtat”; “estàs donant l’esquena a l’Organització”; etc. Aquests “consells” dificulten encara més la situació ja que se’n deriva que abandonar l’Organització suposa deixar de banda Déu. Aquesta percepció pot ser molt dura per a una persona que desitja deixar de reunir-se amb els Testimonis, però continua mantenint la seva fe en Déu. La conseqüència més habitual és que la persona torni a dipositar la seva confiança en l’Organització fins que és conscient de què, per molt que els altres li donin consells, la situació no canviarà i, per tant, els seus dubtes no desapareixeran mai. És el moment de prendre una decisió ferma en quant a la relació que es manté amb l’Organització.

En el cas d’aquelles persones que han nascut dins del grup aquesta situació de pressió s’agreuja ja que sempre han estat educats conforme l’única religió vertadera. Això implica que donar el pas d’abandonar l’Organització es converteixi en un repte encara més complicat. Moltes vegades es decideix romandre en el seu interior per por a defraudar els pares.

D’aquesta manera, un cop identificats tant els motius d’entrada en el grup com els possibles motius de sortida, considerarem les conseqüències que suposa deixar el moviment dels testimonis de Jehovà:

- Dificultats per trobar una feina estable: pot ser que algunes persones hagin dedicat gran part de la seva vida a l’Organització sacrificant els

seus estudis¹¹⁰, la millora de la seva situació laboral, acceptant treballs precaris i transitoris per poder servir d'una forma més plena. En sortir s'enfronten a una inserció laboral complicada en un món tan competitiu ("Después de haberlo entregado prácticamente todo por la Organización, el intentar ahora una inserción laboral estable en un mundo tan competitivo y despiadado, nos ha resultado muy difícil", ex Testimonis).

- Necessitat de reorientar-se espiritualment i socialment: en sortir del grup el desconvers necessitarà iniciar o reiniciar relacions amb aquelles persones que l'envolten però amb les quals ha mantingut un tracte epidèrmic. En un principi pot trobar-se amb barreres, per exemple lingüístiques¹¹¹, que variaran en dificultat en funció del seu passat anterior a la pertinença al grup.

Relacionar-se amb altres persones pot obrir la porta a noves activitats i associacions que abans podien estar vedades o que simplement ni es plantejaven ("Tengo que rehacer mi espíritu social ya que dentro aprendí a solo relacionarme con testigos de Jehová", ex Testimoni).

D'altra banda, des d'una perspectiva introspectiva, l'individu pot tenir la necessitat de cobrir determinades necessitats espirituals. En aquest sentit són possibles dos tipus d'actituds. Una primera en la que la persona decideix unir-se a un altre grup religiós. A vegades, la necessitat de seguir unes creences pot portar els desconversos al fanatisme. Es tornen intolerants en reunir-se amb altres grups religiosos. També pot ser que es dediquin a una realitzar una incansable denúncia de l'Organització a mode de venjança.

¹¹⁰ Quan el fi d'aquest inic sistema de coses anunciat per l'any 1975 s'apropava, va animar-se a tots els Testimonis a què dediquessin tot el seu esforç a expandir les bones noves de Déu ja que el final estava molt proper i s'havia de salvar a quants més fidels millor. D'aquesta manera, molts Testimonis van abandonar els seus estudis, treballs ben remunerats, van vendre les seves llars i altres possessions, van renunciar al matrimoni o a tenir fills, etc., per servir on hi hagués necessitat. El fi no va arribar i milers de persones es van quedar sense res.

Actualment, aquesta política de la Watch Tower és més suau. Ja no es remarca continuament la renúncia a la universitat o a una bona feina per dedicar-se a la proclamació de les bones noves. Es tracta d'una qüestió de consciència.

¹¹¹ Molts ex Testimonis continuen utilitzant el llenguatge après en l'interior del grup. Aquest fet dificulta tant la seva capacitat oral com escrita fins el moment en el que aconsegueixen despendre's dels canons lingüístics i expressius característics del grup.

La segona opció suposa l'inici d'un estudi personal de la religió sense arribar a identificar-se amb cap organització de tipus religiós.

Pot destacar-se una tercera opció que nega les dues anteriors. L'individu no vol ni sentir a parlar de religió. Considera que durant els seus anys com a Testimoni ja en va tenir suficient i és incapaç d'interessar-se de nou per qüestions religioses.

- Sentiments de desil·lusió, profunda tristesa i una decepció difícil d'expressar: el desconvers no sap en què creure, si mereix la pena, i si és així, on buscar, on anar, etc. S'experimenten solitud i aïllament, alguns durant un temps, d'altres per la resta de les seves vides. Senten ràbia, confusió, dolor, impotència, indignació. Necessiten estructurar la seva vida de nou, establir altres rutines, regularitzacions. Allò intocable es desmorona, es mou i es necessari tornar a col·locar-lo ("Vuelvo a tener miedo, veo mi vida como un gran interrogante y no sé qué hay de verdad en cada cosa que veo u oigo. Todo un futuro que nos construyeron, etc., ahora más que nunca estoy dolida" ex Testimoni). Aquesta desorientació pot provocar por en l'individu perquè ara ja no sap on trobar la salvació i quina és la religió del Déu vertader. Aquesta por es tradueix en inseguretat a l'hora de prendre decisions, ja que no es té el recolzament del grup i l'individu se sent dèbil per enfrontar-se al món quotidià que l'envolta.
- Sentiment de culpabilitat: moltes persones son envaïdes per un fort sentiment de culpabilitat. Creuen que han decebut Déu i que ja no disposen de la seva gràcia. Tenen la percepció de què s'han enemistat amb Jehovà, el Déu representat per l'única religió vertadera a la terra, i consideren que mai més tornaran a mantenir una relació amb Ell. Aquest pensament pot anar consumint progressivament la persona que necessita de Déu però que alhora se sent indigne per dirigir-s'hi ("Sentía que había fallado como precursora y, por tanto, que le había fallado a Dios y que mi vida no tenía sentido", ex Testimoni).

- Extrems: la reacció de sortida pot ser anar-se'n als extrems. Si dins dels Testimonis el desconvers tenia prohibides determinades pràctiques i costums, ara es tracta d'experimentar totes aquestes prohibicions al màxim. La lògica que l'empeny a actuar d'aquesta manera és un intent de "recuperar el temps perdut". Aquesta és una sensació molt comú en els ex Testimonis. També pot provenir d'un sentiment de buidor enorme que s'intenta omplir a través d'aquestes activitats

- Sensació d'alliberació, d'alleujament: moltes persones que abandonen els testimonis de Jehovà experimenten aquestes sensacions en deixar a un costat tots els compromisos i obligacions que conformaven la seva vida com a membre del grup. Ja no han d'assistir a les cinc reunions setmanals i preparar-les, ni preocupar-se per les hores dedicades a la predicació. Tampoc tenen la pressió d'estar al dia de totes les publicacions que edita la Societat. ("Ahora me considero una persona afortunada ya que me he liberado de una carga muy pesada: la inquietud de que si no vuelvo a la congregación mi vida está condenada a la destrucción", ex Testimoni).

- Contradicció: s'abandona el grup però en el fons es desitja tornar perquè la buidor que se sent és molt gran. Aparentment el desconvers té una vida normal en la societat, però en el subconscient continua angoixat perquè potser estigui ofenent Jehovà amb la seva participació en determinades pràctiques contràries a l'Organització. D'aquesta manera, les doctrines interioritzades dins del grup romanen profundament en la seva ment. Aquesta situació l'impedeix sentir-se plenament feliç integrat en la societat. L'ex Testimoni creu que no pot ser igual a la resta de persones que l'envolten com a conseqüència de la seva experiència passada. Continua veient actes incorrectes en tot allò que durant la seva estada dins l'Organització se li va dir que no era apropiat o permisible, com la celebració dels aniversaris o la convivència amb persones que no són Testimonis. Alguns tornen a reunir-se amb la seva congregació, però amb el temps s'adonen de què ja no poden romandre a l'interior dels Testimonis ("Y así estaba, añoraba con todas mis fuerzas volver,

pero a la vez me repelía, era como la droga, los amas y los odias, sabes que están engañados, pero anhelas seguridad”; “Fue una época tormentosa. Volvía a los Testigos y estaba allí unas semanas, pero luego los abandonaba, para volver meses después”, ex Testimoni).

- Restablir la relació amb la família: pot ser que els familiars no entenguin la decisió del desconvers, abans rebutjava la seva amitat, ara la necessita. És difícil iniciar una relació amb ells que és possible que mai abans hagués existit. Els familiars poden decidir que no recolzen la decisió d'abandonar el grup i donar-li l'esquena.
- Depressió: l'angoixa que senten els desconversos pot arribar a un extrem en el que provoqui depressió. Això pot tenir diverses conseqüències: baixa laboral, prendre substàncies químiques, nervis extrems, acumulació d'una gran tensió, etc. L'ajuda psicològica pot contribuir a alleujar el problema tot i que, de vegades, aquests professionals no entenen la transcendència del problema perquè no coneixen les normes internes de funcionament dels Testimonis (“Pasé la mayor depresión de toda mi vida, no podía dormir y cuando dormía tenía pesadillas, no podía casi comer y los psicólogos no supieron ayudarme, me apagaba poco a poco”, ex Testimoni).
- Desconfiança en altres persones, col·lectius, religions, organitzacions: l'experiència passada provoca por a l'engany, a la manipulació, a la imposició de normes en el “nom de Déu”. Per això, els desconversos limiten la seva relació amb tot allò que els envolta. Necessiten tornar a confiar en els altres per evitar tancar-se en si mateixos/es i negar qualsevol tipus de relació social (“Las iglesias para mí han pasado a la historia. No puedo acercarme a ningún colectivo viendo éste como lo que todos son: organizaciones”, ex Testimoni).
- Angoixa pel possible mal causat als fills: els pares se senten malament per haver privat els seus fills/es d'activitats quotidianes realitzades en la

societat que els envolta com, per exemple, els aniversaris, disfressar-se en Carnestoltes, etc. Creuen que els han fet perdre moments de felicitat.

- Senten dolor en veure en l'interior del grup a familiars i amics i no poder relacionar-se de cap manera amb ells: això pot produir solitud. Perden la relació amb tots ells de sobte, d'un dia per l'altre. Se senten frustrats perquè volen ajudar els familiars que han deixat en l'interior de l'Organització, però això és impossible ja que no poden ni parlar amb ells. A més, ells no són capaços de comprendre la seva decisió. D'aquesta manera, els desconversos veuen com els van perdent i això els provoca un gran dolor ("nos tratan como si estuviéramos muertos" ex Testimoni).
- Parella: dins de la parella la sortida del grup implica una redefinició de rols, apareixen nous costums. Cadascun dels membres ha de formar-se una nova identitat, una nova forma de pensar, que suposa hàbits diferents i la necessitat d'adaptar-s'hi. Cada membre de la parella viu la situació d'un mode diferent. Això implica que poden no coincidir i que el risc d'aparició de problemes matrimonials pot ser molt alt si no arriben a un acord en la forma d'encaminar la nova situació.
- Els fills/es: de cop i volta deixen de relacionar-se amb els seus amics i poden realitzar activitats que abans tenien prohibides com celebrar els aniversaris o el Nadal. Necessitaran un temps per assimilar la nova situació. No entenen un canvi tan sobtat i els és difícil iniciar relacions amb altres persones i acostumar-se als nous hàbits. La dificultat d'adaptar-se dependrà de diversos factors com l'edat, els anys en l'interior de la congregació i del seu compromís amb aquesta.

Totes aquestes variables permeten adonar-nos de la dificultat real que suposa abandonar l'organització dels testimonis de Jehovà. És veritat que aquestes persones han experimentat una vivència dura, per això necessiten molta comprensió i recolzament que els ajudi a recuperar la normalitat en les seves vides. Tampoc ens hem de quedar només amb els aspectes negatius de la

sortida, ja que l'experiència viscuda dins d'aquest grup els pot aportar elements positius i enriquidors com el companyerisme amb els seus germans/es de creença, el sentiment de llibertat, el no haver de complir determinades exigències, etc.

La paciència és una de les característiques requerides a l'hora de tractar amb persones que han experimentat una desconversió. El fet de sentir-se enganyades i de pensar que això pot tornar a passar, els fa adoptar una actitud defensiva. Necessiten sentir que la seva amistat amb els altres és vertadera, que els estimen pel que són i no per la seva afiliació a determinat grup. D'aquesta manera, progressivament, aconseguiran limitar la gran desconfiança que senten vers qualsevol persona o grup, per por a tornar ser enganyats.

6.- Conclusions

El recorregut fins ara realitzat es pot exemplificar a través del mite de la caverna de Plató¹¹². A través d'aquest mite ens podem imaginar com a presoners en l'interior d'una caverna subterrània. Els presoners han estat encadenats i immobilitzats des de la seva infància de tal forma que només poden veure el fons de l'estància on es troben. Darrera d'ells i en un pla més elevat hi ha un foc que il·lumina la caverna. Entre el foc i els presoners hi ha un camí més elevat, al vorell del qual trobem una paret. Pel camí desfilen uns individus, alguns dels quals parlen, portant unes escultures que representen diferents objectes: figures d'animals, arbres, objectes artificials, etc. Donat que entre els individus que passegen pel camí i els presoners es troba la paret, sobre el fons només es projecten les ombres dels objectes que carreguen aquests individus. En aquesta situació, els presoners creurien que les ombres que veuen i l'eco de les veus que escolten són la realitat.

Si un dels presoners és alliberat i es situa a l'altre costat de la caverna on es troba la llum, seria incapaç de percebre tots aquells objectes que ha vist a través d'ombres. Es trobaria confús i creuria que les ombres que abans percebia són més reals o vertaderes que les coses que ara veu. Si se'l forçés a fixar la seva mirada en la llum, els ulls li farien mal i tractaria de tornar la seva mirada cap a els objectes percebuts prèviament.

Si aquest mateix presoner fos arrossegat cap a l'exterior sentiria dolor i, acostumat a la foscor, no podria percebre res. En el món exterior li seria més senzill mirar primer les ombres, tot seguit el reflex de les persones i dels objectes en l'aigua, després les persones i els objectes per ells mateixos. A continuació, contemplaria de nit tot allò que conté el cel i la llum dels astres i de la lluna. Finalment, percebria el sol, però no a través d'imatges sinó per ell mateix. Després d'això, arribaria a la conclusió respecte del sol, que és allò que produeix les estacions i els anys, que governa sobre tot en l'àmbit visible i, que, d'alguna manera, és causa de les coses que tant ell com els altres havien vist a l'interior de la caverna.

¹¹² Plató (1979) *La República, Libro VII en Obras Completas*. Madrid, Aguilar, 2a ed., 4a reim.

En recordar la seva antiga llar, la nova saviesa coneguda i els seus antics companys de captiveri, se sentiria feliç i els compadiria. En el món subterrani, els presoners s'honoren i s'elogien els uns als altres i donen recompenses a aquell que es capaç de percebre amb més precisió les ombres i a aquell que és capaç d'endevinar les que han de passar. Ara aquesta vida li sembla insuportable.

Si tornés a baixar ocupant de nou el seu seient, tindria els ulls ofuscats per les tenebres, seria incapaç de discriminar les ombres, la resta ho farien millor que ell, se'n riurien i li dirien que per haver pujat a la superfície els seus ulls ja no funcionen com abans i, que, per això, valia més la pena quedar-se on estaven. Si intentés deslligar-los i conduir-los fins a la llum, els seus companys es burlarien d'ell, el perseguirien i el matarien.

En aquest mite, els presoners representarien els individus que viuen en l'interior del món sensible i dels seus valors. Quan es troben en l'interior de la caverna, tenen coneixement d'ells mateixos com a simples ombres. L'alliberació del presoner simbolitza l'alliberació dels individus en tant que descobreixen l'existència d'altres realitats. D'aquesta manera, el captiu perd les cadenes, reconeix els objectes en la caverna, ascendeix al món exterior i reconeix els objectes d'aquest món. És a dir, s'allibera dels lligams i limitacions als quals estava sotmès en percebre altres realitats possibles. Finalment, s'arriba a conèixer en el món exterior quan és capaç de percebre una realitat quotidiana que es presenta com quelcom gairebé inevitable.

Comparant els captius de la caverna amb els membres de determinades religions estigmatitzades, no legitimades i tancades, podem adonar-nos que en el cas d'aquelles persones que han nascut dins d'aquests grups o que hi han pertangut durant anys, és semblant als dels presoners. Es tracta de persones que han rebut una educació religiosa on no existeix la pluralitat ideològica, incapaces de percebre altres realitats sense filtrar-les mitjançant els seus condicionaments religiosos. De forma que si una persona creix i és socialitzada en un ambient tancat i lligat a una caverna religiosa, i només es familiaritza amb determinades fonts i interpretacions d'informació, es pot entendre que lluiti fins al final per defensar els seus ideals i que deixar-los de banda suposi tot un

repte. Quan una persona d'aquest tipus abandona la seva realitat única, coneix altres estructures de pensament possibles, tot i que en un principi li poden costar d'entendre ("el sol l'enlluerna"). Poder arribar a entendre aquesta diversitat de realitats i pensaments i respectar-la és fruit d'un procés que no sempre té èxit. Es tracta d'un procés llarg i complicat, però no impossible.

Quan la persona alliberada intenta fer arribar el seu nou enteniment als seus antics companys de creença, aquests no l'escolten perquè el veuen com un traïdor que, no només ha abandonat les normes del grup i la seva afiliació al mateix, sinó que ha passat a formar part de l'oposició. El desertor substitueix les creences que va professar per d'altres menys elevades des del punt de vista del grup. D'aquesta manera, l'ex membre se sent impotent davant de la negativa dels encara membres d'intentar percebre l'existència de realitats múltiples.

Aplicat en el cas concret dels testimonis de Jehovà, podem percebre com els membres del grup es troben en l'interior de la caverna de la Societat Watch Tower. Aquesta Societat amb seu a Brooklyn (Nova York), és qui dirigeix tot els assumptes relacionats amb l'organització. Guiats a través de l'Esperit Sant de Jehovà, controlen totes les doctrines i pràctiques del grup. D'aquesta manera, els seus membres només s'interessen per seguir una única realitat, la que prové de Déu i que els donarà la salvació quan intenguin en aquest sistema de coses per eliminar d'una vegada i per sempre la maldat.

D'altra banda, es troben en mig d'una societat que presenta diverses realitats, però amb les quals només tenen el tracte indispensable. Tampoc pretenen conèixer cap altre tipus de realitat ja que estan convençuts de què la seva és la vertadera. Així, es salvaguarden d'endinsar-se en altres realitats alternatives a la seva perquè consideren que van pel bon camí i que canviar només els portaria patiments. És a dir, perceben ombres d'aquestes realitats en anar a treballar, a l'escola, llegir el diari, etc., però se'n mantenen al marge. La seva identitat prové de les seves creences i pràctiques religioses.

Quan un dels membres deixa en parèntesi la realitat religiosa i comença a explorar altres mons possibles, pot arribar a percebre l'existència d'una realitat quotidiana i d'un seguit d'àmbits finits de significació. En prendre consciència d'aquesta diversitat es pot alliberar dels seus lligams respecte del grup. Es tracta d'un procés en el qual l'individu s'adona de les seves limitacions i pot arribar a reconèixer objectes exteriors al seu món religiós. En el moment en el que assimila aquest fet i pot arribar a estructurar els seus pensaments i accions, és quan pot començar a deslligar-se de la seva pertinença al grup ja que pot veure amb claredat el que abans només podia apreciar mitjançant ombres.

A partir d'aquest moment, l'individu ja no veurà amb els mateixos ulls la realitat anterior. Li serà pràcticament impossible tornar a adaptar-se a les dinàmiques del grup perquè és conscient de les limitacions que presenten.

Els intents per donar a conèixer a la resta de membres del grup aquesta descoberta acostumen a ser en va, ja que els altres no han desenvolupat aquesta capacitat receptiva de noves realitats. Viuen en la ignorància i, això, els permet creure que el context és inamovible. A més, l'entrenament rebut a l'interior del grup provoca una reacció de rebuig davant de les persones que han abandonat les normes del mateix. No té cabuda la reflexió del per què ha succeït, només ho contemplen en termes d'error, sense intentar comprendre-ho. Així, sortir de la caverna suposa iniciar un viatge en solitari cap a l'exploració de noves realitats.

Per tal de començar aquest viatge i, per tant, iniciar un procés de desconversió són necessaris dos factors:

1.- Que el membre sigui capaç de percebre al grup en termes dels seus interessos individuals. És a dir, que sigui capaç de tenir la pròpia visió sobre el grup¹¹³.

¹¹³ "Latent perceptual discrepancies" (Toch, H. (1965), p. 160- 161).

2.- El fet de no acabar d'acceptar les doctrines i pràctiques del grup. Tenir dubtes, percepció autoritària, exigències desorbitades, etc., poden provocar pèrdua d'afecte en els individus¹¹⁴ (reserves latents).

A partir d'aquest moment es trenca la "consciència feliç"¹¹⁵ adoptada a l'interior del grup. El control de la realitat passa a estar en mans de l'individu i comencen a ser perceptibles els efectes del procés de desconversió. D'aquesta manera, podem observar que la desconversió, entesa com el procés voluntari de separació respecte d'un moviment religiós, és un fenomen evolutiu. Es tracta d'un procés seqüencial en el que la fe i el compromís queden alterats. Suposa diverses etapes lligades als vincles amb el grup. L'afecte es va perdent poc a poc fins a crear una escissió amb els líders o líder del grup, finalitzant en una total desconversió respecte del grup.

Entendre la desconversió com un procés suposa que es poden diferenciar fases segons el grau de desvinculament respecte del grup, parcial o total. La desconversió parcial suposa una ruptura del membre amb els aspectes socials del compromís. En aquesta fase parcial, es manté la fe en els líders o líder. En canvi, en la total s'acaben de trencar tots els vincles amb el grup (socials i emocionals).

Pel que fa al procés de desconversió en els testimonis de Jehovà, aquests acostumen a construir la seva nova identitat a través de la seva experiència en l'interior del grup. S'autodefineixen com a ex Testimonis amb els perills que això comporta en el sentit de què necessiten mantenir el refent del grup per tal d'entendre la seva nova situació. Aquesta etiqueta suposa representar un determinat paper predeterminat socialment, el de víctimes d'una organització religiosa perillosa. Necessiten representar aquest paper per tal que la societat els torni a adoptar novament ja que la van trair amb la seva pertinença a un grup no legitimat socialment. Així, el seu discurs com a ex membres prové de

¹¹⁵ Creença en què allò real és racional i de què el sistema compleix les promeses. Es tracta d'una confusió entre la realitat racional i la realitat irracional, fent que els aspectes irracionals siguin percebuts com a veritablement reals. També anomenada "falsa felicitat" ja que és una forma de control social, de mantenir els membres del grup alienats respecte d'unes creences i ritus determinats (Marcuse (1969), p. 114).

les institucions oficials a les quals pertanyen ara. Sense adonar-se'n s'adapten a la imatge social existent prèviament, reproduint estereotips.

D'aquesta manera, no es poden tenir en compte les circumstàncies i els fets concrets que han portat un ex Testimoni a sortir del grup a l'hora d'explicar el seu procés de desconversió, ja que provenen d'una valoració del passat esbiaixada per la situació present. Les persones tendeixen a reinterpretar negativament el seu passat quan han decidit construir un futur on pretenen sentir-se millors i diferents. No podem oblidar aquest fet perquè influeix en el seu discurs i en la naturalesa del seu missatge.

Un cop mencionat aquest parany es voldria destacar que la sortida dels testimonis de Jehovà ve determinada per la política d'expulsió i desassociació que practica el grup. El fet que deixar l'Organització suposi trencar tot tipus de contacte amb la mateixa i els seus membres, és el que més problemes ha ocasionat als ex membres. Totes les experiències consultades critiquen aquesta posició autoritària i estricta i reivindiquen més flexibilitat. Entenen que moltes vegades les expulsions responen a motius de consciència, és a dir, a desavinences en determinades qüestions del grup. Aquest fet ja es considera pecat i la persona és expulsada dels Testimonis. Des del punt de vista del col·lectiu d'expulsats i desassociats, seria més apropiat deixar aquesta decisió última en mans de la consciència individual de cadascú.

Altres temes com els referents a les transfusions de sang, també han rebut crítiques tant per part de membres actius com per part d'ex membres. En aquest sentit, es demana una major comprensió per part de l'Organització visible en uns límits menys marcats per donar cabuda a les decisions personals en qüestions tant personals com aquesta.

Una altra de les consideracions a tenir presents en la sortida dels Testimonis, és la seva creença en què l'Organització representa la voluntat de Déu a la terra i que són el seu poble escollit i l'única religió vertadera. Aquesta concepció provoca molts conflictes en les persones que es plantegen dubtes ja que dificulta pensar en l'opció d'abandonar el grup. És molt més complicat veure un futur deslligat de l'Organització amb aquesta creença en ment perquè no permet cap alternativa possible dins del marc religiós.

D'altra banda, un altre punt de pes vinculat al procés de desconversió és el que té a veure amb els canvis de tipus doctrinal. Recolzats en l'explicació que el coneixement bíblic de l'Organització és progressiu, es permeten el luxe de canviar punts de gran importància dins de les seves creences, com s'ha indicat anteriorment. Aquest fet ha portat a molts Testimonis a reconsiderar la seva lleialtat a la Societat, ja que suposa entrar en un joc en el que tot s'hi val. Sempre existeix la possibilitat justificada de modificar profecies anunciades com a definitives per part de l'Organització.

Aquestes qüestions han implicat que moltes de les persones que han estat vinculades als testimonis de Jehovà, arribessin a la conclusió que l'error roman en el fet d'haver estat seguidor de l'Organització Watch Tower, i no el fet d'haver estat seguidor del déu Jehovà.

Aquestes consideracions finals i la resta d'aspectes esmentats al llarg del treball, ens han permès apropar-nos al procés de desconversió i, en concret, com afecta aquest en el cas dels testimonis de Jehovà. S'han establert les bases per a què aquesta recerca pugui tenir continuïtat en un futur, ja que es considera que la informació aquí exposada disposa d'una gran capacitat d'ampliació i de profundització. Per això, es manté el contacte amb els fòrums d'ex Testimonis, sobre tot amb el d'Ayafin-tj. També s'assistirà a la propera reunió d'ex Testimonis que es realitzarà el mes de juliol a Alacant. D'aquesta manera, s'obre la possibilitat de conèixer nous membres d'aquest col·lectiu de desconversos que poden aportar noves perspectives de treball. A més, es pretén portar a terme tot un seguit d'entrevistes en profunditat a ex membres del grup religiós dels testimonis de Jehovà amb l'objectiu d'elaborar un marc teòric sobre el procés de desconversió. La intenció és definir conceptes claus en aquest procés que permetin un posterior desenvolupament teòric per tal d'oferir una explicació complerta d'aquest. Així, es podria omplir el buit que existeix en referència a aquest procés cada vegada més visible en les nostres societats.

7.- Bibliografia

- Berger, P. L. (1981) *Para una teoría sociológica de la religión*, Barcelona, Kairós.
- Berger, P. L., Luckmann, T. (1988) *La Construcción Social de la Realidad*, Barcelona, Herder.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1987) Barcelona, Curial, vol. 7.
- *Encyclopaedia of Religion* (1987) Nova York, Macmillan, vol. 13.
- Estruch, J., Martínez Cortés, J., Torres Queiruga, A., Martín Velasco, J., Merlo, V., Bosch, J. (2001) *Les noves formes de religiositat* Barcelona, Cruïlla.
- Franz, R. (1993) *Crisis de conciencia*, Barcelona, Clie,
- García Jorba, J. M. (1993) *Testimonis de Jehovà*, Arxiu d'Etnografia de Catalunya, 8, p. 51.
- Goffman, E., (1970) *Estigma. La identidad deteriorada*, Buenos Aires, Amorrortu.
- Jacobs, J. L. (1984) *The economy of love in religious commitment: the deconversion of women from non-traditional religious movements*. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23 (2), p. 155- 171.
- James V. Dowton, *An evolutionary theory of spiritual conversion and commitment: The case of Divine Light Mission* *Journal for the Scientific Study of Religion*, 19 (4) (1979) p. 381- 396.
- James, W. (1890) *Principles of Psychology*, 2 vol. Nova York, Holt.
- James, W. (1985), *Les varietats de l'experiència religiosa*, Barcelona, Edicions 62-Diputació de Barcelona.
- Lofland, J., Skonovod, L. N., *Conversion motifs*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20 (4), (1981), p. 373-385.

- Lofland, J. I Stark, R., *Becoming a World-Saber: A theory of conversion to a deviant perspective* American Sociological Review, 30 (1965) p. 862- 875.
- Marcuse, H. (1969) *El hombre unidimensional. Ensayo sobre la ideología de la sociedad avanzada*, Barcelona, Seix Barral.
- Merton, R. K. (1980) *Teoría y estructura sociales*, México, D. F., Fondo de Cultura Económica.
- Platón (1979) *La República, Libro VII en Obras Completas*. Madrid, Aguilar, 2a ed., 4a reim.
- Prat, J. (1997) *El Estigma del Extraño. Un Ensayo Antropológico sobre las Sectas Religiosas*, Barcelona, Ariel Antropología.
- Rambo, L. (1996) *Psicosociología de la conversión religiosa. ¿Convencimiento o seducción?* Barcelona, Herder.
- Schutz, A. (1964) *Estudios sobre teoría social*, Buenos Aires, Amorrortu.
- Singer, M. T. (1979) *Coming out of the cults* Psychology Today, 12, p. 72- 84.
- Sumner, W. G. (1948) *Los pueblos y sus costumbres. Estudio de la importancia sociológica de las costumbres, la etiqueta y los preceptos morales*, Buenos Aires, Guillermo Kraft.
- Toch, H. (1965) *The social psychology of social movements*, London, Methuen & Co Ltd.
- Wilson, B. (1970) *Sociología de las Sectas Religiosas*, Madrid, Guadarrama, Biblioteca para el hombre actual.

7. 1.- Bibliografía Watch Tower

- *Anuario de los testigos de Jehová* (1975).
- *El conocimiento que lleva a vida eterna* (1995).
- *La Torre del Vigía*, gener de 1935.
- *La Atalaya*, 15 de maig de 1951.

- *La Atalaya*, 15 d'abril de 1968.
- *La Atalaya*, 15 de novembre de 1982.
- *La Atalaya*, 15 d'abril de 1988.
- *La Atalaya*, 1 de maig de 1989.
- *La Atalaya*, 15 de març de 1990.
- *La Atalaya*, 1 de juliol de 1995.
- *La Atalaya*, 1 de novembre de 1995.
- *La Atalaya*, 15 de gener de 1996.
- *La Atalaya*, 15 de març de 1998.
- *La Atalaya*, 15 de desembre del 2000.
- *La Atalaya*, 1 de desembre de 2001.
- *La Edad de Oro*, 1 de maig de 1929.
- *Los testigos de Jehová, proclamadores del Reino de Dios*, (1993).
- *Mi libro de Historias Bíblicas* (1978).
- *Millones que ahora viven no morirán jamás* (1920).
- *Nuestro Ministerio del Reino*, maig de 1996.
- *Nuestro Ministerio del Reino*, octubre de 1996.
- *Nuestro Ministerio del Reino*, gener de 1999.
- *Organizados para efectuar nuestro ministerio* (1983).
- *Perspicacia para comprender las Escrituras vol. 2*, (1991).
- *Resplandeciendo como iluminadores en el mundo* (1990).
- *The Watch Tower*, 26 de març de 1899.
- *The Watch Tower*, 1 de març de 1909.
- *The Watchtower*, 15 de desembre de 1947.

- *Traducción del Nuevo Mundo de las Santas Escrituras* (1987).
- *Unidos en la adoración del único Dios verdadero*, (1983).
- *Usted puede vivir para siempre en el paraíso en la tierra*, (1982).

7. 2.- Pàgines web

- usuarios.lycos.es/AYAFINTJ
- www.esritosparalaconcordia.org
- www.gbasesores.com
- www.geocities.com/dinge13(*La torre de marfil*)
- www.reflexioneswt.bo.nu
- www.resplandecer.org
- www.testigosdejehova.info
- www.watchtower.org